

T.C
ÇAĞ İNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

OSMANLI VERĐİ SİSTEMİNDE ÖŞÜR

TEZİ YAZAN

Baykal BAŞDEMİR

TEZ DANIŞMANI

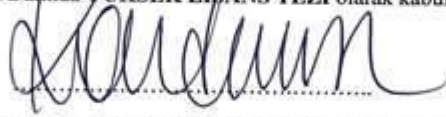
Yard. Doç. Dr. Şenol KANDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN, EYLÜL /2015

T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ' NE

20132034 numaralı öğrencimiz olan Baykal BAŞDEMİR tarafından hazırlanan "OSMANLI VERGİ SİSTEMİNDE ÖŞÜR" başlıklı bu tez çalışması jüriimiz tarafından oy birliği ile Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Şenol KANDEMİR

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Tank Polat İŞOĞLU

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Nedim MERİÇ (Akdeniz Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim çalışmalarına ait olduklarını onaylıyorum.

25 / 09 / 2015

Yrd. Doç. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖNSÖZ

Öşür vergisi, halkının yaklaşık yüzde yetmişini Müslümanların oluşturduğu Osmanlı devletinde oldukça önemli bir kavramdır. Devletin Müslümanlardan aldığı bu vergi aynı zamanda İslami bir vecibenin yerine getirilmesidir. Bu yüzden öşür için zirai mahsullerin zekatı gibi kavramların da kullanıldığını görebiliriz. Devletin zenginden alınıp fakire kanalize ettiği bu vergi türü Osmanlı devletinde sosyal kaynaşmayı ve gelir eşitsizliğini azaltmaya dönük önemli bir ritüel olarak da ifade edilebilir.

İlk olarak eğitim yaşantımızda bizlere yol gösteren ve bizi bilimsel araştırma yapabilecek bilgi düzeyine getiren üniversitedeki bütün eğitimcilerimize teşekkür ederim. Araştırma süresince desteğini bizlerden esirgemeyen, sosyal bilimlerde yapılan araştırmanın engebeli yollarında bizimle beraber yürüyen ve bize güvenen değerli danışmanım Yard. Doç. Dr. Şenol KANDEMİR'e teşekkür ederim.

Çalışmalarım esnasında Çukurova üniversitesi kütüphanesini aktif olarak kullanmama olanak sağlayan Çukurova Üniversitesi kütüphane yönetimine teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bugünlere gelmemde en büyük destekçilerim, beni her zaman koşulsuz sevgi ve güvenle yetiştiren, bana olan inancını hiç yitirmeyen kıymetli anneme, babama, eşime, kızım ve oğluma, kardeşlerime hayatımda oldukları için teşekkürler...

25.09.2015

Baykal BAŞDEMİR

ÖZET

OSMANLI VERGİ SİSTEMİNDE ÖŞÜR

Baykal BAŞDEMİR

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Şenol KANDEMİR

Eylül 2015/ 109 Sayfa

Osmanlı Devleti kalıcılığını uygulamalarda gösterdiği hukuk sistemi, toprak sistemlerini ve bu sistemlerin doğal uzantısı olan vergilendirmelerle sağlamıştır. Örfi hukukla idare edilen devletler genel itibariyle örf ve geleneğe, devleti yönetenlerin emir ve buyruklarına, içtihatlarına, devletin önde gelenlerinin oluşturduğu bir kurul/heyet veya meclisin yasama çalışmalarına dayanan bir sistemle yönetilir. Şeri hukukun ise öncelikle faydalandığı kaynak Kuran'dır. Kuran'dan sonra dayandığı ikinci kaynak ise sünnet adı verilen, İslam dini Peygamberi Hz. Muhammet'in sözleri ve davranışlarıdır. Osmanlı Devleti'nin arazi sistemi incelendiğinde, toprak sisteminin temelinde İslam arazi hukukunun olduğu görülmektedir; ancak devletin güçlenmesi ile birlikte fethedilen topraklar artmış ve bu artışla birlikte, Osmanlı'dan önce hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri ve Bizans İmparatorluğu toprak yönetim modellerinin de Osmanlı İmparatorluğu toprak modeline etki ettiği ve Osmanlıların tüm bu toprak modellerinden kısım kısım yararlanarak topraklarının taksimatını yaparak, yönettikleri bilinmektedir. 16. yüzyıl Osmanlısında vergiye bakış, devletin amme giderlerini karşılamak amacıyla vatan topraklarında yaşayan herkesin özel varlıkları (mal, mülk) üzerinden aldığı pay şeklindedir. Osmanlı hukukunda vergilerin Müslümanlardan ve gayri Müslimlerden alınan vergiler şeklinde de sınıflandırıldığı görülebilir. Öşür vergisi de Müslüman halkın zirai ürün mahsullerinden 1/5 ila 1/10 nisbetinde zekatın alınması şeklinde tanımlanabilir. Öşür vergisi Osmanlı devletinde ayrıntılı olarak tahsilat zamanı ve tahsilat oranı da üzerinde ayrıca durulmuş mevzulardır.

Anahtar Kelime: Osmanlı vergi sistemi, Öşür, Aşar,

ABSTRACT

ÖŞÜR İN THE OSMANLI TAX SYSTEM

Baykal BAŞDEMİR

Master Thesis, Department of Law Public

Supervisor: Assist Prof. Dr. Şenol KANDEMİR

September 2015 /109 Page

The legal system in practice show the permanence of the Ottoman Empire led to my land and the taxation system is a natural extension of this system. Customary and common law systems generally sensation, the orders and decrees of the president, is based on scientific and judicial precedents to the council or a committee or legislative action. Sharia law is the first source of books that the Quran, the Sunnah is the second source, that are the practice of the Prophet. In general, the source of the Ottoman Empire in the earth system, but create an Islamic land law, the state developed conquered lands increased, themselves from the former Great Seljuks, Anatolian Seljuks, Principalities and the Byzantine land management, which affect the Ottoman Empire systems, according to land division and they have ruled bilinmektedir.16 . centuries of Ottoman taxes, the state feels that claimed over private wealth of all persons within the country in order to supply public spending. It was described. In the form of taxes from the Muslims and non-Muslims it can be seen that the tax law in the Ottoman classified. The tax is also financing the public tithe msülü agricultural products defined as zekat crops in proportion 1/10. When OS is tax collection in detail in the Ottoman Empire and the collection rate (proportion of) it is also focused on that issue.

Key words: Osmanlı Tax System, The Osur, Asar,

KISALTMALAR

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

KM: Kavanin Mecmuası

A.G.E: Adı Geen Eser

TABLULAR LİSTESİ

Tablo -1: 1844 Yılı Osmanlı Devleti Nüfusu Etnik Dağılımı.....	49
Tablo -2: 1906 Ve 1914 Yıllarında Osmanlı Devletinde Dini/Millet Grupları Dağılımı.....	51
Tablo -3: 1915 Yılı Osmanlı Nüfusunun Vilayetlere Göre Etnik Dağılımı	53
Tablo -4: 1530'lu Yıllara Ait Osmanlı Nüfusu.....	56
Tablo -5: 19. Yüzyıl Osmanlı Nüfusunun Dini Gruplara Göre Dağılımı.....	57
Tablo - 6: 1917 Yılı Osmanlı Yabancılara Mahsus Nüfus İstatistiği.....	58
Tablo -7: 1917 Yılı Osmanlı Devletinde Yaşayan Yabancıların Yaş Grupları	68
Tablo -8: 1924 Yılına Ait Gelir Yapısı.....	88
Tablo -9: 1925 Yılı Bütçesi Gelir Cetveli.....	89

İÇİNDEKİLER

KAPAK.....	I
TEZ İMZA SİRKÜSÜ.....	II
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR.....	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ KURUMSAL DÜZENİNDE ÖŞÜRÜN KARŞILIĞI.....	3
1.1 OSMANLI DEVLETİ HUKUK SİSTEMİ İÇİNDE ÖŞÜRÜN YERİ.....	3
1.1.1 Şer'i Hukuk.....	3
1.1.2 Örfi Hukuk.....	4
1.2 OSMANLI DEVLETİ TOPRAK SİSTEMİ VE ÖŞÜR TOPRAKLARI.....	6
1.2.1 Osmanlı Devletinde Toprak Sistemi.....	6
1.2.1.1 Tımar (Dirlik) Sistemi.....	6
1.2.1.1.1 Osmanlı Tımar Sistemi ve Feodel Rejim.....	10
1.2.1.1.2 Tımar Sisteminin Bozularak İşlevini Yitirmesi.....	11
1.2.1.2 İltizam Sistemi.....	14
1.2.1.3 Malikane Sistemi.....	15
1.2.1.4 Tanzimat Dönemi ve Arazi Sistemi.....	17
1.2.1.5 Öşürün Toprak Sistemi İçindeki Yeri.....	24
1.3 OSMANLI DEVLETİNDE VERGİ SİSTEMİ.....	25
1.3.1 Osmanlı Devletinde Vergi Türü Olarak “Şer-i Vergiler”.....	27

1.3.2	Osmanlı Devletinde Vergi Türü Olarak “Örfi Vergiler”	27
-------	--	----

İKİNCİ BÖLÜM

2.	OSMANLI DEVLETİ TOPLUM DÜZENİNDE ÖŞÜRÜN KARŞILIĞI	29
2.1	OSMANLI VERGİ SİSTEMİNDE ÖŞÜRÜN DAYANAKLARI	29
2.2	OSMANLI VERGİ SİSTEMİNDE ÖŞÜRÜN YERİ VE TÜRLERİ	34
2.2.1	Bağ Resmi	38
2.2.2	Şıra Resmi	38
2.2.3	Bahçe Resmi	39
2.2.4	Bostan Resmi	41
2.2.5	Fevakih Resmi	41
2.2.6	Kovan Resmi	41
2.2.7	Harir Resmi	42
2.2.8	Resm-i Pembe	42
2.2.9	Giyah Resmi	43
2.2.10	Ağ Resmi	43
2.2.11	Resmi Odun	43
2.3	OSMANLI DEVLETİ NÜFUS YAPISINA GÖRE ÖŞÜRÜN DİNİ GRUPLAR İÇİNDEKİ İSTATİSTİĞİ	44
2.3.1	Osmanlı Devletinde Statüye Göre Toplum Yapısı	44
2.3.2	Osmanlı Devletinde Yaşanılan Bölgeye Göre Toplum Yapısı	45
2.3.3	Osmanlı Devletinde Dinsel Gruplara Göre Toplum Yapısı	48
2.3.3.1	19. Yüzyıl Öncesi Osmanlı Nüfusu Demografik Yapısı	56
2.3.3.2	19. Yüz Yıl Sonrası Osmanlı Nüfusu Demografik Yapısı	57
2.4	ÖŞÜR VERGİSİNİN OSMANLI EKONOMİSİNDEKİ YANSIMALARI	70
2.5	ÖŞÜR VERGİSİNİN OSMANLI İSYANLARINA ETKİSİ	72
2.5.1	Celali İsyancıları	74
2.5.2	Patrona Halil İsyancı	79
2.5.3	Atçalı Kel Mehmet İsyancı	80
2.6	KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA ÖŞÜR VERGİSİ TARTIŞMALARI	82
2.7	ÖŞÜR VERGİSİNİN KALDIRILMASI ve KALDIRILMA GEREKÇELERİ	85
2.7.1	Öşürün Kaldırılma Gerekçeleri	85

2.7.1.1	İltizam Sisteminden Kaynaklanan Vergi Eşitsizliği.....	85
2.7.1.2	Öşür Vergisinin Tarımsal Üretimi Azalttığı Düşüncesi.....	86
2.7.2	Öşür Vergisinin Kaldırılmasına Dönük Tartışmalar.....	87
2.8	1924-1925 YILLARINDAKİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ BÜTÇESİ VE ÖŞÜR VERGİSİNİN BÜTÇEDEKİ YERİ	88
2.8.1	Türkiye Cumhuriyeti 1924 Yılı Durumu.....	88
2.8.2	Türkiye Cumhuriyeti 1925 Yılı Gelir Durumu	89
2.9	TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE ÖŞÜR VERGİSİ KALDIRILDIKTAN SONRAKİ VERGİ UYGULAMALARI	90
3.	SONUÇ VE ÖNERİLER	93
4.	KAYNAKÇA	96

GİRİŞ

Tüm dinamikleri ile kendi içinde örgütlenmiş bir yapıya sahip devlet olgusu kendi varlığını sürdürebilmek için toplumsal fayda ilkesiyle vatandaşlarına bir takım görevler ve sorumluluklar yüklemiştir. Akipek'e göre devlet; muayyen bir ülkede hayatını sürdüren ve bir otoriteye bağlı olarak örgütlenmiş insan topluluğunun oluşturduğu sürekli, hukukla şahsiyet bulan bir varlıktır.(Akipek; A.1966) Burada insanların bir araya gelerek üst otorite egemenliğinde yaşamasından bahsederek aynı zamanda üst otoritenin ortaya koyacağı kuralları da kabul etmiş olmalarından bahsedebiliriz. Devlet kendi hukuku içinde devamlılık amacı gütmektedir. Bu yüzden devlet ile vatandaş her zaman bir etkileşim içindedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi devletler vatandaşlarına üst otorite olarak bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Vergiler de bireyin devlete karşı sorumlulukları arasında ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü vergiler devletlerin önemli gelir kaynaklarıdır. Ki bu kaynak onun sürekliliği için vazgeçilmezdir. Yaşanılan çağa göre vergileri toplayan devletler ve vergilerin türleri sürekli bir değişim gösterse de temel mantık her zaman vatandaşın devlete maddi veya nakdi değerde bir şeyler vermesi üzerinedir. Bu çalışmada da tüm devletleri ve onların vatandaşlarından elde ettiği gelirleri incelemek yerine çalışma alanımızı daraltmak ve daha spesifik verilere ulaşmak amacıyla "Osmanlı devleti vergi sisteminde öşür" konusu üzerinde duracağız.

Devletlerin kendi varlığını sürdürebilmeleri ve kendisini oluşturan vatandaşlarının beklentilerini karşılama için vergiler oldukça önem arz etmektedir. Genel olarak verimli topraklar üzerinde olan devletler vatandaşlarının topraktan elde ettiği gelirler üzerinden pay almakta ve aldığı bu payı belli bir orana sabitlemektedir. Böylece devletler toprak üzerinden elde ettiği gelirleri kişinin kazancı oranında alarak vergide adaletli davranmayı da ihmal etmemişlerdir. Osmanlı devleti yöneticileri ve halkının büyük bir çoğunluğunun Müslüman olması nedeni ile Müslüman vatandaşlarına şeri kuralları uygulamıştır. Osmanlı devletinin hem üç kıtaya yayılmış hem de çok geniş verimli toprakları bünyesinde barındırmasından dolayı Müslümanlardan şeri vergiler kapsamında vergiler almıştır. Bu çalışmada Osmanlı vergi sisteminde vazgeçilmez derecede önem arz eden öşür vergisini detaylı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

Devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için halklarına bir takım sorumluluklar yüklediklerini pek ala görebiliriz. Sorumluluklar içerisinde vergi kavramı şüphe yok ki ayrı bir öneme sahiptir. Vergi sistemleri aynı zamanda devletlerin sürekliliği ve kalıcılığı üzerine önemli ipuçları verir. Asırlardır güçlü bir devlet olarak varlığını sürdüren Osmanlı devleti hangi vergi sistemi ile bu kadar güçlü ve yıkılması iki yüz yıl süren bir devlet haline geldi? Pek çok araştırmalarda Osmanlı devletinin gücünün zirai ürünler üzerinde uyguladığı vergi sistemine bağlandığı görülmektedir. Biz de bu çalışmada halkının büyük bir çoğunluğunun Müslüman olduğu Osmanlı devletinde Osmanlı vergi sisteminde öşür üzerinde duracağız.

Araştırmanın amacı:

Bu çalışmanın genel amacı Osmanlı devleti vergi sisteminde öşürü belirtmektir. Bu amaç doğrultusunda;

1. Osmanlı Devleti Hukuk Sisteminde Öşürün Yeri Nedir?
2. Osmanlı Devleti Toprak Sistemi ve Bu Sistem içinde Öşürün Yeri Nedir ?
3. Osmanlı vergi Sistemi ve Bu sistem içinde Öşür Vergisinin Yeri Nedir?
4. Osmanlı Devleti vergi sisteminde öşür vergi türleri nelerdir?
5. Osmanlı'da Dini Gruplar İçerisinde Öşür vergisinin oransal Değişimi Nasıldır?
6. Vergisinin Osmanlı Ekonomisindeki Yansımaları Nelerdir?
7. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Öşür Vergisi Tartışmaları Nelerdir?
8. Öşür Vergisinin Kaldırılması Ve Kaldırılma Gerekçeleri Nelerdir?
9. Öşür Vergisinin Kaldırılması Ve Kaldırılma Gerekçeleri Nelerdir?
10. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Öşür Vergisi Kaldırıldıktan Sonraki Vergi Uygulamaları Nelerdir?

Sorularına yanıt bulmaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ KURUMSAL DÜZENİNDE ÖŞÜRÜN KARŞILIĞI

Osmanlı devleti vergi sisteminde öşür kavramını tüm detayları ile incelemek ve açıklamak için öncelikle öşürün ortaya çıkmasına neden olan Osmanlı hukuk sistemini, Osmanlı toprak sistemini ve Osmanlı vergi sistemini ana hatları ile incelemek gerekmektedir.

1.1.OSMANLI DEVLETİ HUKUK SİSTEMİ İÇİNDE ÖŞRÜN YERİ

1.1.1 Şer'i Hukuk

İslam'ın ortaya koyduğu hukuk sistemine İslam Hukuku diğer adıyla şeriat denilmektedir. Örfi hukukla idare edilen devletler genel itibariyle örf ve geleneğe, devleti yönetenlerin emir ve buyruklarına, içtihatlarına, devletin önde gelenlerinin oluşturduğu bir kurul/heyet veya meclisin yasama çalışmalarına dayanan bir sistemle yönetilir. İslam hukukuna bakıldığında bunların bir kısmının belirli kıstaslar dâhilinde yer aldığı görülmekle beraber, İslam hukukunun kaynakları, genel itibariyle farklıdır ve varoluş biçimi de diğer hukuk modelleriyle benzer değildir. İslam hukukunu, diğer hukuklardan ayrı ve kendine özgü kılan en belirgin husus da beslendiği membaların (kaynakların) ve varoluş biçiminin farklılık arz etmesidir.

İslam hukukun birinci ve en önemli özelliği menşeli olması, yani temel esaslarının Tanrı ve Peygamber tarafından belirlenmiş bulunmasıdır. Bu hukuk sisteminin birinci kaynağı kitap yani Kuran, ikinci kaynağı ise sünnet, yani Peygamber'in uygulamalarıdır. Bu iki kaynaktan açık bir hüküm varsa hukukçunun bunları değiştirici veya ortadan kaldıracı bir yorum yapması mümkün değildir. Ancak, İslam hukukun bu özelliği bütün hükümlerin ilahi menşeli olduğu ve hiçbir beşeri yorum ve katkının söz konusu olmadığı anlamına da gelmemektedir. Aksine İslam hukukun teşekkülünde önemli ölçüde beşeri katkı vardır. Çünkü Kitap ve Sünnetle gerekli görülen temel esaslar belirtilmişse de bunların ayrıntılı hükümler ve normlar haline getirilmesi ve sistemleştirilmesi hukukçular tarafından yapılmıştır.(AYDIN, 2002: 16) Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılmasına kadar geçen süreç içerisinde farklı olaylar ve durumlar karşısında özellikle din adamlarının fetvalar vasıtasıyla İslam hukukunun normlarını yorumladıkları ve bu marifetle çeşitli hükümler verdikleri bilinmektedir.

Ayrıca İslam hukukunun dini bir kökenden gelmesi nedeniyle verilen kararların dini ve hukuki yaptırımlara bağlanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla işlenen herhangi bir suçtan

dolayı hukukun bir kaidesinin çiğnenmesi hem dini hem de hukuki olmak üzere ikili bir ihlale sebep olmaktadır. Örneğin yüz kızartıcı suçlardan olan rüşvet, gasp, torpil vb. cürümler dinen yasaklandığı gibi hukuken de suç olarak kabul edilmiştir. Haliyle bahsi geçen suçları gerçekleştirenler dini açıdan da hukuki olarak da mesul tutulmaktadır. Dolayısıyla bu kişiler hem bu dünya hayatını etkileyecek çeşitli cezalara (Cehennem azabı vb.) maruz kalmakta, hem de Kuran ve Sünnet'e göre uhrevi hayatlarını etkileyecek birtakım yaptırıma maruz kalmaktadır.

1.1.2. Örfi Hukuk

Bilindiği üzere İslam öncesi Türk devlet ve topluluklarında toplumun ve devletin düzeni töreler vasıtasıyla sağlanırdı. İslamiyet'in kabulü ile birlikte töre kurallarından vazgeçilmemekle birlikte, bu kuralların İslamiyet'e aykırılık teşkil etmeyecek şekilde düzenlenmesi sağlanmıştır. Örfi hukukta Padişah yasama yetkisini elinde bulundururdu. Hükümdarın idari, mali ve cezai anlamda çıkardığı kanunlar İslam hukukuna aykırı olmayacak şekilde Nişancı tarafından yazıya aktarılırdı. Örf, İslam hukukunun kaynaklarından biridir. Bu kelime, lügatlerde, insanlar arasında tanınmış, beğenilmiş ve tekrar edilegelmiş bulunan şey manasını taşır. Keza bu tabir, Örf-i sultani şeklinde, "şeriatin temas etmediği bir mevzuda hükümdarın, yasalara aykırı olmamak şartı ile cemiyetin hayrı ve faydası için, bizzat kendi iradesine dayanarak çıkardığı kanunlar" için de kullanılır. Gerçekten, İslam hukukçuları da sultanları, şeriat hükümlerinin açık bir şekilde aksini emretmediği mevzularda, amme maslahatının icab ettirdiği şekilde, örf ve adete uyarak kanun koymada serbest bırakmışlardır. Bunun için islam (devlet başkanı)'ın, devletin esas nizam ve teşkilatın da kendi re'yi ile hareket etmesinde bir sakınca görülmemiştir.(BARKAN, 1945: 203-224)

İslam hukukunun kaynaklarından biri olduğunu gördüğümüz, örf, Osmanlı Devletinde, şer'i hukukla birlikte asırlarca tatbik edilegelmiştir. Üç kıtaya hakim olmuş bir devletin çeşitli mezhep, din, örf ve adetleri bulunan kavimleri sınırları içinde barındırmasından dolayı, örfi hukukun şer'i hukukla birlikte çokça kullanılması normal karşılanmalıdır: Zira, İslam hukukuna bağlı bir şekilde devleti yöneten kişinin, konuyla alakalı ayet ve/veya hadisin bulunmadığı durumlarda kamu yararını gözeterek verdiği buyrukları yerine getirmek İslam'ın emrettiği bir zaruriyettir. İslam hukukuna bakıldığında devleti yönetenler, başlarına buyruk hareket edemez, her istediklerini istedikleri gibi uygulayamazlar. Devleti yöneten

hükümdarlar da İslam hukukunun tüm kaidelerine uymak mecburiyetindedir. İslam hukukuna uymayan, bunun tersi istikamette kararlar alan Hükümdar için, Hz. Peygamberin “Allah'ın emirlerine uymayana itaat yoktur.” hadis-i şerifine göre emirlerine itaat mecburiyeti ortadan kalkar.(Kur'an, en-Nisa, 4/59)

Örfi hukukun teşekkül tarzı, şer'i hukuktan farklıdır. Bilindiği üzere, şer'i hukuk müçtehit hukukçuların, İslam hukukun kaynaklarına dayanarak, fıkıh ilmindeki esaslar dairesinde yapmış oldukları içtihatlarla dayanmaktadır. Yani, bu hukukun gelişme sürecinde dört halife dönemi hariç devletin bir müdahalesi veya katkısı yoktur. Örfi hukuk ise, hukukçuların ilmi içtihatlarıyla değil, hükümdarların koydukları kanunlarla teşekkül etmiştir. Osmanlı Devleti'nde örfi kanunların hazırlanmasında, devletin en üst kademelerinde yıllarca tecrübe kazanmış devlet erkânından oluşan Divan-ı Hümayun'un ve özellikle bu divana üye olan ve örfi hukuktan sorumlu bulunan Nişancıların önemli rolleri vardı. Divanda yapılan görüşmeler ve Nişancıların faaliyetleri sonucu hukuki esaslar, hükümdarların tasdikleri ile kanun haline gelmekte ve uygulamaya girmektedir. Hükümdarlar tarafından konan kanunların yürürlük süreleri de esas itibariyle bunların hayat süreleri ile sınırlıydı. Bu sebeple, her padişah değişikliğinde yürürlükte kalması istenen kanun veya imtiyazların tecdit edilmesi gerekmektedir. Yine bu hukukun oluşumunda önemli rol oynayan Divan-ı Hümayun'un Nişancı dışındaki iki önemli üyesi de, Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri, şer'i hukukun temsilcileridir. Bu listeye, Osmanlı Devleti'ndeki saygınlığı ve etkinliği büyük olan Şeyhülislam ve Osmanlı kadıları da eklendiğinde, aslında örfi hukukun hazırlık ve uygulama aşamasında rol alanların tamamının şer'i hukuk temsilcileri olduğu görülür.³⁸(AYDIN, 2002: 16, 17)

Osmanlı devletinin teokratik yapısı yukarıda da bahsedildiği gibi, dini hükümlerin hayatın her aşamasında olduğu gibi hukuk üzerinde de belirleyici bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla örfi anlamda verilen her hüküm mutlaka şer'i hukukun temsilcileri tarafından denetlenmekte ve onaylandıktan sonra Padişaha sunulmaktaydı. Bu uygulamada özellikle örfi hukukun şer'i hukukla çatışmamasına büyük önem verilmiş ve düzenlenen kanunnameler bu istikamette hazırlanmıştır.

1.2. OSMANLI DEVLETİNDE TOPRAK SİSTEMİ VE ÖŞÜR TOPRAKLARI

1.2.1. Osmanlı Devletinde Toprak Sistemi

Osmanlı Devleti'nin arazi sistemi incelendiğinde, toprak sisteminin temelinde İslam arazi hukukunun olduğu görülmektedir; ancak devletin güçlenmesi ile birlikte fethedilen topraklar artmış ve bu artışla birlikte, Osmanlı'dan önce hüküm süren Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri ve Bizans İmparatorluğu toprak yönetim modellerinin de Osmanlı İmparatorluğu toprak modeline etki ettiği ve Osmanlıların tüm bu toprak modellerinden kısım kısım yararlanarak topraklarının taksimatını yaparak, yönettikleri bilinmektedir. Osmanlı'nın arazi sisteminin gerek mülkiyet kavramı gerekse de devlet ve halk ilişkileri yönünden değerlendirilmesi, toprak yönetimi ile ilgili politikalar geliştirmek konusunda oldukça önemlidir. Şüphesiz Osmanlı Devleti toprak sisteminin en önemli kısmını Tımar Sistemi oluşturmaktadır. Bu sistem devletin vergi toplama konusunda en büyük yardımcısıdır; ancak devletin zayıflaması ile birlikte Tımar Sisteminin bozulması beraberinde yeni toprak sistemlerinin denenmesini getirmiştir. Osmanlı Devletinde Tımar (Dirlik) Sistemi, İltizam Sistemi, Malikane Sistemi ve Tanzimat Dönemi Toprak sistemi olmak üzere dört temel sistem uygulanmıştır. Osmanlı vergi sistemini daha iyi anlayabilmek adına öncelikle bu toprak sistemlerini incelemek yerinde olacaktır:

1.2.1.1 Tımar (Dirlik) Sistemi

Osmanlı'da arazilerin oldukça büyük bir kısmının mülkiyeti devlettedir. Devlette "Tarım yapılabilen arazi özel mülkiyete tabi olamaz." anlayışı hakimdi. Hiç şüphesiz bu anlayışın var olmasındaki asıl dayanak, ülkenin haneden ailesinin ortak malı sayılmasıdır. Osmanlı'da ilerleyen bölümlerde de inceleyeceğimiz üzere şahıslarda mülkiyeti bulunan özel mülkler çok sınırlı bir yapıdaydı. Bunun yerine kişilere arazinin belirli şartlar dahilinde kullanımı, yani tasarruf hakkı verilmişti. Böylece kişiler mülkiyeti devlete ait olan bu arazileri ekip biçmek şartı ile devletten alıyor ve bunun karşılığında ürettiği ürünün belirli bir kısmını devlete vergi olarak veriyordu. Osmanlı'daki bu sistemin başında özellikle bir kısım üst düzey asker ve devlet memurları bulunmaktaydı. Bu üst düzey asker ve memurlara yaşamlarını idame ettirebilmeleri veya devlet adına sundukları hizmetlere ait giderleri karşılamak amacıyla belirli bölgelerden kendi adlarına tahsil yetkisiyle beraber tahsis edilmiş vergi kaynaklarına ve yıllık geliri yirmi bin akçeye kadar olan toprakların tahsisine "Tımar" denilmekteydi.

Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Tımar Sistemini özetle şu şekilde ifade etmektedir: Paraya bağlı iktisadi ekonominin yeterli düzeyde gelişmediği dönemlerde büyük bir bölümü üretilen ürünün belirli miktarlarda aynen toplanması şeklinde izah edilen vergi gelirlerinin taksimi, nakde dönüştürülmesi, merkezi devlet hazinesinde toplanması ve buradan dağıtılması, özellikle taşrada görev yapan devlet görevlilerinin ihtiyaçlarının karşılanması beraberinde pek çok güçlüğü getirmekteydi. Ayrıca askeri ve siyasi pek çok nedene bağlı olarak Batılı devletler ve Doğu'da bulunan pek çok devletin de uyguladığı benzer yöntemler Osmanlı'da Tımarlı Sipahi adı verilen bir eyalet ordusunun yapılandırılması şeklinde yüzyıllar boyunca başarılı bir şekilde kullanılmıştır.

Gelirlerine göre bakıldığında tımarların üçe ayrıldığı görülmektedir:

- **Has Arazi:** Bir yıllık geliri yüz bin akçeden daha fazla olan dirliklerdir. Bu topraklar genellikle padişah, vezir-i azam ve vezir gibi üst düzey devlet görevlilerine tahsis edilmiş dirlikleri. Has topraklar belirli bir görev karşılığında verildiğinden dolayı, herhangi bir şekilde mirasa tabi değildi ve belirli kademelerde bulunan devlet görevlilerinin servet biriktirme ihtimaline engel olmaktaydı.

-**Zeamet Arazi:** Bir yıllık geliri yirmi ila yüz bin akçe arasında değişen dirliklerdi. Bu dirliklerin sahiplerine zaim denilmekteydi. Zaimler hem bu dirlik karşılığında asker yetiştirmek, hem de ürettikleri ürün üzerinden 1/5 ila 1/10 arasında devlete vergi vermek zorundaydı.

-**Tımar Arazi:** Yıllık geliri üç ila yirmi bin akçe arasında değişen dirliklerin genel ifadesidir. Bu arazi türünde tımar sahibine sipahi denilmekteydi.

Gerek zeamet arazi, gerekse de tımar arazi sahipleri yani, zaim ve sipahinin dirliğinin başında bulunması bir zorunluluktur.

Dirlikler Tımarlı Sipahinin görevine istinaden üçe ayrılmaktaydı:

1-Mustahfiz Tımarları: Belirli bir yerdeki kale, yurt veya hisarı koruyan askerlere verilmek için oluşturulan dirliklerdi. Yeniçerilik sistemi kaldırılmadan önce; kale, hisar veya yurt savunmasında bulunan askerlere verilen bu tımar çeşidi, yeniçerilik sisteminin kaldırılması ile birlikte, savaş dönemlerinde askere çağrılanların maaşlarının karşılığında verilen dirliği ifade etmekteydi.

2-Eşkinici Tımarlar: Sahib-i arz adı verilen eşkinici sahipleri savaş dönemlerinde sefere çıkmak zorunda ve beraberinde tüm giderleri kendisine ait olan cebelü adlı süvari birlikleri götürmek zorundaydı. Bunların sahipleri (Sahib-i-arz) sefer zamanı sefere gitmek ve beraberinde cebeli denilen atlı asker götürmek mecburiyetinde idiler. Eşkinici sahipleri arazilerinden elde edilen ürün gelirinin her üç yüz akçesi için bir cebelü askeri savaşa hazır halde yetiştirmek ve giderlerini karşılamak mecburiyetindeydi. Zaimler ve has arazi mutasarrıfları ise elde ettikleri her beş bin akçelik gelir için bir cebelü yetiştirirlerdi.

Kanuni Süleyman zamanında tutulan tahrirler incelendiğinde toplam 537,929,006 akçe olarak toplanan senelik vergi gelirleri içinde hasların payı %39.9 , zeamet ve tımarların payı ise %49.8 oranındaydı. Vergi geliri elde edilen 37,521 tımandan 27,868'inin ise eşkinici tımarı olduğu tespit edilmiştir. (BARKAN, 1945: 224-226)

3-Hademe Tımarları: Bu tımarlar saray ve belirli dini kurumlarda belli hizmetleri yerine getiren görevlilere verilen dirliklerdi.

Tüm bunların dışında ayrıca *eşkinicili mülkler* ve *mülk tımarlar* adı verilen ve diğer tımarlardan ayrı bir statüde değerlendirilen dirlikler de vardı. Fethedilen topraklarda devletin münasip gördüğü bir kısım soyluların tasarrufuna bırakılmış dirlikleri ifade eden bu tımarlar zamanla klasik Osmanlı tımarı içinde yerini almıştır.

Dirlikler verilişlerine göre Tezkireli Tımarlar ve Tezkiresiz Tımarlar diye ikiye ayrılır:

a-Tezkireli Dirlikler: Dağıtımları merkezi yönetimce yapılan; ancak ilgili Beylerbeyi'nin tezkeresine (uygun görüş/onay) tabi olan dirliklerdir.

b-Tezkiresiz Dirlikler: Merkezi yönetimin ilgilenmedi ve verilişinin direkt ilgili Beylerbeyi tarafından yapılabildiği dirliklerdir.

Tımar sistemi ile öşür vergisi arasındaki ilişkiyi irdeleyecek olursak, Toprak mülkiyeti Osmanlı vergi sisteminin temel özelliklerinden biridir. Osmanlı devletinde toprak mülkiyeti devlete aittir. Kişi toprakların sadece işleteni pozisyonundadır. Osmanlı devletinde toprak üzerinden gelen vergileri kamu görevlilerine maaş karşılığı olarak vermekteydi. Bu uygulamaya Osmanlı devletinde tımar denirdi. Ki bu sistem Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyu hem güçlü hem de sistematik bir şekilde gelişerek büyümesine ortam hazırlamıştır. Üniter devlet yapısında vergiler merkezi bir bakanlık tarafından toplanmakta ve farklı bakanlıklar aracılığıyla halka yeniden kanalize edilir. Buda halktan alınan verginin tekrar

halka dönmesi sürecini oldukça uzun zaman aldığı bilinmektedir. Ancak tımar, vergiyi merkezi bir kasada biriktirmek yerine gelirin elde edildiği yerde sipahilere aktarılmasına olanak sağlıyordu. Burada vergi sipahilere maaş karşılığı olarak verildiğinden oldukça kısa bir sürede aynı bölge ekonomisine katılmaktadır. Tımar sisteminde kullanılan arazi türü genellikle miri arazi türüydü. Sipahi miri arazinin sahibi değil sadece bu arazinin işletilmesinden sonra elde edilen gelirin kendi hizmeti karşılığı olduğunu bilirdi. Osmanlı devletinde farklı türde toprakların olduğunu daha önce belirtmiştik açıklaması yapılan bu toprak türlerinden arazi Osmanlı devletinde oldukça önemli bir fonksiyona sahipti. Osmanlı devletinde vatandaş hangi statüde olursa olsun ister bir köylü ister. Bir hanedan üyesi olsun geçimini toprak üzerinde sağlardı.

O dönemin ekonomik yapılanmasına, teknolojik gelişmelere, ulaşım imkanları nasıl baktığımızda bugünkü gibi bir sirkülasyonda bahsedemeyiz. Devlet Ülkenin bütün mali sistemini tek bir merkez üzerinden yönetmeye kalkıp merkezi kasa üzerinden memurların maaş verecek olsaydı Bu süreç yukarıda bahsettiğimiz gibi çok uzun zaman alacaktı. İşte tam bu noktada tımar para sirkülasyonunu sınırlı olduğu zamana oldukça iyi cevap verebilmişti. Osmanlı devleti özellikle toprak üzerinden elde ettiği vergileri defterlere kaydederek bir noktada vergi otomasyonu sağlıyordu. Devlet bir memuruna maaş vereceği zaman bu defterlerden bir veya birkaç vergi gelirlerini maaş olarak verirdi. Osmanlı devletinde Tımar daha önceki Türk Devletleri'nde farklı isimlerde uygulanmıştır. Örneğin Selçuklu devletinde bu sisteme "ıkta" adı verilir. Bu sistem hem Selçuklularda hem de Osmanlı devletinde farklı isimlerde olmasına rağmen uygulamada aynı sonuçları vermektedir. Bu toprak sistemi her iki devletin de güçlenmesine olanak sağlamıştır. Selçuklular ve Osmanlı devleti tımar sistemi ile hiç para harcamadan büyük ve geniş bir orduya sahip olmuşlardır. Bu sistem Türk devletleri tarafına kullanmamış olsaydı Gazneliler devletinde olduğu gibi merkezi bütçe askerine maaş ödemek da sıkıntı yaşayacaktı.

Osmanlı devleti miri araziye tımar sahiplerini dağıtırken oldukça itinalı davranmıştır. Miri arazi dağıtıldıktan sonra da tımar sahiplerini Bu gelir kaynaklarını elde tutabilmek için birtakım yükümlülüklerini yerine getirmek zorundaydı. Örneğin toprak üç yıl üst üste ekilmediğinde Toprağın işletme hakkı başka bir çiftçiye veriliyordu. Tımar sahipleri topraklarını işleten halka keyfi uygulamalarda bulunamıyorlardı. Tımar sahibi ile toprağı işleten Çiftçi arasında yaşanabilecek bir olumsuzluk karşısında ister tımar sahibi olsun ister toprağa işleten çiftçi olsun ceza olarak toprağın haksız olandan alındığı bilinmektedir. Tımar da keyfi uygulamanın olmaması tımar sahibi devlet adamı ile tımar toprağını işleyen

halkın ilişkilerinin iyi olmasını gerektiriyordu. Bu uygulama aynı zamanda Ülke genelinde asayişin sağlanmasında da etkili olmuştur.

Tımarın bir diğer faydaları da sipahileri hizmet karşılığı verilmesidir. Tımar sahibi yerine getirdiği hizmetten uzaklaştırılırsa buradan elde edilen gelirden de uzaklaştırılmış oluyordu. Bu ve buna benzer yaptırımlar aynı zamanda devlet memurlarının sadakatini arttırıyordu.

Bu sistem hem idari hem mali hem de askeri maksatlar taşımaktadır. Mali açıdan toprağın boş kalmamasını ve sürekli işlenmesini sağlamaktı. İdari açıdan kamu giderlerinin ve kamu görevlilerinin maaşlarının karşılanması, hazineden para harcamadan geniş ölçüde orduya sahip olmayı da hedeflemektedir. Bunun yanında devletin bekası için güçlü bir ordunun temel yapı taşını oluşturmak hedeflenmişti.

1.2.1.1.1. Osmanlı Tımar Sistemi ve Avrupa Feodal Rejimi

Bu bölümde Osmanlı Devletinin arazi sistemi ve aynı dönemde Avrupa'da hüküm süren ve feodalite olarak da adlandırılan sistemi değerlendireceğiz. Belirli bir tarihi dönemde birbirinden farklı coğrafyalardaki devletlerin arazi yönetiminde kullanılan bu iki sistem karşılaştırılmalı bir biçimde pek çok bilim insanı tarafından araştırmaya konu olmuştur.

Avrupa'da uygulanan toprak sistemi olan feodalitede arazinin sahibi vassal adı verilen soylu ailelerin çocuklarıydı. Birçok vassal içinden bir tanesi ise ön plana çıkarak derebeyi unvanını alarak sistemin yöneticisi olurdu. Feodal sistemde içinde vassallar ve derebeyi kendi mevcut sınırları dahilinde hem arazinin hem de arazi üzerinde yaşamını sürdüren halkın mutlak sahibiydi. Vassalar savaşa hazır halde asker beslerlerdi. Derebeyi, kendi mıntıkasındaki hukuki, askeri, siyasi ve mali her şeyden sorumluydu.

Avrupa'da uzun bir dönem boyunca kullanılan bu toprak sistemi birkaç cümleyle tarif etmek çok mümkün olmasa da, Osmanlı Devleti dirlik sistemi ile karşılaştırabilmemiz için Barkan'ın iki sistemi karşılaştırmalı izahını aktarmak yerinde olacaktır: “ Tımar sahibi, derebeyleri gibi belirli bir araziye kendi namına işleten ve bu amaçla yönetimi altında bulunan reayayı angarya tabir edilebilecek şekilde çalıştıran büyük çiftlik sahibi hüviyetinde değildi.”

Dirlik sahipleri, kendi şahıslarına tahsis edilmiş toprak ve halka ait şer'î ve örfî bazı hak ve vergileri kendi namlarına toplamaktaydılar. Ancak bu durum onların dışarıya karşı özerk ve kapalı bir araziye sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Osmanlı tımar sisteminde Avrupa Derebeyliklerinde olmadığı kadar merkezi yönetimin kontrolü söz konusuydu. Memleketin neresinde olursa olsun bir kısım vergileri merkezi otorite kendi namına toplamaktaydı. cizye, resm-i koyun ve ayrıca uygun görülen daha başka vergiler ile avarız akçeleri bizzat merkezi yönetimce toplanmaktaydı. Ayrıca Tımarlı Sipahi, o bölgedeki kadı'nın kararı olmadan herhangi bir suç için ceza verememekteydi. Fakat derebeyliği olarak adlandırılan sistemde ise durum tam tersiydi. Vergiler sadece derebeyleri tarafından toplanmakta ve hukuki kararlar dahil derebeylerince verilmekteydi. Yani merkeze göre özerk bir yönetim anlayışı söz konusuydu.

Avrupa Derebeyliğindeki üretimin devamının sağlanması amacıyla toprağa bağlılık ifadesi olarak ele alınan “çift bozma akçesi” ise arazisini bırakan, üretimi durduran veya üretime ara veren köylüden sipahinin tahsil ettiği bedel anlamına gelir. Bu bedel, devlet tarafından ilgili sipahiye, hizmetlerine istinaden tasarrufla bulunması adına verilen araziden elde edilen geliri azaltan bir durum olduğundan, bir bakıma tazminat miktarı olarak belirlenmiştir.

Osmanlı Devleti Dirlik sistemini feodaliteden ayıran en temel fark; üreticinin, ailesinin ve arazisinin dirlik sahibinin malı olmamasıdır. Dirlik sisteminde çiftçi, yalnızca mirî hüviyetinde olan yani mülkiyeti devlete ait olan araziye işler ve buradan elde ettiği gelirden, araziye devlet namına yöneten ve bu sebeple pek çok sorumluluk altına giren sipahiye belirli oranlarda vergi veren kişidir. sadece mirî hükmünde olan toprağı işleyerek, oradan kazandıklarından, o toprağı devlet adına idare eden ve buna karşılık birçok mükellefiyet altına giren sipahiye çeşitli vergiler ödeyen kişidir.

1.2.1.1.2. Tımar (Dirlik)Sisteminin Bozularak İşlevini Yitirmesi

Osmanlı Devleti ile birlikte Tımar Sisteminin orijinal bir yapıya kavuştuğu düşünülse de bu sistemin benzerlerinin önceki dönemlerde hüküm süren Müslüman devletler tarafından da kullanıldığı tarihi araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Anadolu ve Büyük Selçuklularda uygulandığı görülen ve temellerinin İslam Halifesi Ömer İbn-i Hattab dönemine dayandığı görülen ikta sisteminin birtakım farklı uygulamalarla beraber Osmanlı Devleti dirlik

sisteminin oluşmasına katkıda bulunduğu ifade edilebilir. kadar varan ikta sisteminin bazı farklılıkları olmakla birlikte Osmanlı tımarına zemin teşkil ettiği söylenebilir.

Hiç şüphesiz Osmanlı Devleti dirlik sisteminin özgünleşmesinde en büyük etken Sultan I. Murat'tır. Zeamet'in oluşumu ve kişilere dağıtımını konusundaki pek çok düzenleme bu dönemde yapılmış ve ilerleyen dönemlerde de kullanılmıştır. Dirlik sistemiyle ilgili Fatih Sultan Mehmet devrinde bazı ıslahatlar gerçekleştirilmiştir. Özellikle devlete ait miri arazilerin artmasına zemin hazırlayan söz konusu ıslahatlar II. Bayezid devrinde ise duraklamış ve kısmen de gerilemiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise tımar sistemi son şeklini almıştır; ancak bu dönem de aynı zamanda sistem yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır.

Dirlik sisteminde önemli bir unsur olan, yerli asiller sınıfının varoluşunu engelleme girişimleri, merkeze otoriteye karşı diğer güç unsurlarını harekete sevk etmiş ve özellikle Doğu bölgelerindeki pek çok huzursuzluğa da sebep olmuştur. Önceleri dirlik dağıtımında "bey oğlu bey" yani sipahiliği babadan devir alma ilkesi, sonraları aranmamaya başlamış, uzun süren savaşlar ve şehzadeler arasındaki taht kavgaları tımar sistemine reayadan kimselerin de girmesine sebep olmuştur. Eskiden tımar dağıtımında aranan babadan sipahilik (bey oğlu bey) ilkesi daha sonraları aranmaz olmuş, savaşlar ve şehzade mücadeleleri bu sınıfa reayadan çokça geçilmesine yol açmıştır.

Ayrıca yeniçeri askerlerinden yüksek rütbeli olanlarının 'sancağa çıkma' diye adlandırılarak dirlik sahibi olmaları yaygınlaşmış ve bu durum yerli beylerce hoş karşılanmamıştır. Aslında söz konusu bu uygulama Osmanlı Devleti askeri yapısının dengelerini de sarsan bir gelişme olmuştur.

Tüm bunlardan başka Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bir kısım beyin Safevi'lerin safına geçmesi ve çeşitli isyan hareketlerinde bu beylerin rol alması büyük karışıklıklara sebep olmuştur. Özellikle Celali İsyancıları ile birlikte halinden memnun olmayan tımar sahipleri de isyanlara katılmış ve ülke genelinde güvensiz bir ortamın oluşmasına neden olunmuştur. Bu da özellikle taşrada daha çok yeniçeri yetiştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur ve bu durum maliyetleri artırmıştır.

III. Murat devrinde tımar sisteminin bozulması hızlanmıştır. Barkan, dirlik kayıtlarının çok karmaşık oluşunu, cenk alanlarında yoklamanın yapılamamasını ve boş kalan dirliklerin üst düzey memurlarca rüşvet karşılığında dağıtılmasını tımar sisteminin bozulmasının en önemli nedenleri olarak ifade etmektedir. (BARKAN, 1945: 186-192)

Ancak tımar sistemin tamamında ve bunun bir alt ögesi olan arazi sisteminin bozulmasında farklı sebepler de söz konusuydu. Örneğin savaş ganimetleri giderek azalmakta, nüfus her geçen gün artmaktaydı. Özellikle Karlofça anlaşması ile birlikte İstanbul'a yönelik olarak taşradan yoğun bir göç dalgası gerçekleşmiştir. Şehirdeki bu yapısal değişiklik pek çok sosyal patlamaya zemin hazırlamıştır.

Dünya dengelerini değiştiren Amerika kıtasının keşfi, Osmanlıyı da etkilemiştir. O dönemler baş gösteren yüksek enflasyon Osmanlı ekonomisini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Denizcilik alanındaki gelişmelerle birlikte, yeni deniz yolları keşfedilmeye başlanmış bu da transit ticaretin güzergahının değişmesine neden olmuştur. Kıtalar arasında önemli bir kavşak noktası olan Osmanlı Devletinin toprakları üzerinde vuku bulan ticari canlılık zamanla kaybolmaya başlamış ve buradaki geçişin yeni alanlara ve deniz yollarına kaydığı görülmüştür. Bu durum Osmanlı iktisadi sistemini büyük sıkıntıya soktu.

Son dönemde müsadere sistemine gidildiği görülmüştür. Müsadere sistemi devlete ait bir alacağın ihale ile şahıslara devrini ifade etmekteydi. Bu yolla devlet kasasına peşin ve sıcak nakit girişi sağlanmaktaydı. Bozulmaya başlayan devlet hazinesini biraz olsa da rahatlatılabilmek adına dirlik gelirlerini direkt hazineye aktarmak amacıyla başlatılan bu uygulama da zamanla halkta tepkiye sebep oldu. Dirliklerin mültezim adı verilen kişilere verilmesi ve bu mültezimlerine reayaya kötü davranması bu tepkilerin başlıca sebebidir.

Ayan adı verilen kişilerin etkinliği XVII. asırda artmıştır. Uzun süren savaşlarda zor duruma düşen maliyenin ayanlara malikane arazi vermesi , ayanların güçlerinin artmasına neden olmuştur. Sened-i-İttifak hadisesine kadar gelen bu süreçte, padişah adına vezir-i azam, ayanlarla karşılıklı anlaşma imzalayarak, onları etkin bir güç olarak kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti arazi sisteminin klasik döneminde önemli bir yer teşkil eden tımarlar, 1812'den sonra mümkün oldukça verilmemeye başlamıştır. Dirlik sahiplerinin bir kısmı zaptiye memuru olarak görevlendirilmiş, bir kısmı kalelerde topçu olarak değerlendirilmiş,

bazısı da süvari olarak orduda istihdam edilmiştir. Zamanla kendilerine yeni tımarlar verilmemesi ile birlikte sistem kendiliğinden sona ermiştir.

1.2.1.2. İltizam Sistemi

Bu sistem, vergilerin aynı olarak kişilerden alındığı dönemlerde kullanılan bir tahsilat şeklidir. İltizam sisteminde vergiyi tahsil yetkisi belirlenen bir bedele mukabil ve götürü usulü ile “*mültezim*” adı verilen üçüncü şahıslara devredilmekteydi. Bu sistemde, mültezimlere verilecek vergiler bölgelerine göre açık arttırma usulü ile ihaleye çıkarılırdı. Bunun sonucunda, vergi toplama işi en yüksek peyi sunan kişi ve kişilerde kalırdı. Bu kişi ve kişilerin peşinen devlete ödediği miktar ile vatandaştan topladığı verginin farkı mültezimlerin karını oluşturmaktaydı.

XVI. asrın son çeyreği ile birlikte başlayan ekonomik kriz XVII ve XVIII asır Osmanlı ekonomisini derinden sarsan sonuçlara sebep olmuştur. Harp teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, devamlı suretle maaşa tabi olan ve ateşli silahlar ile donatılarak sürekli bir biçimde askeri eğitime tabi tutulan merkezi ordunun önemini artırmış ve bu durumda Osmanlı maliyesine önemli bir yük yüklemiştir. Bu durumda devlete ait gelirlerin de merkezi bütçede toplanması büyük bir zorunluluk haline gelmiştir. Böylece tımar sistemi de büyük bir çözüme yaşamıştır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi *tımar sistemi* Osmanlı iktisadi yapısında önemli bir yere sahipti. Tımar sistemi ile birçok amme hizmeti yerine getiriliyor ve bu sırada herhangi bir şekilde bir aracı kullanımı söz konusu olmadığından vergilerin kolayca ve maliyetsiz bir şekilde tahsili gerçekleşiyordu. Fakat bazı hizmet ve faaliyetleri tımar sistemi içine dahil etmek imkansızdı. Özellikle ücret alan askeri sınıf ile merkezi yönetimin bürokratlarının yüklendiği bu faaliyetlerin finansmanının sağlanabilmesi, devletin her köşesinden aynı olarak toplanan vergilerle mümkün görünmüyordu. Bunun yerine vergilerin nakdi olarak toplanması veya toplanan aynı vergilerin hızlıca nakde çevrilerek merkezi bütçeye yani hazine intikal ettirilmesi gerekiyordu ki tüm bunları gerçekleştirmek için Osmanlı’da uygulanan yöntem İltizam Usulü adını almıştır. Osmanlı’nın kuruluş yıllarından itibaren ortaya çıkan İltizam usulü dirlik sistemiyle bütünleşik bir biçimde uygulanmıştır. XVI. asrın ortalarına kadar hazineye ait vergilerin neredeyse yarısı iltizam yöntemi ile toplanmaktaydı.

Bu vergi toplama usulü nakdî ekonominin gelişmesiyle beraber hızlıca yayılmaya başladı. Bu hızlı yaygınlaşmanın en temel nedeni, artan ve uzun süren savaşlar nedeniyle merkezi otoritenin sürekli artış gösteren giderlerini karşılamak amacıyla mevcuttaki aynı gelirleri zaman kaybetmeksizin nakde dönüştürme mecburiyetiydi.

İltizam sisteminin meydana çıkardığı neticeleri şu şekilde değerlendirebilir: Devlet ihale sonucunda belirlenen bedelin bir bölümünü mültezimlerden peşinen alıyordu. Vergilerin tahsil edildiği dönemden belki de aylar önce peşinen mültezimlerden talep edilen bu para, zamanla ihaleye katılma şartlarından biri haline dönüştüğü için, genellikle askeri sınıfın elinde bulunan iltizamların tüccarların veya tefeci olarak tabir edilen kesimin eline geçmesine neden olmuştur. İşte bu hem askeri kesimi rahatsız etmiş hem de yüksek fiyatla müzayedeyi alarak bölgenin vergisini toplama hakkını elde eden mültezimin daha fazla kar edebilmek için halka zulmetmesine neden olmuştur. Bu da zamanla isyanların artmasına, çiftçinin üretimi düşürmesine neden olmuştur.

1.2.1.3. Malikane Sistemi:

XVII. asrın sonlarına doğru giderek artan savaşlar Osmanlı devletinin giderlerini artırmaya başladı ve maliye ciddi anlamda zorlandı. ayrıca toprak kayıpları da elde edilen gelirin azalmasına sebep oldu. Bütçede oluşan açığı kapatmak için devlet, belirlenen miktarın (mukataa) önceden peşin ödenmesi şartıyla belirli bir dönem için araziyi kiraya verirdi. Bu sistem, mültezimlerin peşinen ödedikleri akçeyi bir an evvel elde etmek ve daha çabuk kara geçmek için reyanın üzerindeki vergi yükünü artırmasına neden oldu. Varını yoğunu nakdi vergi olarak devlete veren üretici de ihtiyaçlarından dolayı tefeciye başvurmak zorunda kalıyordu. Hal böyle olunca borcunu ödeyemeyen çiftçi toprağından da oluyordu.

Osmanlı Devleti hazineye nakit girdi sağlamak ve üreticiyi korumak amacıyla 1695'de ferman yayımlamış ve bu ferman ile mukataaların ömür boyu şartıyla halka açık bir müzayede ile satılmasını hüküm altına almıştır.

Devlet bu sistemle vergi kaynağı olan araziye ve üreticiyi korumakta, ayrıca her sene vergiyi nakit olarak tahsil etmeyi garantiliyordu. Mukataanın asgarisini ardından müzayedeye geçilirdi, en yüksek fiyatı teklif eden ömür boyu mukataanın sahibi olurdu. Şayet verilen tekliflerin hiçbirisi devletin belirlediği asgari düzeyi geçmezse satış gerçekleştirilmezdi.

Kurallara uyulmadığı veya usulsüz bir satış yapıldığı tespit edilirse, ilgili satış iptal edilir ve yeniden müzayedeye geçilirdi.

İlk dönemler müzayedeye çıkarılan mukataalar genel itibariyle düşük gelir getiren cinstendi. Bunun böyle olmasının sebebi, ihale bedellerini düşük tutarak daha çok alıcı kitlesine ulaşmaktı. Ayrıca bir kişinin muaccele adı verilen mukataa bedeli tek başına ödeyemeyeceği durumlarda ise arazi hisselerine bölünerek, müştereken alınabilecek şekilde müzayedeye çıkarılmaktaydı.

Malikâne sahipleri arazilerinde ömür boyu hüküm sürerdi, ancak öldükten sonra mukataa yeniden devlete devredilir ve tekrardan müzayedesini yapıldı. Malikâne sahibi öldüğü zaman devlet mukataâyı geri alır ve yeniden müzayedeye koyardı. Ölen malikane sahibinin yetişkin erkek evladı var ise açık artırma sonucunda oluşan en yüksek miktarı ödemeyi taahhüt ederse mukataanın sahibi olurdu.

Mukataasını satma hakkını elinde bulunduran malikane sahiplerinin ölümleri üzerine çeşitli sıkıntılar çıkabiliyordu. Bazen malikin ölümü gizlenebiliyor ya da ölümden önce başkasına satılmış gibi gösterilebiliyordu. Bu usulsüzlüklerin önüne geçebilmek adına 1705 yılında düzenlenen kanunname ile malikanesini bir başkasına satmak isteyenler bizzat Defterdar'a ya da yörenin ilgili maliye memuruna yaşadığını ispat etmek mecburiyetindeydi. Bu şartta uyurak mukataasını satan kişi satıştan sonra kırk gün içinde ölürse, satış geçersiz kabul edilecek ve mukataaya devlet el koyacaktı. Kişiler arasında gerçekleştirilen özel satışlardan dolayı önceleri hiçbir şekilde vergi alınmamaktaydı; ancak bu uygulamanın bazı suistimalleri beraberinde getirdiği gerekçe gösterilerek, 1735 yılından itibaren, kişiler arasında yapılan malikane ticaretinden dolayı müzayede sonucunda ortaya çıkan bedelin %10'u oranında vergi alınması kararlaştırıldı. (Mehmet Genç/Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi/ s125-148)

Müzayede sonucu satın aldığı mukataanın bir yıllık vergisini ve harçlarını Malikâne sahibi, bir defada veya üç taksitte ödemeyi taahhüt ediyordu. Eğer taahhüt yerine getirilmezse devlet mukataaya el koyardı. Vergi miktarı da malikane sahibinin rızası olmazsa devlet tarafından yıl içinde artırılmazdı. (Diyanet Yayınları İslam Ansiklopedisi,Cilt 3:246-265)

Bu sistemin en büyük özelliği, malikane maliklerinin arazilerinin başında bulunmasıdır. Ancak zamanla malikane sahiplerinin İstanbul'da oturarak malikanesini iltizamla yöneten kişilere dönüştüğü görülmektedir.

Bu yönden bakıldığında bu sistemin iltizamı bitirmediğini, onunla bütünleşip varlığını devam ettiğini söyleyebiliriz. Farklı bir bakış açısı ile bakacak olursak, malikane sahipleri peşin aldıkları mukataayı mültezime vererek, vatandaşla mültezim arasında komisyon alan zengin zümre olarak da değerlendirilebilir. Bu durum da mültezimin reyayı daha fazla ezmesine sebep olmuştur ki bu sistemde de zaman zaman vatandaş mağduriyet yaşamıştır.

Osmanlı 1715'de malikane sistemini sona erdirdi. Bu sistem genel anlamda, devlet ekonomisinin aynılıkten nakdiliğe geçişini kolaylaştıracak şekilde tasarlanmış ve birleştirmeye çalıştığı iltizam ile tımar arasındaki uyumsuzluğun sembolü haline gelmiştir.

1.2.1.4. Tanzimat Dönemi ve Arazi Sistemi

Genel kabule göre Tanzimat Fermanı ile birlikte tımar sistemi tamamen ortadan kalkmış ve bu dönemden sonra da vergiler sipahiler, iltizam sahibi olan mültezimler ve diğer vergi memurları eliyle toplanmıştır.

Tanzimat fermanı ile birlikte memleketin her yerinde öşür vergisinin (aşar) 1/10 olması kararlaştırılmıştır. Arazinin verimliliği, iklim özellikleri, sulanabilirliği gibi etkenler bir tarafa bırakılarak alınan bu karar öncelikle hazineye büyük zarar vermiştir. Ayrıca bu uygulama halk açısından eşişsizliğe sebep olmuş, hatta yer yer zulüm olarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı toprak sisteminde kanunnameler, her eyalete özgü olarak ayrı ayrı çıkarılmıştır. Osmanlı'da, arazinin hukuki durumu ve tasarruf şekli yönünden, vatanın tamamında aynı genel geçer kuralların hakim olduğu bir sistem uygulanmamış, bunun yerine yerel şartlar da göz önünde bulundurularak, yörelere özgü toprak yönetim sistemleri geliştirilmiştir. Osmanlı topraklarının üç kıtada geniş bir coğrafyaya yayılması, tek tip bir toprak yönetim sisteminin kalıcı bir şekilde, yıllarca sürdürülebilirliğini engellemekteydi. İşte bu yüzden idareciler, genel olarak fethedilen geniş arazilerde, geçmişten beri uygulanagelen örfi ve hukuki uygulamaları da dikkate alarak, her bölgenin kendine özgü yapısına göre

şekillenen ve uzun yıllar istikrarlı bir şekilde uygulanabilecek bir toprak yönetim sistemi ve vergi yapısı oluşturmak için uğraşmışlardır.

Osmanlı devleti merkezi otoritesinin güçlü olduğu dönemlerde eyaletlerin toprak yönetim sistemlerinin farklılıkları ve yerel uygulamalara göre toprağın yönetilmesi ve halkın vergilendirilmesi pek sorun olmuyor, vergilerin tahsili noktasında pek fazla sıkıntı yaşamıyordu. Tımar sisteminin uygulandığı bu dönemde askeri, idari ve mali açıdan yönetsel anlamda önemli herhangi bir sorun yaşanmıyordu. Ancak duraklama dönemi ile birlikte devletin güç kaybetmesi, toprak kayıpları ve iç karışıklıklar nedeniyle idari anlamda yaşanan boşlukların yanı sıra devlet vergi toplama konusunda da büyük sıkıntılar yaşamaya başladı. Özellikle Osmanlı'nın uyguladığı tımar sisteminin işlevini yitirmeye başlamasıyla mir'i arazilerin tasarruf haklarının değiştiği ve vergi gelirlerinin azaldığı görülmüştür. Vergi tahsilinde baş göstere sıkıntılar ve çıkarılan kanunların birbirinden kopuk olması, yeni ve düzenli bir toprak sistemi oluşturulması mecburiyetini ortaya çıkardı. Devlet toprakları olabildiğince büyümüş, merkezden uzak topraklarda yönetim ve denetim zorlaşmış, vergiler toplanamayacak duruma gelmiştir. İşte tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve merkezi yönetimin denetimi altında adaletli bir vergi sistemi kurabilmek ve toplanan vergilerin takibini yapabilmek adına yeni bir toprak sistemine ihtiyaç duyulmaktaydı. Aslında bu yeni toprak sistemi dağınık olan kanunları ve toprakları belli bir statüde sınıflamayı ifade etmekteydi. Bu kanun 1858 arazi kanunu olarak kayıtlara geçmiştir.

1858 Arazi Kanununun kabulünden önce kanunnameler eyaletlere özgü olarak ayrı ayrı çıkarılırken, 1858 Arazi Kanunu ile o döneme kadar toprakla alakalı olan bütün padişah fermanı, kanunlar ve fetvalar, konu ile alakalı ve dağınık halde bulunan hükümler bir bütün olarak toplanmıştır. Bu kanunname ile tımar sisteminin kaldırılmasıyla birlikte oluşan boşluğun doldurulması, vergilerin tahsili konusunda yaşanan sıkıntıların ortadan kaldırılması ve merkezi yönetimin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

1858 tarihli Arazi Kanunu ile Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına dek geçen sürede arazi sistemi detaylı, derli ve toplu bir biçimde düzenlenmiştir. Yeni kurallara dayanan bir arazi sistemi oluşturulmuştur. Bu kanunname ile Osmanlıda arazi hukukunda birlik sağlanmış ve ülkenin tamamında geçerli olan yeni bir sistem uygulanmaya başlanmıştır. 1858 Arazi Kanununun muteva yönünden dini ve milli, biçim yönünden Avrupalı olduğunu söyleyebiliriz. (KENANOĞLU, 2006:107-138)

1858 Arazi Kanunnâmesi'ndeki Toprak Çeşitleri

- Miri Arazi (Arazi-yi Emiriyye/Arazi-yi Memleket)
- Vakıf Arazi (Arazi-yi Mevkûfe)
- Metrûk Arazi (Arazi-yi Metrûke)
- Ölü Arazi (Arazi-yi Mevât)
- Mülk Arazi (Arazi-yi Memlûke)

Şeklinde çeşitlere ayrılmıştır.(ÇEKER:1985:13)

a- Miri Arazi

Mülkiyetin devlete ait olduğu, alınıp-satılmayan, farklı kişi veya kurumlara hibe veya vakf edilmesi yasaklanan arazilerdir. Bu arazilerin mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte kullanım hakkı mutasarrıflardadır. Dolayısıyla miri araziler, toprağı işleyen, üzerinde hayatını idame ettiren kişilere ait değildir, bu kişiler bu arazilerden belirli şartlar ve bedeller dahilinde yararlanan kiracılarıdır. Bu toprakların kullanım hakkını devlet, kamu yararını gözeterek düzenler. Mutasarrıflar, miri arazi üzerinde diledikleri ürünleri yetiştirebilir. Miri toprak, vatandaşa mutlak suretle işletilmek, ekilmek, değerlendirilmek üzere herhangi bir süre sınırlamasına tabi tutulmadan verilebilir. Kendisine arazi kiralanan reaya, herhangi bir süre sınırlamasına tabi olmadan toprağı işleyebileceği gibi, vefatı durumunda önceden belirlenen şartlarla, varisçilerine devredebilir. Mutasarrıflara miri arazinin kullanım hakkının dağıtılması, “Sahib-i Arz” adı verilen ve devlet tarafından kendisine görev tevdi edilmiş memurlarca gerçekleştirilmektedir. Mutasarrıfın, hiçbir şekilde vasiyet edemediği, vakfedemediği veya satamadığı miri topraklarda birtakım işleri yapabilmesi de Sahib-i Arz adı verilen memurun onayına tabidir. Örneğin memurun izni olmadan miri arazinin üç sene süreyle üst üste ekilip biçilmemesi, araziye cenaze defedilmesi, bağ veya bahçe yapılması ya da ağaç dikilmesi, arazide bulunan meraların yok edilerek buraların tarlaya dönüştürülmesi kiremit, tuğla gibi envai çeşit malzemelerin üretimi yasaklanmıştır. Bahse konu yasaklamalara uyulmaması durumunda reayanın kullanımına verilmiş olan arazi kendisinden alınarak, başa birine verilir. (BARKAN:1980:302-303)

Özetle anlatmak gerekirse mülkiyetin devlette olduğu, tasarrufun reayaya belirlenen bir bedele mukabil verilen araziler, miri arazi olarak adlandırılmaktadır. (KENANOĞLU, 2006:111)

Miri Arazinin Çeşitleri

Mülkiyeti devlette olan bu arazileri, elde edilen gelirlerinin kullanım durumu ve mutasarrıflar tarafından kullanım amacı bakımından ikiye ayırmak mümkündür:

- *Arazi-yi Miriye-i Sırfa*: Bu arazilerden elde edilen tüm gelirler hazineye aittir.
- *Arazi-yi Emiriyye-i Mevkûfe*: Yalnızca hazinenin menfaatleri doğrultusunda gelirleri ya da tasarrufu ve geliri birlikte değerlendirilerek veya yalnızca tasarrufu bir hayır kurumunca değerlendirilmek üzere ayrılmış olan arazilerdir. (CİN,1978:51-52)

b- Vakıf arazisi

Vakıf Arazi: İslam hukukunda vakıf “bir şeyin Allah yolunda halkın yararına sunulması” olarak tanımlanır. Vakıfta mülkün sahibi Allah sayıldığı için mülke kimse dokunamaz. İslam devletlerinde önceleri devlet hizmetinde çalışıp, sonradan gözden düşen kimselerin malları vakfedilebilirdi bu kimseler mallarını müsadereye kurtarmak için vakfediyorlardı. Bir çok mülk sahibi de mallarını istedikleri kimselere bırakabilmek için vakfetme yolunu seçmişlerdir. İslam devletlerinde vakfin çok olmasının asıl sebeplerinde birisi budur. (BARKAN:1980:211)

Vakıf Arazinin Çeşitleri

Vakıf arazileri kökeni itibariyle mülk arazisi ve miri arazinin vakfedilmesi durumuna göre ikiye ayrılmaktadır:

- *Arazi-i Mevkufe-i Sahiha (Vakf-ı Sahih)*: Kişilere ait olan ve mülkün maliki tarafından vakfedilmesi yoluyla meydana gelen vakıf arazisine verilen isimdir. Malik, öşür veya haraç ödediği arazisini vakfettiği takdirde bu arazilerden devletin aldığı öşür veya haraç vergileri kesintiye uğramaz, vakfedilen kurumdan veya vakfedenin rızası durumunda ise kendisinden alınmaya devam eder. Özetleyecek olursak Vakf-ı Sahih, bir hayırseverin kendi mülkiyetinde bulunan bir araziye bir gayeye hizmet amacıyla tahsisi ile birlikte vuku bulmaktadır.
- *Arazi-i Mevkufe-i Gayr-i Sahiha (Vakf-ı irsâdi)*: Hükümdarın veya görevlendirdiği herhangi bir yetkilinin miri arazinin bir bölümünden elde edilen gelirin ya da tasarruf

hakkının veya hem gelirin hem de tasarruf hakkının hayır kurumlarına belirli bir gaye doğrultusunda tahsisinin gerçekleştirilmesidir. Yani mülkiyeti beytülmalaya ait olan bir arazinin bir kısmının doğrudan kullanım hakkının ya da buradan elde edilen gelirin hayır işlerinde kullanılmak üzere devredilmesidir. Bu vakıf arazilerinde mülkiyetin devri söz konusu olmayıp miri arazi hükümleri aynen burada da geçerlidir. Burada tahsis yapılırken araziden elde edilen vergilerin tahsisi, toprağın yalnızca tasarrufu veya hem toplanan vergilerin tahsisatı hem de miri toprağın tasarrufu biçiminde olmak üzere üç şekilde gerçekleştirilmekte ve bahse konu hayır işi herhangi bir süreye tabi ise hayır işinin bitiminde geri alınabilmektedir. (KAZICI, 2003:138)

c- Metruk Arazi

Metruk Arazi: Toplumun ya da belirli bir kasaba ya da köy halkının kullanımına ayrılan pazar, panayır, yol, köprü vs. ile yaylak ve kışlaklardır. Metruk arazide bir mülkiyet ya da tasarruf söz konusu değildir. Sadece toplumun ya da metruk arazinin ayrıldığı köy ve kasaba halkının yararlanma hakkı vardır. Metruk arazi sayılan yerler alınıp satılmaz. Devlet tarafından her hangi bir kişiye ya da gruba tahsis edilemez (HALLAÇOĞLU:199890:252)
Arazi-yi Metruke ikiye ayrılır.

- Umûmun Yararına Tahsisatı Yapılan Araziler: İnsanların kullanımı için, toplumsal ve sosyal yaşamın düzenlenmesi gayesi ile ayrılmış yol güzergahları, mesire ve panayır alanları, köprü ve geçitler gibi tüm vatandaşların ortaklaşa kullanabildikleri alanlardır. Bahse konu alanlar herhangi bir yerleşim biriminin sınırları içerisinde veya yakınında olsa dahi, buraların kullanımı sadece o yerleşim biriminin sakinlerinde değildir. Bahse konu alanlardan herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan tüm Osmanlı tebaasının yararlanabilmektedir.
- Sadece Bir Yerleşim Birimi veya Belirli Sayıda Yerleşim Biriminin Yararına Tahsisatı Yapılan Araziler: Belirli bir yerleşim biriminde ikamet eden vatandaşların yaşamlarını idame ettirmek, hayvanlarını otlatmak amacıyla kullandıkları çayırlar, harman yerleri, otlaklar ile yazlık veya kışlık olarak kullandıkları arazileri ifade eder. Bahse konu alanların tasarrufu, yalnızca tahsisatı yapılan yerleşim birimindeki reayaya aittir ve bir başkasının buralardan faydalanması yasaklanmıştır. (ÇEKER;1985:97).

d- Ölü Arazi (Arazi-i Mevat)

Bu araziler genellikle yerleşim birimlerinden uzakta, tarım yapmaya müsait olmayan, engebeli, kıraç ve kayalık, boş bir durumda olan arazilerdir. Bu araziler üzerinde her hangi birinin tasarrufu söz konusu değildir. (ÇEKER;1985:97).

- Bir arazinin ölü arazi olarak kabul edilmesinin koşulları: Herhangi bir arazinin Mevat (Ölü) arazi olarak değerlendirilmesi için; belirli bir yerleşim birimine tahsisatı yapılmamış olması, herhangi bir malike ait olmaması veya bir mutasarrıfın tasarrufuna bulunmaması gerekmektedir. Ayrıca bahse konu arazi boş ve ıssız bir alanda yani yerleşim birimine uzak bir mesafede (otuz dakikalık yürüme mesafesi) bulunmalıdır. Yerleşim birimlerinin yakınında bulunan araziler, gelecekte vatandaşların gereksinimleri için kullanılabilceği düşünülerek ölü arazi olarak değerlendirilmemiştir. Şayet bu araziler ölü arazi olarak değerlendirilirse daha sonraları savaşlarda başarı göstermiş kişilere, yerleşim birimlerine yakın olan bu arazilerin mülkiyeti veya kullanım hakkı Padişah veya görevlendireceği bir yetkili tarafından ödüllendirme marifetiyle verilebilirdi. Böylesi bir durumda, reayanın gereksinimlerinin karşılanması noktasında sıkıntılar yaşanabileceği düşünülerek, bahse konu alanlar ölü arazi olarak değerlendirilmemiştir. (İNALCIK,2010:18-20).
- Hukuki Açıdan Ölü Arazi Bir arazinin ölü arazi olup olmadığının değerlendirilmesi, bahse konu arazinin kullanımının mümkün olup olmayacağına bağlıdır. İhya olarak nitelendirilen bu durumun oluşabilmesi için çeşitli kriterlere ihtiyaç vardır: Hükümdarın ihyaya izin vermesi, arazinin üretim amacıyla veya duvar çekmek suretiyle kullanılması, mevat durumda olan toprağı ihya için kendisine müsaade edilen şahsın en geç üç yıl içerisinde bahse konu toprağı ihya etmesi gerekmektedir. Böylesi durumda mevat bir toprağı ihya ederek kullanan kişi, arazinin sadece tasarruf hakkını elde ederken söz konusu arazinin maliki devlettir. (İNALCIK,2010:18-20). Yani ihya edilerek üretime kazandırılan toprak, miri arazi özelliğı kazanmakta ve miri arazinin bağılı bulunduğu hukuki statüye göre değerlendirilmektedir.

Döneminin en önemli hukukçularından olan Ebu's-suûd'un ifadesiyle, Müslüman memleketlerdeki araziler; Öşür Arazileri, Haraci Araziler ve Arz-ı Memleket şeklinde üç bölüme ayrılmaktadır. Araziler, üzerinde elde edilen tarım ürünlerine veya konumu bakımından bu tarz bir ayrıma tabi tutulmamıştır. Buradaki tasnif, arazilerin sahiplerine göre yapılmıştır. Bu tasnife göre öşür arazileri Müslümanların, Haraci araziler gayr-i Müslümlerin, fetih yoluyla ele geçirilen topraklar miri araziler olarak müslim ve gayr-i müslim mutasarrıflar tarafından değerlendirilmektedir. (HALLAÇOĞLU, 1998:90)

e- Mülk Arazi

Mülk Arazi: Toprağın çıplak mülkiyet ve tasarruf hakkının kayıtsız şartsız aynı kişiye ait olduğu arazidir(BARKAN,1980:250)

Arazi kanunu, mülk araziye “mülkiyet üzere tasarruf olunan yer” olarak tanımlar(BARKAN,1980:250). Mülkiyet üzeri tasarruftan amaç toprak sahibi kişinin, kimsenin iznine ihtiyaç duymadan kanunun çizdiği sınırlar içinde toprağını istediği gibi kullanabilmesidir. Yani araziye satmak, hibe etmek veya üzerine ağaç dikmek, bina yapmak vs. gibi hakları kimsenin iznine gerek duymadan kullanabilmesidir(CİN,46-47)

Mülk topraklar dört bölüme ayrılır;

- a- Herhangi bir yerleşim birimi sınırları içerisinde ya da hemen yanı başında bulunan ve kısmi olarak iskana uygun olan yaklaşık beş yüz metrekarelik bir alana tekabül eden araziler.
- b- Evveliyatında miri arazi vasfındayken zaman içerisinde mülk arazisine dönüştürülen topraklar.
- c- Öşrü arazi; fetih yoluyla elde edilerek, Müslüman reayaya verilen veya öteden beri Müslümanlara ait olan arazilerdir. Öşür arazilerinin mülkiyeti şahıslara aittir. Arazi sahipleri ekip biçtikleri tarım ürünlerinden, onda bir ile beşte bir oranında devlete vergi verirler. Buradaki vergi ürün üzerinden alınmaktadır.
- d- Gayr-i Müslimlere ait olan topraklar Haraci araziler olarak adlandırılmaktadır. Haraci toprakların sahipleri de ürettikleri ürünün onda biri ile beşte biri arasında değişen oranla “Harac-ı Mukaseme” adı verilen

bir çeşit öşür verirler. Bunun yanı sıra “Harac-ı Muvazzafa” adı verilen bir de toprak vergisi verirlerdi. (HALLAÇOĞLU, 1998:103)

1.2.1.5.Öşürün Toprak Sistemi İçindeki Yeri

Öşür toprağı Osmanlı Devletinde Mülk araziye sahip Müslümanlarda bulunan topraklardır. Bu topraklar zirai ürünlerden elde edilen mahsülerin belli oranlarda devlete verilmesi ile vergilendirilir. İslâm hukukunda öşür arazisi denilince mahsullerinden 1/10 nisbetinde zekât alınan topraklar anlaşılır. Öşür arazisi, Müslümanların ganimet hissesi, ihya, tevarüs (miras olarak gelen), ikta yollarıyla elde ettikleri mülkleri ifade eder.

Mustafa Demirci yapmış olduğu çalışmasında Abbasiler’de kâtip olarak çalışan Kudâme Cafer’in öşür toprakları ile ilgili tasnifini Cemil Rifâi’nin el-Menziletü’l-hamise min kitâbi’l-harâc ve sınaati’l-kitâbe kitabına atfederek altı madde halinde zikreder:

- a) Kendi toprakları üzerinde Müslüman olanların arazileri.
- b) Mevat arazi iken ihya edilen topraklar.
- c) Devlet başkanı tarafından ikta edilen araziler.
- d) Savaşla ele geçip gazilere taksim edilen araziler.
- e) Savâfî iken Müslümanların eline geçen araziler.
- f) Sınır bölgelerinde terk edilmiş arazilere Müslümanların yerleşmesi ile sahip oldukları araziler. (DEMİRCİ,2003:22)

1.3. OSMANLI DEVLETİNDE VERGİ SİSTEMİ

Osmanlı Devletinde Vergi

Devler ile vatandaşları arasındaki sözleşmeden doğan vergi kavramı oldukça zaruriyet gösteren bir kavramdır. Vergiler, devletin sosyal yaşamın gereklerini yerine getirebilmesi, vatandaşlarına istihdam olanakları sağlayabilmesi, gerçekleştirilecek yatırımların ve giderlerin karşılanması için kaynak yaratmak amacıyla alınmaktadır. Vergiler, ekonomik büyümenin sağlanabilmesi, gelir dengesi ve paylaşımının sağlanabilmesi amacıyla da alınmaktadır. vergiler ayrıca, devletin vatandaşlarına karşı asli sorumluluklarından olan eğitim ve sağlık hizmetleri, asayiş gibi hizmetlerin yerine getirilmesi ve gerekli görülen altyapı hizmetlerinin vatandaşa ulaştırılabilmesi adına da önemli bir yere sahiptir. Devletin tüm kurularının ayakta durabilmesi ve kendisinden beklenen fonksiyonları gerçekleştirebilmesi için vergiler özel kanunlarla düzenlenmiştir.

Devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi, yani kamu hizmetlerini ve kendisine düşen görevleri, düzenli ve başarılı bir şekilde yürütebilmesi için, birtakım mali araçlara ihtiyaç vardır. Devlet bunların en önemli kısmını vergiler ile sağlar. Vergi, devletin hâkimiyet hakkına dayanarak belirli hukuk kaidelerine göre kişilerden karşılıksız ve tek taraflı olarak aldığı iktisadi değerlerdir (Aksoy, 1996:431).

Osmanlı devletinde Verginin tanımı

XIX. Yüzyıl Osmanlı maliyecisi ve siyaset adamı Süleyman Sudi'ye göre vergi, devletin kamu harcamalarını tedarik etmek maksadıyla ülke dahilindeki bütün kişilerin özel servetleri üzerinden talep ettiği hissedir. Şeklinde özetlemiştir. Kişi servetinin büyük bir kısmından rahatça istifade edebilmesi için onun küçük bir kısmını devlete, bu kullanım imkânını sağladığı için gönül rahatlığı ile vermelidir (akt: Özsoy, 2000: 641)

Mehmet Cavit Bey vergiyi “milletin umumi masraflarını ve ortak taahhütlerini karşılayabilmek için her şahsın hissesine isabet eden kısımdır” şeklinde tanımlamıştır. Yazara göre, ortak taahhütler kavramının içinde devlet hizmetlerinin gerektirdiği masraflar olduğu gibi geçmiş dönemlerde ortaya çıkan olağanüstü ihtiyaçlardan ötürü üstlenilmiş borçlar da vardır Osmanlı Devleti'nin borçları Mehmet Cavit Bey'in yaşadığı dönemde en önemli mali sorunlardan biri olduğu için vergi tanımının içine borçları da dahil etmiştir. (2001: 319).

Verginin “gelir” ve “servet” olmak üzere iki kaynağı bulunmaktadır. Kural olarak, temel vergi kaynağı gelir olmakla beraber, servet de gelirin kaynağı olabilir. Kişilerin bu iki kaynağa sahip olmaları veya bunlardan her birini tüketim için kullanmaları modern vergilemede “vergi ödeme gücünün göstergeleri” olarak kabul edilmektedir. Verginin esas kaynağı olan gelirin doğduğu anda alınan vergi; gelir vergisi, harcama aşamasında alınan vergi; gider vergisi olarak adlandırılmaktadır. Nihayet her hangi bir şekilde ekonomik varlıklara sahip olma veya servetin el değiştirmesi ya da değerinde artış görülmesi durumunda alınan vergilere; servet vergisi denilmektedir(TURAN, 1979:124-125)

Osmanlı devleti Asya Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayacak kadar geniş topraklara sahip bir devletti. Bu nedenle farklı din, dil, ırk ve mezheplerde insanlardan ve egemenliği altında varlığını sürdüren devletlerden oluşmaktaydı. Osmanlı devleti tüm bu farklılıkları göz önünde bulunduracak bir hukuk sistemini oluşturmayı da başarmıştı. Müslümanlar için şeri hukuk gayri Müslümanlar için de örfi hukuk kuralları olmak üzere iki farklı hukuk kuralı uygulanmaktaydı. Devlet bahse konu bu hukuk sistemlerinin kaidelerine uygun bir biçimde vatandaşlarını idare etmek ve vatandaşlarından birtakım ödevleri yerine getirmelerini talep etmek zorundaydı. Hiç kuşkusuz kamu düzenin sağlanması ve vatandaşın ihtiyacı olan faaliyetlerin yerine getirilmesi ve bunların bir sistematik içinde gerçekleştirilmesinin sağlanması için halkını çeşitli adlarla vergi mükellefi yapmak mecburiyetindeydi.

Hem yöneticilerin hem de halkın büyük bir çoğunluğunun Müslüman olan, kuruluşundan itibaren İslam hukukunu uygulayan Osmanlı Devleti, vergi hukukunu da İslami esaslara dayandırmıştır. Bununla birlikte Osmanlıların ilk kuruluş yıllarında, buldukları Anadolu'nun yeni şartları, onların yeni bazı uygulamalara gitmelerine neden olmuştur. Mali usullerini Abbasi Devleti'nin gelişmiş dönemlerine de dayandıran Osmanlı, özellikle Hıristiyan tebaayı da yönetmiş olması yüzünden önceki Müslüman devletlerden farklı bir yapı geliştirmiştir (AKDAĞ,1974: 509)

Osmanlı İmparatorluğu demografik yapısı incelendiğinde farklı inanç sistemlerini ve pekçok etnik grubu bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Ancak, toplumun, inanç ve siyasi haklar bakımından Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar (gayrimüslimler) olarak ikiye ayrıldığı ve her iki topluma farklı hukuki kuralların uygulandığı görülür(ERYILMAZ,1992:9-13)

Malum olduğu üzere Osmanlı idare sisteminin, en önemli kurumlarından bir tanesi maliyedir ve maliyenin biri olan maliyenin, en önemli argümanı vergilerdir. Osmanlı vergi sistemine bakıldığında ise genel olarak dini kaynaklı olan şeri vergiler ve Osmanlı'nın duraklama döneminden itibaren baş gösteren mali sıkıntıları ile birlikte ortaya çıkan örfi vergiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır

1.3.1 Osmanlı Devletinde Vergi Türü Olarak “Şer-i Vergiler”

Bilindiği üzere Osmanlı devletinin kuruluş felsefesi genel itibariyle İslami temeller üzerine şekillenmiştir. Devlet yönetiminden, toplum düzenine kadar pek çok unsur İslami tasavvurlara göre şekillenmiştir. Tüm bunların yanı sıra Osmanlı Maliyesi de İslam Hukukuna göre dizayn edilmiştir. Tüm bunlardan dolayı Osmanlı Devletinin daha kuruluşundan başlamak üzere vergilendirme faaliyetleri İslami kaideler esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı vergi sistemi şeri hukuk kaidelerine göre dizayn edilerek uygulanmıştır. İslamiyeti kabul eden Osmanlı'dan önceki Türk devletlerinde de vergi sistemi İslam hukukuna göre şekillenmiştir. Bu durum Osmanlı döneminde Tanzimat Fermanının ilanına kadar aynen devam etmiştir. Tanzimat'tan önce Kuran'da ve fıkıh kitaplarında yer alan kaideler çerçevesinde teşekkül eden bir vergi sisteminden söz etmek mümkündür. Osmanlı'da uygulanan vergiler, genel anlamda “Tekalif” adıyla adlandırılmıştır. Tekalifin de kendi arasında Şeri vergiler ve örfi vergiler olmak üzere iki kısma ayrıldığı görülmektedir. (KAZICI,2014:81)

İslam hukuku Müslümanlara uygulanmakta, dolayısıyla ser-i vergiler Müslümanlardan alınmakta idi. Gayrimüslimler de İslam devletinin himayesinde oldukları için ayrı bir statüde (gayrimüslim) adlandırılmışlardı(ÖNER,2005:20).

1.3.2 Osmanlı Devletinde Vergi Türü Olarak “Örfi Vergiler”

Osmanlı İmparatorluğu, kendinden önce hüküm süren diğer Türk devletleri gibi halktan bazı alanlarda örfi vergiler almıştır. Osmanlı'da hiç kuşkusuz en önemli gider savaşlar sırasında meydana geliyordu ve dönemin özellikleri dikkate alındığında devletler arasında kıyasıya devam eden ve uzun yıllar süren savaşlar söz konusuydu. İşte Osmanlı'nın özellikle bu savaş giderlerini karşılamaya tek başına şeri vergilerin karşılaması mümkün olmuyordu. Pek çok sayıda askerin iâşe, levazım giderleri ile savaşa hazır halde tutulması, ayrıca deniz savaşları açısından donanmanın giderleri gibi pek çok zaruriyet; Osmanlı Devletini örfi

vergiyi almaya mecbur bırakıyordu. Harpler, mali yönden sıkıntılı günler yaşayan hazineyi daha da zor duruma düşürüyordu. Bundan dolayı II. Bayazıd'ın padişahlığının son yıllarında “Sefer Vergisi” adıyla yeni bir örfi vergi ile bu sorunu çözme yoluna gidilmiştir. (KAZICI,2014:171)

Önceleri geçici olarak konulan örfi vergiler, savaşların uzaması ve art arda gelmesi nedeniyle daimi bir yapıya bürünmüştür. İşte devamlılık kazanan bu örfi vergileri de Tekalif-i adiyeye ve Tekalif-i şakka diye ikiye ayırabiliriz:

- Teklif- i adiyeye: Şeriat lisanında Cal diye adlandırılan bu vergi , aralıksız süren harplerin neticesinde devamlılık kazanmıştır. Bu türden zorunluluklardan dolayı örfi vergilerin devamlı suretle alınmasına İslam hukukunun izin verdiği düşünüldüğünden, Osmanlı'da bu türden örfi vergilerin alınmasına izin verilmiştir.
- Teklif- i Şakka: Bahse konu bu vergiler savaş vb herhangi bir zorunluluğa bağlı olmaksızın tekalif kurallarına aykırı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Herhangi bir kural ve düzen çerçevesinde olmaksızın alınan bu vergiler İslam hukukuna göre de uygun görülmemiştir. Bu vergilerin alınmasında adalet kavramına riayet edilemeyeceği düşünüldüğünden şer’i açıdan olumlu görülmemiştir. (KAZICI,2014:175)

Şer’i ve Örf’i vergiler tahsilatları ve tahsil edildikleri kesimler açısından da farklılıklar göstermektedir. Örneğin Şer’i vergiler genellikle çiftçilikle uğraşan reayadan yani köylüden alınmaktaydı. Şüphesiz zekat ve cizye bu genellemenin dışındadır. Osmanlı'da köylüler daha çok çiftçilikle uğraştığından öşür ve haraç gibi vergiler daha çok köylülerden alınmaktaydı. Örf’i vergilerde ise durum daha farklıydı. Bu vergiler genel itibariyle tüccarlardan ve şehirde yaşayan vatandaşlardan alınmaktaydı.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ TOPLUM DÜZENİNDE ÖŞÜRÜN KARŞILIĞI

Öşür hakkında sağlıklı bilgilere ulaşmak için onun günlük hayattaki karşılığını incelemekte oldukça fayda var. Çünkü devlet kurumsal olarak hangi kanunları hangi kaideri koyarsa koysun bunun toplumdaki etkisini görmeden ulaşılan sonuç istenilen verimlilikte olmayacaktır. Bu yüzden öşürün günlük hayattaki karşılığını detaylı bir şekilde incelemekte fayda var.

2.1. OSMANLI VERGİ SİSTEMİNDE ÖŞÜRÜN DAYANAKLARI

Öşür Vergisinin Anlamı

Öşür kelimesinin lügat anlamına bakıldığında dilimize Arapça'dan gelmiş bir sözcük olduğu görülmektedir. Arapça Uşr yani 1/10 hisse anlamına gelen bu kelime, zirai mahsüllerden alınan zekat anlamında kullanılmaktadır. Sözcük, bu anlamda Hz. Muhammet tarafından "bereketli topraklardan (yağmur suları ile beslenen ve akarsularla sulanabilen ziari ürünlerden (1/10), susuz topraklarda el yordamı ile sulanarak elde edilen zirai ürünlerden (1/20) oranında zekat alın." hadisi ile İslam devletleri tarafından ele alınmıştır. (ERKAL, 2007:97-100)

İslam Devletlerinde Öşürün Alınmasına Dayanak Gösterilen Unsurlar

a) Ayetlerde Zirai Ürünlerin Zekatı Olarak Öşürün Emredilmesi

Zirâî ürünlerin zekâtı olan öşür kelimesi Kur'an'da kavram olarak geçmemektedir. Ancak terim anlamını hadisten alan öşür farzietini Bakara Suresi'nin 267. ve En'am Suresi'nin 141. ayetlerinden almaktadır. Konuyla ilgili ayetlerin ilkinde kuranı kerim şöyle buyurmaktadır: "*Ey Mü'minler! Kazançlarınızın iyilerinden ve yerden sizin için göğertiklerimizden ihtiyaç sahiplerine karşılıksız olarak verin. Kendinizin almayacağı kötü ürünleri ihtiyaç sahiplerine vermeyin ve biliniz ki Allah, her bakımdan zengindir, övgüyü hak etmektedir.*"

Öşürün dayanağı olan ikinci ayette "*O, çardaklı çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince*

meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını verin, fakat israf etmeyin. Çünkü o israf edenleri sevmez.”ifadesinin bulunması öşürün şeri bir vergi olarak doğmasına ortam hazırlamıştır.

b) *Hz. Muhammed’in hadislerine öşür üzerinde durulması*

Ziraî ürünlerin zekâtı ile ilgili sünnetten bir başka delil ise Muaz b. Cebel’den rivayet edilen şu hadistir: *“Rasululah beni Yemen’e gönderirken göğün suladığı mahsulden onda bir, aletle sulanan mahsulden yirmide bir zekât almamı emir buyurdu”*.(ERKAN, 2007, 87)

c) *İcma, Alınma Şekli,Hesaplanması*

Teferruatta bazı görüş ayrılıkları bulunmakla beraber bütün müçtehitler; zirâî mahsullerden onda veya yirmide bir zekât alınacağı hususunda birleşmişlerdir.²⁹ Bu ve benzeri hadisler, zirâî mahsullerden alınacak öşrü farz kılmakta ve mükelleflerden bu ibadeti yerine getirmelerini istemektedir.

“Genellikle halkın ürettiği mamullerden, özellikle de hububattan alınan öşür adlı vergi şer’i vergilerin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Tarımsal üretim dışında da talep edildiği olmuştur. Esasında ortaçağdan beri Müslüman ve Hıristiyan dünyanın aşına olduğu bir vergi olan öşür, İslamiyetin ilk yıllarından itibaren bütün İslam devletleri tarafından alındığı için şer’i olarak kabul edilmiştir. Osmanlı hukukçularına göre öşür, harac-ı mukasemedir. Yani devletin talep ettiği öşür, toprakların asıl sahibi devlet olduğundan, kiracı olarak kabul edilen halk ile elde edilen geliri bölüşme hakkıdır”.(ÜNAL, 2011:534).

Osmanlı’da reayadan alınan öşür vergisi hiç şüphesiz İslam hukukundan kaynaklanmaktaydı ve bu verginin alınma yöntemleri, gerekçeleri ve miktarları da bu hukukun kurallarına göre belirlenmekteydi. bu başlık altında halktan uzun yıllar toplanan verginin hangi dini dayanaklarla toplandığını, bu vergilendirme işlemi sırasında vergi oranının nasıl belirlendiğini, vergiye tabi olmak için gerekli şartların neler olduğunu izah etmeye çalışacak ve bu konularla ilgili din bilginlerinin farklılık gösteren uygulamalarını aktaracağız. Bölüm sonunda tüm bu verilerden hareketle öşür vergisinin yukarıda bahsettiğimiz uygulamalarının Osmanlı’daki yansımalarına değineceğiz.

Din alimleri “...Sizler için topraktan çıkardıklarımızdan ihtiyaç sahiplerine verin...” (Bakara 2/267) ayetinin, tarımsal ürünler üzerinden öşür olarak verilmesi gereken zekatın kast edildiği görüşünde hemfikirdirler. Ayrıca En’am suresinde de Müslümanlara hasat günü mahsullerinden ihtiyaç sahiplerine vermeleri emredilmiştir. İslam Peygamberi Hz. Muhammet’in tarım ürünleri ile ilgili “Yağmur ve akarsularla sulanabilen topraklarda yetişen ürünlerden 1/10 oranında, taşıma su ile sulanan topraklardan 1/20 oranında öşür alınır” hadisi tüm hadis ve fıkıh kitaplarında dile getirilmektedir. İşte Osmanlı Devleti’nde bu hadisten hareketle öşür vergisinin hangi nispette alınacağı belirlenmiştir. Ayrıca bu vergi Osmanlı’da dinin emirleri doğrultusunda devletin reayadan aldığı zekat olarak değerlendirilmiştir.

Tüm İslam alimlerince tarım ürünlerinden alınacak verginin 1/10 veya 1/20 oranında öşür vergisine tabi olduğu konusunda fikir birliğine varılmış olsa da; hangi tarımsal ürünlerin zekata tabi olup hangilerinin tabi olmadığı konusunda tam anlamıyla bir birliktelik sağlanamamıştır. Bu konu İslam’ın ilk yıllarından beri tartışma konusu olmuş ve üzerinde tam anlamıyla mutabakat sağlanamamıştır. İslam dininin en büyük mezheplerinden biri olan Hanefî mezhebinin kurucusu Ebu Hanife’ye göre bütün tarım ürünleri, topraktan yetişen tüm mahsuller zekata yani öşüre tabidir. Diğer bazı İslam bilginlerine göre ise, bir üründen öşür vergisi alınabilmesi için o ürünün tıpkı tahılgiller de olduğu gibi en az bir yıl süreyle çürümeden depolanabilmesi gerekmektedir. Ünlü İslam bilgini İmam-ı Azam da bütün tarımsal ürünlerden öşür vergisi alınması gerektiğini savunmuştur. Maliki mezhebinin kurucusu İmam Malik ve Şafii mezhebinin kurucusu İmam Şafii’ye göre ise saklanabilen, depolanabilen tarımsal ürünler aşara tabi olabilir. Meyvelerden ise sadece üzüm ve hurmadan öşür vergisi alınabilir. Hanbeli mezhebinin kurucusu olan İmam Hanbeli’ye göre ise ölçülmesi mümkün olan, kurutularak muhafaza edilebilen, uzun süre dayanabilen ve insanlar tarafından üretilen tüm zirai ürünler vergiye tabidirler. Ayrıca Hanbeli’ye göre bir üründen öşür alınabilmesi için, o ürünün gıda maddesi olarak tüketilebilmesi de şart değildir. Dolayısıyla keteni pamuk, ipek gibi ürünlerden de öşür vergisi alınabilir.

Tarımsal ürünlerden öşür alınabilmesi için bazı kurallar vardır. Bilindiği üzere öşür vergisi dini bir vergidir ve aynı zamanda zekat olarak değerlendirilmektedir. İslam bilginlerinin pek çoğuna göre bir üründen öşür alınabilmesi veya o ürünün zekata tabi olabilmesi için hasadın yapıldığı esnada en az beş vesk yani 653 kilogram ürün elde edilmesi gerekmektedir. Bu konuyla alakalı Hz. Peygamber’in “Beş vesk ölçekten az hasat edilen üründen zekat alınmaz.” şeklinde hadisi de mevcuttur ve tüm İslam bilginleri de bu hadiste

öngörüldüğü şekilde görüşlerini dile getirmiş ve öşür vergisinin şartlarını belirlemişlerdir. Tarımsal ürünlerde öşür alınabilmesi için bir üretim sınırı olması gerektiğini savunan İslam bilginleri, buğday ve arpa gibi kabuksuz bir şekilde depolanabilen ürünler için 653 kg şartını kesin bir şekilde şart koşmuştur. Ancak pirinç veya benzeri ürünlerde olduğu gibi tarım ürünü kabuklu bir şekilde depolanıyorsa, çiftçi ister kabuksuz olarak tartılmasını talep eder ve o zaman 653 kg üzerinden bir vergilendirme yapılır, isterse de kabuklu şekilde 1306 kg yani iki katı tutarda değerlendirilmek suretiyle öşür vergisine tabi olup olmadığı belirlenir. Ancak Hanefi mezhebinin kurucusu olan İmam Hanefi öşür alınabilmesi için yukarıda bahsettiğimiz hasat sınırlarını kabul etmemekte ve tüm tarım ürünlerinin sulu veya susuz arazide yetişme ya da sulama yöntemine göre öşür vergisine tabi olması gerektiğini savunmuştur. Hz. Peygamber'in bu konudaki "Yağmur ve akarsularla sulanabilen tarım ürünlerinde 1/10, taşıma su ile sulanan topraklardan elde edilen ürünlerden 1/20 oranında zekat alınız" hadisinden hareketle tüm zirai ürünlerden öşür vergisi alınması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla bu görüşe göre tarımsal ürünlerden öşür vergisinin miktarı toprağın nasıl sulandığıyla alakalıdır. Eğer ürünün yetiştiği arazi, çiftçinin herhangi bir emeğine bağlı olmaksızın ya da daha az emek harcaması ile sulanmakta ise burada yetişen ürünün 1/10'u oranında öşür vergisi alınmaktaydı. Şayet ürünün yetiştiği toprağın sulanması zor ve çiftçinin el emeği ile mümkün ise ya da bu arazinin suyu başka birinden para veya bedel karşılığı alınıyorsa bu araziden yetişen üründen elde edilecek mahsulden de 1/20 oranında öşür alınmaktaydı. Tüm bunların dışında eğer arazi yağmur ve akarsularla sulanmakta iken aynı zamanda belirli zamanlarda el emeği ile de sulanmaktaysa bu sulama yöntemlerinden en çok hangisinin ürünün yetişmesinde etkisi olduğuna bakılırdı. Dolayısıyla vergilendirmede ona göre gerçekleştirilirdi. Öşür vergisinin bu şekilde belirlenmesiyle üreticiler arasında adaletin sağlanmaya çalışıldığı ve az masrafla daha çok ürün elde edenden fazla, daha çok emekle daha az ürün elde edenden az öşür alınması amaçlandığı görülmektedir.

Tarımsal ürünlerden alınan öşür vergisi, ürün sahibi olan çiftçinin ölmesi nedeniyle herhangi bir kesintiye uğramazdı. Böylesi bir durumda öşür, ölen çiftçinin varislerinden alınırdı. Bir arazide yıl içerisinde birden fazla tarım ürünü yetiştiriliyorsa Şafii ve Maliki mezheplerine göre, zekatın sadece yılda bir kez verilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle, sadece ilk ürün üzerinden öşür vergisi alınmalıdır, Hanefi mezhebine göre ise yıl içerisinde kaç defa üretim yapılırsa yapılsın üretilen bütün tarımsal ürünlerden öşür vergisi alınmalıdır.

Bir çiftçinin öşür vergisi yükümlüsü olabilmesi için fiziksel ve ruhsal olarak herhangi

bir noksanının bulunmaması ya da ergenlik dönemini atlatmış olması şartı aranmaz. Bu şartları taşımayan yani akıl hastası olan ya da yaş olarak çocukluk döneminde bulunan kişilerin yerine vergi onların varislerinden tahsil edilerek devlete verilirdi.

Toprak kendisine kiralanın kişi herhangi bir karşılık beklemeden arazisini üretim yapılmak üzere birine verirse, araziden elde edilen mahsulden alınması gereken öşür vergisini araziye eken şahıs verir. İmam Şafii ve İmam Maliki'ye göre bu durumda vergi mülk sahibinden alınırken, İmam Hanefi'ye göre kiracıdan alınmalıdır. Eğer bir arazide yetişen ürün henüz olgunlaşmadan ve hasat yapılmadan başka birine satılırsa o zaman öşür vergisi ürünü tarlada satın alan kişiden tahsil edilir.

Osmanlı Devletinin dini yapısı incelendiğinde nüfusunun büyük bir bölümünü Müslümanların oluşturduğu, ancak diğer dini grupların da ülkede büyük oranda var olacağı görülmektedir. Ülke içerisinde İslam dininin farklı mezheplerine tabi Müslümanlar olmasına rağmen, devletin Sünni inancın mezheplerinden olan Hanefi mezhebine göre yönetildiği ve idarenin her türlü kararının bu inanç sistemine göre alındığı görülmektedir. Dolayısıyla vatandaşın vergilendirme işlemleri de yine Hanefi mezhebinin itikatlarına göre gerçekleştirilmekteydi. Buna göre yukarıda anlattığımız üzere Osmanlı'da öşür vergisi topraktan elde edilen tüm tarımsal ürünlerden, herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan alınmaktaydı. Ayrıca öşür vergisinin alınması herhangi bir üretim kotasına tabi değildi, tarladan üretilen ürünün sulanma yöntemi öşürün miktarını belirlemekteydi. Ancak bazı yerel uygulamalarda hasadın az olduğu durumlarda öşür vergisinin alınmadığı da gözlemlenmiştir.

Osmanlı'da reayadan öşür vergisi alınırken çiftçinin gübreleme, işçilik vb masrafları göz önünde bulundurulmazdı, salt elde edilen ürün üzerinden vergilendirme işlemi gerçekleştirilirdi. Burada önemli olan arazinin sulanabilme olanaklarıydı.

2.2. OSMANLI VERGİ SİSTEMİNDE ÖŞÜRÜN YERİ VE TÜRLERİ

Öşür(Aşar), İslam vergi hukukuna göre tarım ürünlerinden belli bazı oranlar dahilinde alınan bir vergidir. Osmanlı'da Öşür sözcüğü yerine farklı kelimeler de kullanılmaktaydı ve bu kullanımlar özellikle İmparatorluğun son dönemlerinde ortaya çıkmıştı. Öşür yerine Suriye bölgesinden alınan vergi defterlerinde Dimus, Irak bölgesinden alınan vergi defterlerinde İktâ, Anadolu ve Rumeli bölgesinde alınan vergi defterlerinde Salariye tabirlerine rastlanmaktadır. Osmanlı'nın ilk zamanlarında diğer İslami devletler gibi Öşür yalnızca öşriyye adı verilen arazilerden alınmakta ve diğer arazilerden öşür talep edilmemekteydi. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında toprak; Haraci araziler ve Öşri araziler diye ikiye ayrılmaktaydı. Ancak XIV. yüzyılın sonlarından itibaren birtakım değişiklikler yapılmak suretiyle bazı toprakların "Emiriye" olarak değerlendirilmesi sağlanmıştır. son çeyreğinden itibaren bazı sebeplerden dolayı bazı değişiklikler yapılarak arazinin bir kısmı emiriye olarak kabul edildi. (ÖZCAN, 2003:47)

Önceleri toprağın mülk toprakları ve mairi toprakları diye ikiye ayrıldığı görülmektedir. Daha sonraları ise toprağın neredeyse tamamı miri arazi şeklinde değerlendirilmiştir. Ebu Suud Efendi, Üsküp ve Selanik tahlil defterlerindeki kanunun başında kaleme aldığı ünlü Önsöz'ünde toprağın mir'i olmasının nedenlerine değinirken, ayrıca İslam hukuku açısından da toprağın içeriğine temas eder:

- 1- Biladi islâmiyede bulunan arazi,
- 2- Muktezayi,
- 3- Şeriatî Şerife olmak üzere üç kısımdır.

Bu arazilerin bir kısmı Öşriyyedir ki fetih sırasında Müslümanlara verilmiştir. Buralar bu kişilerin sahih mülkleridir. Yani bu şahıslar gerçek anlamda mülk sahipleridir. Diğer malları gibi nasıl tasarrufta bulunmak isterlerse o şekilde tasarruf hakkına sahiptirler. Müslümanlardan Haraç vergisi almak meşru olmadığından, bunun yerine Öşür vergisi alınmıştır. Kişiler fetih yoluyla kendilerine verilen bu topraklardan elde ettikleri ürünlerden öşürlerini verirler ve bunun dışında en ufak bir vergiye tabi olmazlardı. Hatta yer yer elde edilen bu öşürü de çevredeki ihtiyaç sahiplerine verebilirlerdi ki bu durumda da vergilerini vermiş kabul edilirdi. (Barkan,1943:145)

Bu duruma göre Osmanlı devletinde öşür denilince akla iki tür vergi gelmektedir. Bunlardan birincisi kuruluş döneminden itibaren şahısların kendi malı olan mülk arazilerin gelirlerinden elde edilmektedir. Bunlara daha sonraları daha sonraları Hicaz bölgesinde

toplanan Öşürler de eklenmiştir. İşte bahse konu bu öşürler gerçek anlamda öşür olarak kabul edilmekte idi. İkincisi ise arazi-yi emiriye olarak da bilinen ve vakfedilmiş miri arazileri ifade eden vakıf arazilerinden alınan ve harac-ı mukasem olarak da tabir edilen öşürlerdir. Bu öşürler reayadan yanlış ve yüksek miktarda alınabildiği için gerçek anlamda öşür olarak kabul edilmemiştir

Gerçekten de Osmanlılar daha harac-ı mukasem (Fethedildikten sonra gayr-i Müslim yerel halka bırakılan topraktan, verimlilik ve üretilen ürüne göre alınan haraci vergiyi ifade etmektedir.) kısmına da öşür adı verilmekteydi. Bu bakımdan bu ana başlık altında verilecek olan bilgiler daha önce anlatılan öşür ile tam bir mutabakat halinde değildir; ancak bahse konu her iki vergi de arazide ekili bulunan ürünlerden alınmaktadır. Bu iki vergide söz konusu mutabakatın sağlanamamasının ana sebebi şudur: Öşür asıl olarak Arazi-yi Öşürüyye olarak tabir edilen toprağın malikinden alınmaktadır ve kişi bu vergiyi verdiğinde hem devlete karşı mükellefiyetini yerine getirdiğini düşünmekte, hem de dini anlamda vazifesini yerine getirdiğini ve ibadet ettiğini tasavvur etmekteydi. Ancak gayr-ı Müslimlerden alınan harac-ı mukasem ibadet yerine geçmediğinden gerçek manada öşür olarak kabul edilmemektedir. (KM,1939:166)

Daha önce de değindiğimiz gibi Osmanlı'da Öşür vergisi reayadan alınmakta idi. Reayadan alınan öşür miktarı sabit değildi. Mevsimlerin durumu, ekilen tohumun kalitesi, arazinin bakımı vb gibi durumlar araziden alınan ürünün rekoltesini değiştirmekteydi. Dolayısıyla ürün üzerinden alınan öşür vergisinin miktarı da üretime göre farklılık gösterebilmekteydi. Ancak yukarıda da açıkladığımız gibi miktarlardaki bu değişiklikler keyfiyete göre belirlenmemekteydi. Üretilen ürünün miktarı, çiftçinin o yıl ki ödeme gücü ve ihtiyaçları hesaplanarak vereceği ürün miktarı 1/20, 1/10, 1/5 miktarlarında belirleniyordu. Öşür vergisi alınırken toprakta üretilen ürünler üzerinde herhangi bir kısıtlama yapılmamaktaydı. Yani topraktan hangi mahsul alınıyorsa, o mahsulden belirlenen oranda ürün öşür vergisi olarak devlete alınıyordu. Osmanlı'da ayrıca üzüm bağlarından, meyve sebze bahçeleri ve bostanlarından, arı kovanlarından, yemişlerden, ipek ve pamuktan, hayvan yemi olarak ekilen otlardan, elde edilen odunlardan ve balık üretimi yapan yerlerdeki balıklardan da öşür alınmaktaydı.

Tanzimat Fermanının ilanı ile birlikte yukarıda sözünü ettiğimiz ve gerçekte haraç olan öşür oranında değişiklik yapılmıştır. Ayrıca arazinin verimliliği ve sulanabilirliği dikkate alınarak 1/10 ve 1/5 oranlarında belirlenen öşür vergisi 1/10 olarak sabitlenmiştir. Başlangıçta üretici üzerindeki vergi yükünü hafiflettiği düşünülen bu uygulama, bir eşitlik ve adalet sağlamaktan çok aslında adaletsizliğe sebep olmuştur. Çünkü Tanzimat'tan önce belirlenen ve

değişken olan öşürde alanında uzman vergi memurları arazileri tek tek gezerek, arazinin verimliliği ve sulanabilirliğine bakar ve bu oranda bir öşür taksimatı yapardı. Ancak öşür oranının Tanzimat'la birlikte 1/10 oranında sabitlenmesi ile birlikte verimli topraktan da verimsiz topraktan da aynı oranda vergi alınmaya başlanmıştır. Bu da özellikle yoksul olan reayaya zulme dönüşürken devletin de vergi kaybı yaşamasına sebep olmuştur. Tanzimat'la birlikte aynı zamanda İltizam sisteminin de kaldırılması öşür vergilerinin toplanabilmesini zorlaştırmıştır. Barkan bu konuyu şöyle dile getirmiştir; Osmanlı İmparatorluğunda toprak mahsullerinden bir hisse şeklinde alınan aşar vergilerin nisbetinde görülen bu farklılıklar ilk bakışta zannedilebileceği gibi İmparatorluk idaresinin kanun önünde halkın eşitliği ve vergi adaleti esasına riayet etmek lüzumunu hissetmediğinin bir delili sayılamaz. Gerçekten bu nisbetlerin keyfi ve tesadüfi bir şekilde tayin edildiği iddia edilemez. Bu hususta toprağın verim kabiliyeti, bölgedeki ziraat usulleri ve neveleri ile çiftçinin elde etmesi mümkün Safi gelir miktarı ve benzeri gibi iktisadi ve mali düşünceler ile vergi mevzu teşkil eden topraklara nizami gibi hukuki ve tarihi Zaruretler ve asırlık tecrübe ile teamüllerin Göz önünde bulunduruldu bir hakikattir . (BARKAN, 1980:145)

Bu sebeple Osmanlı'da 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile kağıt zerinde eşitlik sağlandığı düşünülmüş ancak, uygulamaya geçildiğinde adaletsizliğe sebep olduğu ve devletin vergi kaybıyla karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir.

Devletlerin akdi ekonomileri aynı ekonomi aleyhine durmadan gelişme gösterirken öşür vergisinin sürekli bir biçimde sabit olarak alınması devleti vergi gelirleri açısından sıkıntıya sokmuştur. Bu uygulama öşür defteri ve kanunnâmelerdeki konu ile ilgili bölümlerden de açıkça anlaşılmaktadır. Bu konudaki arşiv belgeleri de bu uygulamayı onaylamaktadır. Nitekim 1613 tarihini taşıyan ve Gelibolu'ya tabi Süleyman paşa Vakfı'nda bulunan insanlar bu uygulamanın örnekleri olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Osmanlı devletinde mahalli özelliklerden dolayı öşür kelimesi yerine farklı kullanımlarının olduğunu yukarıda zikretmiştik. Bunun yanında toplanan öşür için kullanılan ölçü birimi de sabit değildi. İstihsal adı verilen bu öşür toplama işlemleri her bölgenin kendi yerel ölçüleri ile yapılırdı. Bu durumda aynı zamanda karışıklığa sebep olabilmekteydi. Tüm bunların yanı sıra İslam hukukuna göre arazisini korumada sıkıntı yaşayan güçsüz çiftçilerden de, arazilerini koruma karşılığında görev yapan askeri kuvvete verilmek üzere alınan bir öşür daha bulunmaktaydı. Bunlar iki öşür verirdi ki bunlardan biri devlete, diğeri ise arazilerini koruyan kuvvetlere giderdi. (GÜÇER, 1964:126)

Ürünler elde edilip harman yapıldıktan sonra reayaya toprağı kullanım için veren mutasarrıf veya sipahi gelir payını tartıp alırdı. Bu işlem gerçekleştikten sonra reaya ürününü

harman yerinden kaldırarak ambara götürebilirdi. Tımar sahibi veya vekili gelmeden ürün harman yerinden kaldırılmazdı. Bununla birlikte devletin görevlendirdiği ve sahib-i arz adı verilen vergi memurunun da bu pay zamanında harman yerinde hazır bulunması bir zorunluluktur. Reayayı zarara uğratmamak için olsa gerek ki tımar sahibi izin almadan bölgesinden uzaklaşp başka bir yere gidemezdi. Taşir adı verilen vergilendirmeyi yapacak kişi mazeretinden dolayı gelmediğinde, reayayı daha fazla zarara uğratmamak için köy imamı ve köyün diğer ihtiyar heyeti huzurunda elde edilen ürünler ölçülerek taşir edilirdi. (BOA Tapu defteri:5)

Taşir işlemi yapılırken bazı yerlerde reyanın gözetildiği de görülmektedir. Özellikle hasılatın iyi olmadığı verimsiz topraklarda ürünün 1/10 nispetinde olduğu durumlarda taşirin yapılmadığı da görülmektedir. Örneğin “Güzelhisar’da kadimden Aşar 10'da bir oranında geldiğinden Öşür almagelmemekle yine ol minval üzere devam ede.” denilerek buradan öşür alınmadığı anlaşılmaktadır. (BOA Tapu defteri:5)

Öşür ile ilgili bilgi kısmında değerlendirebileceğimiz bir konu daha bulunmaktadır. O da erken yetişip satışa konu olan her türlü meyve nohut, Bakla, mercimek, soğan, sarımsak ve diğerlerinden alınan vergilerdir buna resm-i gevvare denilmektedir. Bu vergi normal ve zamanında yetişen üründen alınan öşür gibidir. Osmanlı devletinde öşür maddeler halinde isimlerini verip ayrıntılı bir şekilde anlatacağımız şu maddelerden alınıyordu:

1. Bağ Resmi
2. Şıra Resmi
3. Bahçe Resmi
4. Bostan Resmi
5. Fevakih Resmi
6. Kovan Resmi
7. Harir Resmi
8. Pamuk Resmi
9. Giyah Resmi
10. Odun Resmi
11. Ağ (Balık) Resmi

2.2.1. Bağ Resmi

Bu vergi devletin topraklarında bulunan bağlardan b6lgelere g6re 100'de 10'dan 100'de 50'ye kadar değişik miktarlarda alınmaktadır. Bir6ok b6lgede 6abuk hesabına g6re alınan bu vergi bazı yerlerde de maktu olarak anlıyordu. Bu verginin maktu olarak alınmasında, Osmanlılardan 6nceki M6sl6man T6rk devletlerinin etkileri olmuştur. Nitekim Doğu Anadolu'da Akkoyunlar'dan kalma bir adete g6re bunun i6in Ergani M6sl6manlarından 4000 Karaca ak6a (1333 Osmanlı arkasına tekab6l gelmektedir) Ermenilerden de daha 6nce 12.000 karaca ak6a alıyordu. Ama daha sonraları, yani 1518 tarihinde yapılan bir araştıрма sırasında Őehrin eskiden olduğu gibi mamur olmadığı anlaşıldığından bu miktar 9000 Karaca ak6e olarak tespit edilmiştir. Bu da 3000 Osmanlı ak6asına tekab6l ediyordu.(6AĞATAY, 1966:488)

6lkenin bazı yerlerinde bağlardan d6n6m resmi alınıyordu. D6n6m resmi alınmayan yerlerde de 6z6m tam anlamıyla olgunlaştınca bağlara g6venilir kimseler g6nderilip 6z6m6n kıymeti belirlenirdi. Belirlenen bu kıymete g6re de 6Ő6r alınırdı.

1613 tarihli Ohri kanununda “bağları olan kefereden taşır zamanı “Resmi Tekne” diye ikişer ak6e alınır.” diye ifade edilen bu vergi taşır 6ncesi yenen 6z6m6n bir karşılığı gibi g6r6nmektedir. Zira başka bir kanunname (Enez Kanunnâ-mesinde) bağlarındaki 6z6m6 bozana kadar sadece yediklerinin 6Őr6 olarak her bağdan resm-i sepet diye iki ak6e alınırdı.

Bağlardan 6Ő6r almak her ne kadar kanuna uygun ise de reayayı sıkıntıya sokmamak i6in bedel olarak bir miktar belirlenerek hara6 diye alınırdı. Hassa bağları olarak adlandırılan ve bug6nk6 Hatay civarında bulunan bağlardan elde edilen 6z6mler 66 eŐit Şekilde pay edilir ve bunlardan biri vergi olarak alınır diğer ikisi de bağların yetiŐtiriciliđini yapana verilirdi. Kemah b6lgesindeki bağlardan ise d6rte bir oranında vergi alınırdı.

Yukarıda anlattığımız Şekilde bağlardan alınan vergiler dışında asma adedine g6re de resim alınmaktaydı. Ayrıca Rumeli'de, yetiştirilen bağlardaki 6z6mlerden genellikle Őarap yapılıp satıldığından, resimler nakdi olarak alınmaz bunun yerine sipahi tarafından 6reticiden Őarap alınırdı. Vergi cihetinden toplanan bu Őarapların bir an 6nce nakde d6n6Őt6rebilmesi i6in halkın 6rettiği Őaraplar m6h6rlenir ve satıŐı yasaklanır, 6ncelikle mutasarrıfın elindeki Őaraplar satılırdı.

Bug6n Macaristan'da bulunan Pe6oy Livasında bulunan ve ehl-i M6slime ait olan bağlardan elde edilen 6r6nlerden 6ift6i Őarap yapmak yerine, bu 6r6nleri pekmez, sirke veya turŐu yapımı i6in kullanırsa buralardan elde edilen 6r6nlerden 6Ő6r alınmaz bunun yerine her d6n6m i6in altı ak6e vergi tahsil edilirdi. Ancak bunun yerine Őarap yaparak 6r6n6n6

değerlendirmek isterse tıpkı gayr-i Müslimlere uygulandığı gibi öşür alınırdı. Osmanlı Devleti'nin neredeyse her tarafında bağ resmi eylül ayının sonlarına doğru alınmaktaydı.

2.2.2. Şıra Resmi

Bağlarla yakın ilgisi bulunan bir vergi çeşididir. Şıra resmi olarak adlandırılan bu vergi kimi kanunnamelerde pekmez öşrü olarak da ifade edilmiştir Üzüm şirasından alınan şıra resminin oranı, yöreye ve hasat zamanına göre değişiklik göstermekle birlikte, hiçbir zaman 100'de 10'dan az 100'de 50'den fazla olmamıştır. Aynen veya bedel (para) olarak alınan bu verginin oranına etki eden en önemli etkenlerden biri odundur. Çünkü o dönemde pekmezin elde edilmesi için oldukça fazla odun kullanmak gerekiyordu. Bu sebeple olsa gerek ki " Ve pekmezden 1/15 alınur, zira pekmezde odun vardır. " diye odun sarfiyatını işaret etmektedirler. (BARKAN, 1943,256)

Bu vergimi alınma zamanı, üzümlerin tekneye girip sıkıldı ve pekmezin elde edildiği mevsimdir. Ancak bu verginin alabilmesi için daha önceden bunun defteri de hasıl kaydedilmiş olması gerekir.

Bazı bölgelerde Resmi Sıranın bana resmi üzerine ilave edildiği ve vergisinin buna göre alındığı görülmektedir. Bu durumda artık eski defterdeki farklı isimlerle alınan vergiler tamamen kaldırılıyordu.

2.2.3. Bahçe Resmi

Bahçe resmi, meyve bahçelerinden alınan bir vergi çeşidi şeklinde tanımlanmaktadır. Şayet bahçe meyve veriyorsa öşrü alırlardı. Bahçe vergisinin alınması elde edilen ürünün satışa konu olması ile ilgiliydi. Eğer kişi sadece kendi ihtiyacını karşılamak için böyle bir bahçe dikmiş ise ondan herhangi bir şey alınmazdı. Dikilen bahçenin meyveleri ticaret amacıyla, satılmak için dikilmişse o zaman vergi alınırdı. Evin ihtiyacını karşılamak için üretilmeyen meyvelerin azlığı veya çokluğu önemli değildi. Ebu Hanife'nin görüşüne göre azda olsa bunun da vergisi alınırdı. Kanuna göre bu verginin miktarın 100'de 10 ile 100'de 50 arasında değişiklik gösteriyordu. Bu verginin alınma zamanı ile ilgili belli bir dönem veya mevsim söz konusu değildir. Zira her meyve, bölge ve iklime göre farklı zamanlarda olgunlaşır. Merve'nin olgunlaşma zamanı, aynı zamanda verginin zamanıdır. Bu bakımdan meyve olgunlaşıp toplanmadan sahibinden herhangi bir şey talep edilemezdi. (AKGÜNDÜZ, 2013:82-83)

Bahçe resmi, bahçede bulunan ürünlerin toplamından alınmaktadır. Eğer bahçede meyve varsa alınan öşür, meyve öşrü adı altında tahsil edilirdi. Bahçedeki ağaçlar meyve

vermiyor ise herhangi bir vergi talebinde bulunulmazdı. Bu resmin toplanmasında kasabada yaşayanlar ile köyde yaşayanlar farklı uygulamalara tabi tutulmaktaydı.. Örneğin bugün Yunanistan sınırlarında bulunan Tırhala yerleşim biriminde karpuz üreticilerinden köyde üretim yapmakta olanlardan dönüm başına dört akçe bahçe resmi, sebze üretilen arazilerden ise hasılat üzerinden öşür alınmakta iken, kasabada yaşayan üreticilerin vergilendirilmesinde ise nakdi vergi alınacağı ve aynı herhangi bir vergi alınmayacağı hükme bağlanmıştır. Uygulamanın bu şekilde olması muhtemelen kasabalardaki bahçelerin küçük olması ve üreticinin ihtiyacını ancak karşılayabilmesi nedeniyledir. Bu durum Peçoy Kanunnamesinde özetle şu şekilde izah edilmiştir: " Kişinin evinin kenarında bulunan bahçeye, kendi ihtiyacı için ektiği sebze ve meyvelerin üretiminden herhangi bir şekilde öşür alınmaz; ancak evin kenarında üretilen bu ürünler pazara götürülüp satışa sunulursa, bu sebzelerden öşür alınır. Bostanlarda ise ürün ekili ise ekilen bu ürünün öşrü alınır, ekili olmayan araziden de dönüm başına dört akçe tahsil edilir. Bugün Romanya sınırlarında bulunan İbrail bölgesinde sulanabilen bostanlardan ve kırlarda bulunan bostanlarda yetiştirilen ürünlerden öşür alınır." denilmektedir. Bahse konu kanunnamede ayrıca, arazinin bir kısmı ekili ise, arazi sahibinden arazinin tamamından vergi alınmasını önlemek amacıyla sadece ekili olan kısımdan öşür alınacağı karara bağlanmıştır. İçerisinde sadece meyve ağaçları bulunan bahçelerin öşrünün meyve öşrü şeklinde alınması, kişinin konutunun bitişiğinde ihtiyacı kadar yetiştirdiği bostanlardan ve meyvelerden öşür veya resim adı altında aynı ya da nakdi vergi alınmayacağı ayrıca eklenmiştir.

Ürünlere ve yöreye göre farklılık gösteren öşür miktarları Suriye bölgesindeki zeytinlikler için de toprağın sulanabilirliğine ve ürünün rekoltesine istinaden 1/3 ila 1/5 oranında değişerek alınmaktaydı. Zeytin hasadı bilindiği üzere bir yıl fazla, ertesi yıl az olacak şekilde gerçekleşmektedir. Özellikle toplamadan kaynaklanan bu durum nedeniyle alınan vergi oranı da buna istinaden yıllık bazda farklılık göstermekte idi. Öşür alınırken iki yıllık süre göz önünde bulundurulur ve yıllık alınan vergi hasılatın bol olduğu yılın öşrünün yarısının alınması şeklinde gerçekleştirilirdi. Buralardan elde edilen zeytin yağı öşrünün bir kısmı ile devlette kullanılmak üzere sabun yapılmaktaydı. Suriye bölgesindeki zeytinliklerin bir kısmı ehl-i Müslimlerin, diğer bir kısmı da gayr-i Müslimlerin elinde bulunmaktaydı. Gayr-i Müslimlerin tasarrufunda bulunan zeytinlik ve diğer meyve bahçelerinden bahçe resmi alınma zamanı, ürünlerin olgunlaşmış hasadın yapıldığı zamandır. Buralara ait öşür veya haraçlar hasat zamanıyla orantılı olarak alınırdı. Gayr-i Müslimlerin elinde bulunan bu bahçelerdeki her yüz ağaç için ayrıca kırkar akçe de haraç alınırdı.

2.2.4. Bostan Resmi

Bu vergi bostanda yetişen salatalık, patlıcan, kabak gibi ürünler üzerinden tahsil edilirdi. Bu vergi türünde de bahçe vergisine benzer bir şekilde, bostan ürünlerinden ticari bir menfaatin sağlanıp sağlanmaması, kendisinin vergiye konu olup olmaması da önemli bir rol oynamaktaydı. Şayet kişi bostandan elde edilen mahsulü satıp para kazanmak maksadıyla yetiştiriyorsa o zaman kişiden 100'de 10'dan, 100'de 50'ye varan miktarlarda vergi alınırdı. Bostan ürünleri sadece evin ihtiyacını karşılamak maksadıyla yetiştirilmiş ise o zaman herhangi bir şey-kilde vergi alınmazdı.

Alınma zamanı mahsulün olgunlaşma mevsimi olan bu vergi, halka kolaylık olsun diye bazen nakdi olarak da alınabiliyordu. Nitekim Bosna livasında bu vergi iki akçe olarak kasım ayında alınmaktaydı.(BARKAN, 1943:105)

2.2.5. Resmi Fevakih

Osmanlı devleti kanunnamelerinde "Öşri Meyve" diye de anılan bu vergi, bağlardan başka diğer yerlerde üretilen, yetişen her türlü meyveden alınıyordu. Bazı yerlerde de bu vergi hangi meyvelerden anlıyorsa onun adı ile zikrediliyordu. Nitekim Aydın'da incirden alınan bu vergi için "Resmitin" tabir kullanıyordu. Meyvelerden alınan vergi diğerlerinde olduğu gibi 100'de 10 ila 100'de 50 arasında değişebiliyordu. Bu verginin toplanma zamanı da daha diğerlerin de olduğu gibi meyvenin hasat zamanıdır.(KAZICI, 2014:119)

2.2.6. Resmi Kovan

Osmanlı kanunnamelerinde "kovan resmi", resmi küvvere, zenbur resmi, ve resmi asel gibi isimler alan bu vergi; halkın elde ettiği bal mahsulünden alınmaktaydı. Bu vergi bazı yerlerde üretilen bal üzerinden, bazı yerlerde de sıkıntıya sebep olmamak için akçe cinsinden alınıyordu. (KAZICI, 2014:120)

Kovan durduğu yere tâbidir. Bu yüzden de üretilen balın öşrü toprağın kendisine tahsis edildiği sipahiye aittir. Şayet bu vergi akçe cinsinden alınıyorsa, defterde hangi miktar yazılmışsa o alınırdı. Bundan daha fazlası alınmazdı. Eğer deftere miktar yazılmamış ise o zaman normal öşür şeklinde alınırdı.

Halktan sipahiler tarafından bir vergi alınabilmesi için, alınacak verginin o yöreye özgü düzenlenen vergi defterinde yazılması gerekmektedir. Bir Sipahi'nin defterle tebaası olmayan, ancak arılarını o sipahinin topraklarına getiren üretici, öşrünü defterle tebaası olmadığı halde toprağın uhdesinde bulunduğu sipahiye vermesi gerekmektedir.

Bazı yerlerde kovanlardan alınan vergi maktu olarak öşre karşılık yazılmıştı ve bu da kovan başına bir veya iki akçe olarak belirlenmişti. Kovan başına bir veya iki akçe alınması da muhtemelen üretilen bal miktarına göre belirlenmekteydi. Çünkü Karahisar civarında iyi kovandan iki akçe alınırken, zayıf kovandan bir akçe alınmaktaydı.

Daha önceki vergilerin birçoğunda görüldüğü gibi bazı kimseler bu vergiden de bazı oranlar dahilinde muaf tutulabiliyordu. Vergi ödeme bakımından bunların reaya olup olmamaları fark etmiyordu. Bazı yüksek rütbeli memurlar, kadılar, müderrisler, mülazımlar, kalelerde bulunan gönüllüler şayet arılarından bal elde ediyorlarsa bunlar belli bir oranda öşürden muaf tutulurdu. Ayrıca yeniçerilerden kendi maişetleri için besledikleri dokuz kovana kadar öşür alınmazdı; ancak on veya daha fazla kovan olursa tamamının öşrü alınırdu.

2.2.7. Resmi Harir

Bu vergi ipek böceklerinin ürettiği kozalardan alınmaktaydı. Bu verginin "veridati öşriye"den sayılmasının sebebi ise ipekböceklerinin ağaçların yaprakları ile beslenmeleridir. Arazi-yi emiriyede yetişen dut ağaçlarının yapraklarının tüketilmesi, bu verginin almasına sebep olmuştur.

Daha önce anlatılan zirai ürünlerin vergilerinde olduğu gibi bunda da vergi oranı 100'de 10 ila 100'de 50 arasında değişebiliyordu. Mübahat S. Kütükoğlu tarafından yayınlanan ve 22 muharrem 1248 (21 Haziran 1832) tarihini taşıyan bir belge İpekböceğindeki vergi nisbetinin 10'da bir olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre ipekböceği kozasının okkası (Yaklaşık bir kilogram) kaçta satılırsa satılsın, değerinden onda bir oranında koza üreticisinden ürünün öşrü alınıyordu. Bu vergide ipek satıcısı, kozalarını pazara götürüp satmak istediği zaman ipeğin cinsi, miktar ve kalitesi tespit edilerek o nispette öşür alınmaktaydı. Sonradan herhangi bir anlaşmazlığa mahal vermemek adına da satıcıya verginin alındığına dair bir belge verilirdi.

2.2.8. Resm-i Pembe

Bu isimle alınan vergi, Osmanlı Devletinin sınırları dahilinde üretilen pamuklardan alınıyordu. Pamuk kozaları olgunlaşp tamamen açıldığında mahsülün hasat vakti gelmiş demektir. Bu da öşrün o dönemde alındığını göstermektedir. Pamuktan alınan öşür oranı daha öncekilerde olduğu gibi 100'de 10 ila 100'de 50 arasında değişmekteydi. Bu vergi, bölgenin ekonomik ve sosyal durumuna göre yukarıda bahsettiğimiz oranlar dahilinde kalmak şartıyla

farklı miktarlarda alınıyordu. Nitekim Aydın'da 10 vukiyyeden (1,28 kg) 1 vukiyye olarak alınıyordu ki bu da 100'de 10 demektir. (KÜTÜKOĞLU,1974: 65)

2.2.9. Resmi Gıyâh

Kanunnamelerde bu vergi "Resm-i Gıyâh" "Çayır Öşrü" ve "Çayır resmi" gibi isimlerle ifade edilmektedir. Her sene biçilen çayırdan alınan bu verginin oranı konusunda defterlerde ne yazılmış ise ancak o kadar öşür alınabiliyordu. Deftere yazılardan daha fazlası anlamazdı. Keza bu vergi sadece biçilen ottan alınabilirdi, biçilmeyen yerden bir şey alınmazdı. Bunun haricinde nadasa bırakılan tarlada biten otun öşrü de alınmazdı. Ancak bu durum üç sene üst üste devam ederse o zaman ot, kim tarafından biçilirse biçilsin arazi sahibine otun arabası başına ikişer akçe verilmek zorundadır. (KAZICI,2014:123)

Bu verginin oranı da daha öncekilerde olduğu gibi bölgelere göre değişiklik gösteriyordu. Bazı yerlerde her raiyyet (hayvan sürüsü) başına harman zamanında bir araba ot öşür olarak verilirken, bazı yerlerde de mesela Vidin'de (Bulgaristan'da bir bölge) her müzevvic kafirden (evli ve gayrimüslim) " otluk öşrü" diye beşer akçe Sofya'da onar akçe alınıyordu.

2.2.10. Resmi ağ

Balık öşrü de denen bu vergi, her yerde miri için alınıyordu. Bu göl veya nehir kenarında bulunan kimselerin avladıkları balıkların öşrü olarak kabul ediliyordu. Bazı yerlerde daha önceleri bu vergi için maktu bir miktar vergi konmuştu. Fakat bunun kanuni bir şey olmadı anlaşıldığı için bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Bu vergide de öşür nisbeti, bölgelere göre farklılık gösterebiliyordu.(ÇAĞATAY,1966:87)

Ağ resmi konusunda İbrail (Romanya'nın güneydoğusu) kanunnâmesinde detaylı bilgiler yer almaktadır. Nehirlerin, göl ve akarsuların belirli yerlerinde ağ marifetiyle yakalanan balıklar pazarlarda satıldıktan sonra elde edilen gelirin üçte ikisi devlete, üçte biri avlayana verilmekteydi. Tuna nehrinde yakalanan balıkların satışından elde edilen gelirin önceleri onda biri öşür olarak alınırdı. Daha sonra bu oran dörtte bir çıkarılmıştır.

2.2.11. Resmi Odun

Osmanlı devletinde "Öşür" genel başlığı altında, zikredebileceğimiz vergilerden biride kanunnâmelerde resmi hıme veya resmi odun diye belirtilen vergidir. Bunu

mevsiminde vermeyenlere üçer akçe para cezası veriliyordu. Kimi yörelerde bu verginin nakit olarak karşılığı beş akçedir.(KAZICI, 2014:124)

2.3. OSMANLI DEVLETİ NÜFUS YAPISINA GÖRE ÖŞÜRÜN DİNİ GRUPLAR İÇİNDEKİ İSTATİSTİĞİ

Osmanlı'da toprağın kayıtlarının tutulması ve nüfus sayımına büyük önem verilmiştir. Bu konularla alakalı kayıtların düzenli bir şekilde tutulmasına özellikle dikkat edilmiştir. İşte bu hassasiyetlerden dolayı Osmanlı Devletindeki tahrir faaliyetlerini devletin kuruluş dönemine kadar götürmek mümkündür.

Osmanlı devleti 1299 yılında Osman Bey tarafından kurulduğunda hem yöneticiler hem de halk Türklerden oluşmaktaydı. Devlet kısa zamanda topraklarını genişletip daha geniş alanlara ulaşmaya başladığında farklı milletlere egemenliği altına almıştır. Örneğin Hırvatlar romanlar Macarlar, Araplar ve daha birçok ulus Osmanlı egemenliğine girdi.

Osmanlı Devleti'nin nüfusunu ve sosyal yapısına baktığımızda bunları farklı şekillerde sınıflandırabiliriz. Statüye göre(yatay veya dikey hareketlilik), yerleşim yerine göre(kırsalda, şehirde ve göçebe yaşayanlar, yaşayanlar), etnik yapıya göre(Türk, Kürt, Arap...), ve Dini gruplara göre(Müslüman, gayri Müslim) olarak sınıflandırılabilir.

2.3.1. Osmanlı Devletinde Statüye Göre Toplum Yapısı

Osmanlı devletinde kişiler kendilerine yer edinebilmek için fetih edilen yerlere veya bataklıklara teşvikler aracılığı ile yönlendirilmişlerdir. Bunun dışında bir de vatandaşlar sosyo-ekonomik düzeye göre içinde yaşadıkları devlette farklı statüde kendilerine yer bulmuşlardır. Osmanlı devletinde diğer Avrupa devletlerinde görülen köle, burjuva gibi statü farklılığı olmasa da ilke yönetenler ve yönetilenler şeklinde sınıflandırılmıştır. Bir reaya devlet kademesinde kendine yer bulmuş bir ilmiye, seyfiye sınıfında yer bulmak istemektedir. Bu da toplumda bir hareketliliğe yol açmaktadır.

A) Yatay Hareketlilik

Yatay hareketliliği Bir toplumun sosyo-ekonomik kültürel coğrafi veya iklim şartlarına bağlı olarak yer değiştirmesi olarak açıklayabiliriz. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılları döneminde toprakların yapılan savaşlar sonucunda genişledi görülmektedir. Bu genişleyen topraklara Devlet tarafından İskân politikaları uygulanmış ve bir anlamda yatay

hareketlilik gerçekleştirilmiştir. Her fetih aynı zamanda Osmanlı Devletinde yatayım de gerçekleşen bir sosyal hareketliliktir. Osmanlı devletinin kendi vatandaşlarını Fetih etti yeni yerlere yerleştirmesi hem bir egemenlik sağlama hem de Anadolu içinde mekân sıkıntısı olan vatandaşlara çözüm bulmaya amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda Osmanlı devleti bir takım teşvikler gerçekleştirmiştir. Bu teşviklerin bataklık ve ıssız yerlere vakıf eserlerini kurmak, İskân bölgesine yerleşen vatandaşlara vergi muafiyeti sunmak gibi unsurlardan konuştuğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı devletinde İşletilen toprak sayısının fazla olması hem şehirde hem de kırsalda sosyal statünün temel belirleyicisidir. Yani devlete ait arazinin işletme hakkı veya az miktarda da olsa mülk arazilerin Çokluğu statü belirlerdi.

B) Dikey hareketlilik

Sosyal hareketlilikten ikincisi olan dikey hareketliliği de şu şekilde ifade edebiliriz: bu hareketlilik Osmanlı devletinde bir sınıftan başka bir sınıfa geçmek olarak ifade edilebilir. Osmanlı devletinde reaya dediğimiz yönetilenler Seyfiye ilmiye olarak ifade edilen yöneticiler sınıfına geçebiliyordu. Bir Reaya İyi bir eğitim ve Müslüman olma şartı ile Osmanlı devletinde padişahın dışında herhangi bir yönetici sınıfına müdahil olabilirdi. Zaten Osmanlı devletinde uygulanan devşirme sistemi bu dikey hareketliliğin en güzel örneklerindedir.

Osmanlı devletinde halkın toplum yapısına kentlerde ve kırsalda yaşayan olarak koklamak da mümkündür.

2.3.2. Osmanlı Devletinde Yaşanılan Bölgeye Göre Toplum Yapısı

A. Kentlerde Yaşayanlar

Osmanlı devletinde çoğunlukla yöneticilerin ve ekonomik yönden zengin olan sınıfın yaşadığı yerlerdir. Kır sana göre daha kalabalık ve daha geniştir. Üretim yerine ticaretin yoğun olduğu yerlerdir. Osmanlı devletinde şehirde yaşayan halkı dört grupta sınıflamak mümkündür.

1. Görevi askerlik olan şehirli

Bu sınıfta Osmanlı devletinde yüksek statülere sahip ilmiye sınıfı kalemine sınıfı ve Seyfiye sınıfı bulunmaktaydı. Osman devletinde bu sınıfa ait halk grubu reAyadan farklı olarak devlete vergi vermezlerdi. Bu sınıfın vergi muafiyeti olduğundan bahsetmek mümkündür.

2. Ticaretle uğraşan kesim (tacir):

Osmanlı devletinde köylünün ürettiği Ürünleri ucuza alıp depolama ve nakliye işlemlerini yapan sınıftır. Osmanlı devletinde ticaretle uğraşan kesim çoğunlukta gayrimüslimlerden hataydı. Tacirler gayrimüslim olduklarından askere gitmezler bunun yerine devlete vergi verilerdi. Devletin ve ticaret olur uğraşan Müslümanlar da vardı. Ancak Müslümanlar askerlik görevlerinden dolayı ticarete ara vermek zorunda kalıyorlardı. Buda Osmanlı devletinde gayrimüslimlerin ticarete daha aktif ve daha başarılı olmasına neden oluyordu. İlerleyen zamanlarda Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde gayrimüslimlerin ticarete uğraşarak zenginleşip güçlendiklerinden bahsedildiğini görebiliriz.

3. Esnaf ve Zanaatkarlar:

Osmanlı devletinde esnaf zanaatkar ve içinde oluşan bir teşkilatlanma vardı. Bu teşkilatlanmaya lonca teşkilatlanması denildi. Bu teşkilatlanmanın bir Örneği olan Ahilik Teşkilatı 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu devletinin sosyoloji-ekonomik düzeni oluşturmaktaydı. Lonca teşkilatlanması sadece ticaretle uğraşma kalmayıp aynı zamanda dini ahlaki ve kültürel faaliyetler içerisinde de kendini gösteriyordu. Bu teşkilatlanmada İslam dininin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Lonca Teşkilatı üyeleri doğruluk, dürüstlük, güven, tövbe, hidayet gibi kurallara uymak zorundaydı. Lonca teşkilatını bir takım görevler vardır. Bunlar şekilde özetleyebiliriz:

- a) Lonca teşkilat-ı üyelerinin ürettikleri ürünlerin kalitesini İnceler ve ürünlerin fiyatlarına karar verirdi.
- b) Lonca teşkilatını katılacak olan Üyeleri belirlerdi.
- c) Esnaflar arası rekabet koşullarını dengelemeye çalışıyordu.
- d) Devlet ile esnaflar arasında ilişkiler olunca Teşkilatı aracılığıyla gerçekleştirilirdi.
- e) Lonca Teşkilatı üyelerine finansal destek sağlardı.

4. Diğer İş ve meslek erbapları:

Osmanlı devletinde göreve askerlikle ilgili olanlar ticaret adamları ve zanaatkarları dışında herhangi bir meslek grubuna müdahil olmayan ve kentlerde yaşayan kişilerdir. Burada köyden kente göç etmiş kişiler, uluslararası ticaret yapan işadamları, diplomatlar Ve gayriresmi herhangi bir esnaf teşkilatına bağlı olmayan seyyar satıcılar vardır.

B. Kırsalda(Köylerde) Yaşayanlar

Kırsalda yaşayan topluluktur. Osmanlı devletinde kişinin doğup büyüdüğü soybağının ikamet ettiği yerlerdir. Köylerde yaşayan insanları şu şekilde bir gruptanız mümkündür.

1. Çiftçilikle Uğraşanlar:

Delik sahiplerinden veya devletten aldığı toprağı işleyen kişilerdir. Devlete öşür veya Haraç veren kimselerdir.

2. Ikta Sahipleri:

Osmanlı devletinde devlete karşı yaptığı görevlerden dolayı maaş karşılığı alınan ikta sahiplerdir. Bu kişiler çiftçilikle uğraşan kişiler denetler bu bölgelerin güvenliğini sağlardı.

3. Muaf Grubu:

Osmanlı devletinde hem köyde yaşayan hem de ya çok az vergi veren yada hiç vergi vermeyen gruptur. Bu grupta din görevlileri, ilimle uğraşan kimseler, denetçiler, sipahiler.

C. Konar Göçer Grubu:

Bana devletinde hayvancıklarla uğraşan Ve geçimini bu şekilde sağlayan kimselerdir. bu grupta orta asya geleneğini sürdüren geleneğini sürdüren türkler ve Arap aşiretleri vardı. Gruptakiler resmi ağıl vergisi verirdi.

2.3.3. Osmanlı Devletinde Dinsel Gruplara Göre Toplum Yapısı

Osmanlı devleti sınırları genişledikçe farklı etnik ve dinsel grupları bünyesine katarak gelişmesini sürdürdü. Osmanlı devletinde irili ufaklı pek çok dinsel grupları görmek mümkündür ancak bunlardan bazıları aşağıda açıklanmıştır.

A) Müslümanlar

Osmanlı devletinde seni dergilere tarihi olan kimselerdi. Araplar Acemler Boşnaklar Arnavutlar türkler Müslümanlar oluşturan toplumsal gruptur. Osmanlı devletinde genellikle yöneticiler Türklerden oluşmakta ancak değişim olsun öyle yukarıda sayılan milletlerden yönetici yetiştiriliyordu.

B) Ortodokslar:

Osmanlı devletinde özellikle Trabzon bölgesinde yoğunluk gösteren millettir. Devletle olan ilişkileri fener patrikhanesi ve patrik aracılığı ile gerçekleşmektedir. Ortodokslarda patikler ya seçimle yada padişahın ataması usulü öyle başa gelirdi. Patrik Osmanlı devletinde vezir ile aynı statüde görülürdü.

C) Ermeniler

Osmanlı devletinde Kendine has öğretileri olan bir gruptu. Ortodokslar tarafından genellikle dinsizler olarak kabul görürdü. Ortodokslar da olduğu gibi bir patriğe sahipti. ancak buradaki patrik ortodokslarda bağımsız ve farklıydı.

D) Yahudiler

Osmanlı devletinde sayıları oldukça azdı. İslamiyeti reddeden Hazreti Muhammed'i Peygamber olarak kabul etmeyen dini gruptur.

Tablo-1: 1844 Yılı Osmanlı Devleti Nüfusu Etnik Dağılımı

ETNİK GRUPLAR	AVRUPA	ASYA	AFRİKA	TOPLAM
TÜRK	2.100.000	10.700.000	----	12.800.000
RUM	1.000.000	1.000.000	----	2.000.000
ERMENİ	400.000	2.000.000	----	2.400.000
YAHUDİ	70.000	80.000	----	150.000
SLAV	6.200.000	----	----	6.200.000
RUMEN	4.000.000	----	----	4.000.000
ARNAVUTLUK	1.500.000	----	----	1.500.000
TATAR	16.000	20.000		36.000
ARAP	----	900.000	3.800.000	4.700.000
SÜRYANİ	----	235.000	----	235.000
DÜRZİ	----	30.000	----	30.000
KÜRT	----	1.000.000	----	1.000.000
TÜRKMEN	----	85.000	----	85.000
ÇİNGENE	214.000	-----	----	214.000
TOPLAM	15.500.000	16.050.000	3.800.000	35.350.000

Kaynak: ELİBOL, Numan(2007), “Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Araştırması ve Demografik araştırmalar” cilt.12 S.2, s.205

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Osmanlı devletini oluşturan etnik yapılar rakamsal olarak verilmiştir. Burada üzerinde duracağımız konular öşür vergisi olduğu için öşür vergisinin nüfus ile olan ilişkisini inceleyeceğiz.

- 1844 yılında Avrupa kıtasında 15.500.000 vatandaşın yaşadığını görebiliriz. Öşürün Müslümanların zirai ürünlerden elde ettiği gelir üzerinden alınan bir vergi olduğunu, haracın gayri Müslimlerden alınan bir vergi türü olduğunu daha önce ifade etmiştik. Harac gayri Müslimlerden alınan bir vergi türüdür. Yukarıda listelenen etnik dağılımlara baktığımızda Türklerin, Arapların, Kürtlerin, Tatarların ve Arnavutlukların müslüman olduğunu diğer devletlerin gayri Müslim olduğunu kabul ederek şu sonuçlara ulaşabiliriz: Avrupa’da yaşayan insanlardan Öşür vergisine tabi olabilecek halk kitlesinin 5.116.000 kişi civarında olduğunu görebiliriz. Burada Öşür vergisine tabi olan kitlenin Avrupa nüfusunun %35’ini oluşturduğu sonucuna varabiliriz. Avrupa’da yaşayan insanlardan harac vergisine tabi olabilecek halk kitlesinin 12 milyon civarında olduğunu görebiliriz. Burada harac vergisine tabi olan kitlenin Avrupa nüfusunun %65’ini oluşturduğu sonucuna varabiliriz.

- 1844 yılında Asya kıtasında 16.050.000 vatandaşın yaşadığını görebiliriz. Öşür, Müslümanların zirai ürünlerden elde ettiği gelir üzerinden alınan vergidir. Harac gayri Müslimlerden alınan bir vergi türüdür. Yukarıda listelenen etnik dağılımlara baktığımızda Türklerin, Arapların, Kürtlerin, Tatarların ve Arnavutlukların müslüman olduğunu diğer devletlerin gayri Müslim olduğunu kabul ederek şu sonuçlara ulaşabiliriz: Avrupa'da yaşayan insanlardan Öşür vergisine tabi olabilecek halk kitlesinin 11.620.000 kişi civarında olduğunu görebiliriz. Burada Öşür vergisine tabi olan kitlenin Asya nüfusunun %73'ünü oluşturduğu sonucuna varabiliriz. Avrupa'da yaşayan insanlardan harac vergisine tabi olabilecek halk kitlesinin 4.430.000 civarında olduğunu görebiliriz. Burada harac vergisine tabi olan kitlenin Asya nüfusunun %27'sini oluşturduğu sonucuna varabiliriz.
- 1844 yılında Afrika kıtasında 3.800.000 vatandaşın yaşadığını görebiliriz. Öşür, Müslümanların zirai ürünlerden elde ettiği gelir üzerinden alınan vergidir. Harac gayri Müslimlerden alınan bir vergi türüdür. Yukarıda listelenen etnik dağılımlara baktığımızda Türklerin, Arapların, Kürtlerin, Tatarların ve Arnavutlukların müslüman olduğunu diğer devletlerin gayri Müslim olduğunu kabul ederek şu sonuçlara ulaşabiliriz: Afrika kıtasında yaşayan insanlardan Öşür vergisine tabi olabilecek halk kitlesinin 3.800.000 kişi civarında olduğunu görebiliriz. Burada Öşür vergisine tabi olan kitlenin Afrika kıtasında nüfusunun %100'ünü oluşturduğu sonucuna varabiliriz. Afrika'da Osmanlı devleti hâkimiyetinde yaşayan herhangi bir gayri müslüm bulunmadığını söyleyebiliriz.
- 1844 yılında Osmanlı devletinde 35.350.000 vatandaşın yaşadığını görebiliriz. Öşür, Müslümanların zirai ürünlerden elde ettiği gelir üzerinden alınan vergidir. Harac gayri Müslimlerden alınan bir vergi türüdür. Yukarıda listelenen etnik dağılımlara baktığımızda Türklerin, Arapların, Kürtlerin, Tatarların ve Arnavutlukların müslüman olduğunu diğer devletlerin gayri Müslim olduğunu kabul ederek şu sonuçlara ulaşabiliriz: Osmanlı ülke genelinde yaşayan insanlardan Öşür vergisine tabi olabilecek halk kitlesinin 19.016.000 kişi civarında olduğunu görebiliriz. Burada Öşür vergisine tabi olan kitlenin Osmanlı nüfusunun %54'ünü oluşturduğu sonucuna varabiliriz. Ülke genelinde 16.324.000 civarında gayrimüslimin yaşadığını söyleyebiliriz. Burada harac vergisine tabi olabilecek halk kitlesinin ülkenin %46'sını oluşturduğu sonucuna varabiliriz.

- Osmanlı devletinde Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının etnik dağılımına bakıldığında öşür vergisine tabi olma oranının en yüksek yüzde ile Afrika kıtasında olduğunu söyletebiliriz. Öşür vergisi tabi olma oranının en düşük Avrupa kıtasında olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Tablo-2: 1906 Ve 1914 Yıllarında Osmanlı Devletinde Dini/millet Grupları Dağılımı

MİLLETLER/ DİNİ GRUPLAR	1906	1914
MÜSLÜMANLAR	15.518.478	15.044.846
RUM	2.833.370	1.792.846
ERMENİ	1.140.563	1.294.831
BULGAR	762.754	14.908
YAHUDİ	256.003	187.073
PROTESTAN	53.880	-----
DİĞER	332.569	186.156
TOPLAM	20.897.617	18.520.016

Kaynak: ELİBOL, Numan(2007), “Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Araştırması ve Demografik araştırmalar” cilt.12 S.2, s.205

Yukarıdaki tablo Osmanlı devletinin 1906 ile 1914 yılında millet ve dini gruplarını göstermektedir. Öşür vergisine tabi olan halk kitlesinin Osmanlı devletinin son döneminde tüm nüfus içindeki oranına bakabiliriz. Bu tabloya bakarak aşağıdaki sonuçlara ulaşabiliriz.

- Osmanlı devletimde öşür vergisi bilindiği gibi sadece Müslümanlardan alınan bir vergidir. 1906 yılı toplam nüfusa baktığımızda 20.897.617 kişiden oluştuğunu görmekteyiz. Bu yılda Müslümanların sayısının 15.518.478 kişi civarında olduğu görülmektedir. Yani 1906 yılında öşür vergisine tabi olabilecek halk kitlesi Osmanlı nüfusunun % 74’ünü oluşturmaktadır. Yine bu yılda gayrimüslimlerin 5.379.139 civarında olduğu görülmektedir. Harac vergisinin Gayri Müslimlerden alınan bir vergi olduğu bilindiğine göre; 1906 yılında Osmanlı nüfusunun sadece %26’sı öşür yerine harac vergisine tabi olmuştur.
- Osmanlı devletimde öşür vergisi bilindiği gibi sadece Müslümanlardan alınan bir vergidir. 1914 yılı toplam nüfusa baktığımızda 18.520.016 kişiden oluştuğunu

görmekteyiz. Bu yılda Müslümanların sayısının 15.044.846 kişi civarında olduğu görülmektedir. Yani 1914 yılında öşür vergisine tabi olabilecek halk kitlesi Osmanlı nüfusunun % 81'ünü oluşturmaktadır. Yine bu yılda gayrimüslimlerin 3.475.170 civarında olduğu görülmektedir. Harac vergisinin Gayri Müslimlerden alınan bir vergi olduğu bilindiğine göre; 1914 yılında Osmanlı nüfusunun sadece %19'u öşür yerine harac vergisine tabi olmuştur.

- Verilen iki yıl karşılaştırıldığında Osmanlı devletinin nüfusu 2.377.601 kişi azalmıştır. Nüfusun azalmasına rağmen öşür vergisine tabi olan halk kitlesi 1914 yılında %81'e yükselmiştir. Osmanlı devletinin gayri Müslim tebaada azaldığı sonucuna da varabiliriz.

Tablo-3: 1915 Yılı Osmanlı Nüfusunun Vilayetlere Göre Etnik Dağılımı

Vilayet/Sancak	Müslüman	Ermeni	Rum	Toplam	Öşüre Tabi Olabilecek Kişi Yüzesi
Çatalca	20.048	842	36.791	57.681	34,75667898
Edirne	360.411	19.773	224.680	604.864	59,58546053
Kostantiniyye	560.434	82.880	205.752	849.066	66,00594065
Canik	265.950	27.319	98.739	392.008	67,8430032
İzmit	226.859	55.852	40.048	322.759	70,28742808
Kayseri	184.292	50.174	26.590	261.056	70,59481491
Bitlis	309.999	117.492	0	427.491	72,51591262
Van	179.380	67.792	1	247.173	72,57265154
Karesi	359.804	8.653	97.497	465.954	77,21878125
Hüdavendigâr	474.114	60.119	74.927	609.160	77,83078337
Niğde	227.100	4.936	58.312	290.348	78,21648505
Aydın (İzmir)	1.249.067	20.287	299.097	1.568.451	79,63697941
Sivas	939.735	147.099	75.324	1.162.158	80,8612082
Trabzon	921.128	38.899	161.574	1.121.601	82,12617499
Maraş	152.645	32.322	34	185.001	82,51036481
Erzurum	673.297	134.377	4.864	812.538	82,86344762
Harput	446.379	79.821	971	527.171	84,67442253
Adana	341.903	52.650	8.974	403.527	84,72865508
Diyarbakir	492.101	65.850	1.935	559.886	87,89307109
Urfa	149.384	16.718	2	166.104	89,93401724
Halep	576.320	40.843	21.954	639.117	90,17441251
Menteşe	188.916	12	19.923	208.851	90,45491762
Ankara	877.285	51.556	20.240	949.081	92,43520838
Eskişehir	140.678	8.592	2.613	151.883	92,62261083
Kale-i Sultaniye	149.903	2.474	8.550	160.927	93,14968899
Antalya	235.762	630	12.385	248.777	94,76840705
Konya	750.712	12.971	25.150	788.833	95,1674182
Kütahya	303.348	4.548	8.755	316.651	95,79884478
Kastamonu	737.302	8.959	20.958	767.219	96,10059188
Karahisar-ı Sahib	277.659	7.439	632	285.730	97,17530536
İçil	102.034	341	2.507	104.882	97,28456742
Bolu	399.281	2.970	5.115	407.366	98,01529828
Zor	65.770	232	45	66.047	99,58060169
Genel toplam	13.390.000	1.173.422	1.564.939	16.128.361	81.11111111

Kaynak: www.tsk.tr. (Genel Kurmay başkanlığı arşivi yüzde bölümü sonradan eklenmiştir.)

Yukarıdaki tablo Osmanlı Devletinin 1915 yılında hangi ilde ne kadar müslüman, Ermeni ve Rum vatandaşının olduğunu gösteriyor. Yukarıdaki tablo incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşabiliriz.

- 1915 yılında Çatalca ilinde 57.681 kişi yaşamını sürdürmektedir. bunlardan 65.770 müslüman, 842 Ermeni, 36.791 de Rum vatandaşı vardır. Bu dönemde Çatalca ilinde öşür vergisine tabi olabilecek toplumsal kitle tüm nüfusun %34'ünü oluşturmaktadır. Çatalca ilinde yaşayan vatandaşlardan çoğunluğu Rum vatandaşıdır. Çatalca verilen yıllarda hem nüfus olarak hem de öşür vergisine tabi illerden yüzdesi en düşük ildir.
- Bir tarım kenti olan Adana ilinde 403.527 kişi yaşamını sürdürmektedir. bunlardan 341.903 müslüman, 52.650 Ermeni, 8.974 ü Rum vatandaşı vardır. Bu dönemde Adana ilinde öşür vergisine tabi olabilecek toplumsal kitle tüm nüfusun %84'ünü oluşturmaktadır. Adana ilinde yaşayan vatandaşlardan sadece %16'i öşür vergisi yerine harac vergisine tabidir.
- Ermeni ve Rumların en kalabalık olduğu illerden Erzurum ilinde 812.538 kişi yaşamını sürdürmektedir. Bunlardan 673.297 müslüman, 134.377 Ermeni, 4.864 nü Rum vatandaşı vardır. Bu dönemde Erzurum ilinde öşür vergisine tabi olabilecek toplumsal kitle tüm nüfusun %82'ünü oluşturmaktadır. Erzurum ilinde yaşayan vatandaşlardan sadece %18'i öşür vergisi yerine harac vergisine tabidir.
- Yine Ermeni ve Rumların en kalabalık olduğu illerden Sivas ilinde 1.162.158 kişi yaşamını sürdürmektedir. Bunlardan 939.735 müslüman, 147.099 Ermeni, 75.324 ünü Rum vatandaşı vardır. Bu dönemde sivas ilinde öşür vergisine tabi olabilecek toplumsal kitle tüm nüfusun %80'inini oluşturmaktadır. Sivas ilinde yaşayan vatandaşlardan sadece %20'si öşür vergisi yerine harac vergisine tabidir.
- 1915 yılında Zor ilinde 66.047 kişi yaşamını sürdürmektedir. bunlardan 65.770 müslüman, 20.287 Ermeni, 45 de Rum vatandaşı vardır. Bu dönemde Zor ilinde öşür vergisine tabi olabilecek toplumsal kitle tüm nüfusun %99'ünü oluşturmaktadır. Zor ilinde yaşayan vatandaşlardan sadece %1'i öşür vergisi yerine harac vergisine tabidir.

- 1915 yılında Zor ilinde 1.568.451 kişi yaşamını sürdürmektedir. bunlardan 1.249.067 müslüman, 20.287 Ermeni, 299.097 de Rum vatandaşı vardır. Bu dönemde Aydın ilinde öşür vergisine tabi olabilecek toplumsal kitle tüm nüfusun %79'ünü oluşturmaktadır. Aydın ili tablodaki verilere göre Osmanlı devletinde en kalabalık iller olarak görülmektedir ancak Öşüre tabi olabilecek halk yüzdesi kendisine göre nüfusu az olan illerden daha düşüktür. Örneğin Bolu ilinin nüfusu 407.366 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan 399.281'i müslümandır. Öşür vergisine tabi olabilecek halk kitlesi ile tüm vatandaşların %98.15'ini oluşturur.
- Kostantiniye ilinde 849.066 kişi yaşamını sürdürmektedir. bunlardan 560.434 müslüman, 82.880 Ermeni, 205.752 si de Rum vatandaşı vardır. Bu dönemde Kostantiniye ilinde öşür vergisine tabi olabilecek toplumsal kitle tüm nüfusun %66'sını oluşturmaktadır. Kostantiniye ilinde yaşayan vatandaşlardan sadece %34'ü öşür vergisi yerine harac vergisine tabidir.

Fethedilen yerlerde ilk iş olarak, devletin bekası için insan kaynaklarının ve vergi alanlarının belirlenebilmesi amacıyla toprak ölçümleri ve nüfus sayımları gerçekleştirilmekteydi. Yapılan bu işlemlerin sonuçları Tahrir defterlerine kaydedilir ve gerek duyulması veya hükümdarın değişmesi ile güncellenerek arşivlenirdi. (Çakar, 2003: 277). Günümüz modern nüfus sayımı hüviyetinde olmayan bu tahrirlerde toprak kayıtlarının yanı sıra, asker ihtiyacının karşılanması için yerleşim birimlerindeki yetişkin erkek sayısı, bunların köy ve kasabaya göre dağılımı, köylünün sahip olduğu arazi miktarları, yerel halkın ne şekilde vergiye tabi tutulduğu, vergi mükelleflerinin ve bunların babalarının isimleri kaydedilmekteydi. (Bingöl, 2004: 44).

Osmanlı devletinin nüfus yapılanmasını, yapılan çalışmalara göre sınıflandıracak olursak; Osmanlı nüfusunu 19.yüzyıl öncesi Osmanlı nüfusu demografik yapısı ve 19. Yüzyıl sonrası Osmanlı nüfusu demografik yapısı olarak sınıflandırabiliriz.

2.3.3.1.19. Yüzyıl Öncesi Osmanlı Devleti Nüfusunun Demografik Yapısı

Osmanlı nüfusuna dair en kapsamlı bilgileri hiç kuşkusuz tahrir defterlerinde bulmaktayız. Bu defterlerin tutulma gayesi ve yöntemlerinden hareketle çağdaş anlamda yapılan nüfus sayımlarından elde edilen sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Tahrirlerin asıl gayesi nüfus sayımı olmadığı için kadınlar, çocuklar ve askerde olanlar kayıt altına alınmamıştır. Fakat defterlerdeki kayıtlar dikkatle incelendiğinde demografik değişiklikler, yerleşim birimlerinin büyüklükleri ve nüfusları ile Müslüman ve Gayr-i Müslim oranları hususlarında pek çok bilgiye ulaşılabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen Osmanlı Nüfusunun demografik yapısı hakkında detaylı bilgiler aşağıdaki tabloda görülebilmektedir.

Tablo-4: 1530'lu yıllara ait Osmanlı Nüfusu

VİLAYETLER	HANE ADEDİ			HANE YEKÜNÜ	NÜFUS YEKÜNÜ
	MÜSLÜMAN	HİRİSTİYAN	YAHUDİ		
ANADOLU	540.963	4.471	--	45.434	2.272.170
KARAMAN	143.963	2.448	--	145.702	728.510
ZÜLKADRİYE	66,776	2.687	--	69.463	347.315
DİYARBEKİR	72.675	11.976	--	84.654	423.270
RUM	118.683	55.237	--	173.920	869.600
ARAP	131.939	414	--	131.843	659.215
TOPLAM	1.073.750	77.266		1.151.016	5.755.080
RUMELİ	211.783	824.643	4.061	1.040.000	5.202.285
İSTANBUL	?	?	?	?	400.000
TOPLAM					11.357.365

Kaynak: BARKAN, "Tarihi Demografi araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" Türkiyat Mecmuası, cilt.10 y.1953 s.11

Yukarıdaki nüfus yapısını incelediğimizde Osmanlı devletinde (İstanbul ili hariç) ismi geçen illerde haraç vergisi verebilecek hanelerin % 6,7 civarında olduğuna ulaşabiliriz. Yine yukarıdaki tabloya baktığımızda Öşür vergisine tabi olabilecek hane sayısının da %93,3 civarında olduğuna ulaşabiliriz.

2.3.3.2.19. Yüz Yıl Sonrası Osmanlı Nüfusu Demografik Yapısı

Osmanlı Devletinde nüfus hizmetleri ile ilgili ayrıntılı ve kapsamlı çalışmalar Batılı devletlerdeki ilgili çalışmalar takip edilerek 1831 yılında başlatılmıştır. Bundan dolayı ilk olarak 1829 senesinde İstanbul’la sınırlı olarak gerçekleştirilen nüfus sayımı ayrı tutulmak kaydıyla, 1831 yılında İmparatorluk genelinde yapılan nüfus sayımı nüfus hizmetlerinin gelişimi tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Tablo-5: 19. Yüzyıl Osmanlı Nüfusunun dini gruplara göre dağılımı.

DİN GRUPLAR	AVRUPA	ASYA	AFRİKA	TOPLAM
MÜSLÜMAN	4.550.000	12.650	3.800.000	21.000.000
RUM(ORTADOKS)	10.000.000	3.000.000		13.000.000
KATOLİK	640.000	260.000	--	900.000
YAHUDİ	70.000	80.000	--	150.000
DİĞER	--	--	--	300.000
TOPLAM	--	--	--	35.350.000

Kaynak: ELİBOL, Numan(2007), “*Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Araştırması ve Demografik araştırmalar*” cilt.12 S.2, s.207

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Osmanlı devletinde 1831 yılında yapılan ilk resmi nüfus sayımına göre halkın dini inançlarına göre dağılımı verilmiştir. Kar amacı gütmeyen kendi ihtiyacını karşılayacak kadar zirai ürün yetiştiren kişileri göz önüne alınmadan yukarıdaki tablo yorumladığında şu sonuçlara ulaşabiliriz.

- Osmanlı devletinde haraç vergisine tabi olabilecek kişilerin sayısı 14.350.000 civarındadır. Yine bu tabloya bakıldığında haraç vergisi verme ihtimali olan kişiler Osmanlı nüfusunun %37’sini oluşturduğunu söyleyebiliriz.
- Osmanlı devletinde Öşür vergisine tabi olabilecek kişilerin sayısı 21.000.000 civarındadır. Yine bu tabloya bakıldığında öşür vergisi verme ihtimali olan kişiler Osmanlı nüfusunun %63’ünü oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Tablo-6: 1917 Yılı Osmanlı yabancılara mahsus nüfus istatistiği(BAO)

	ERKEK	KADIN	TOPLAM	MÜSLÜMAN	YÜZDE	GAYRİ MÜSLİM	YÜZDE
ALMAN	2025	999	3024	3	0,1%	3021	99,9%
AMERİKAN	431	268	699	1	0,1%	698	99,9%
ARJANTİN	23	2	25	0	0,0%	25	100,0%
AVUSTUYA MACARİSTAN	3958	2786	6744	211	3,1%	6533	96,9%
BELÇİKA	84	45	129	0	0,0%	129	100,0%
BİREZİLYA	1	0	1	0	0,0%	1	100,0%
BULGARİSTAN	1396	637	2033	601	29,6%	1432	70,4%
ÇİN	40	3	43	40	93,0%	3	7,0%
DANİMARKA	37	35	72	0	0,0%	72	100,0%
HOLLANDA	122	95	217	1	0,5%	216	99,5%
FRANSA	1781	1554	3335	126	3,8%	3209	96,2%
İLGİLTERE	1644	1132	2776	116	4,2%	2660	95,8%
İRAN	5777	1571	7348	5463	74,3%	1885	25,7%
İSPANYA	816	332	1148	0	0,0%	1148	100,0%
İSVEÇ	15	12	27	0	0,0%	27	100,0%
İSVİÇRE	243	127	370	0	0,0%	370	100,0%
İTALYA	4004	2992	6996	10	0,1%	6986	99,9%
KARADAĞ	848	100	948	948	100,0%	0	0,0%
PORTEKİZ	48	25	73	0	0,0%	73	100,0%
ROMANYA	547	263	810	335	41,4%	475	58,6%
RUSYA	1334	748	2082	582	28,0%	1500	72,0%
SIRBİSTAN	38	33	71	14	19,7%	57	80,3%
YUNANİSTAN	32994	20774	53768	271	0,5%	53497	99,5%
TOPLAM	58206	34533	92739	8722	9,4%	84017	90,6%

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi 'osmanlılarda Yabancı istatistiği'

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 1917 yılı Osmanlı devleti sınırlarında yaşayan yabancı milletlerin kadın ve erkek nüfusunu görmekteyiz. Yine bu tabloda yabancılar içindeki Müslüman ve Müslüman olmayanları görmek mümkündür. Aşağıda Osmanlı bünyesinde bulunan yabancı milletlerin öşür vergisine tabi olma durumu detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Almanlar için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki alman nüfusunun 3024 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 3 kişinin Müslüman olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 3024 kişilik alman halkının sadece %0,1'inden öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Alman erkek nüfusunu oluşturan 2025 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 999 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Alman milletinin %66'sının cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Alman halkı içinde %33'e karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Amerikan için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Amerikan nüfusunun 699 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 1 kişinin Müslüman olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 699 kişilik Amerikankökenli halkın sadece %0,1'inden öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Amerikan erkek nüfusunu oluşturan 431 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 268 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm alman milletinin %61'nin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada yunan halkı içinde %38'e karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Arjantin için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Arjantin nüfusunun 25 kişi olduğunu görmekteyiz. Arjantin milletinden hiçbirinin Müslüman olmadığını görmekteyiz. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 25 kişilik Arjantin halkının hiçbirinden öşür vergisinin alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Arjantin erkek nüfusunu oluşturan 23 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 2 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm alman milletinin %92'sinin cizye

vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada yunan halkı içinde %8'e karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Avusturya- Macar Kökenliler için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Avusturya-Macar nüfusunun 6744 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 211 kişinin Müslüman olduğunu görülmüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 6744 kişilik Avusturya-macar halkının sadece %3,1'inden öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Avusturya-Macar erkek nüfusunu oluşturan 3958 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 2786 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Avusturya-Macar milletinin %58'inin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Avusturya Macar halkı içinde %38'ya karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Belçika İçin;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Belçika nüfusunun 129 kişi olduğunu görmekteyiz. Belçika milletinden hiçbirinin Müslüman olmadığını görmekteyiz. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 129 kişilik Belçika halkının hiçbirinden öşür vergisinin alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Belçika erkek nüfusunu oluşturan 84 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 45 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm alman milletinin %65'sinin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada yunan halkı içinde %35'e karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Brezilya için

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Brezilya nüfusunun 1 kişi olduğunu görmekteyiz. Belçika milletinden hiçbirinin Müslüman olmadığını görmekteyiz. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 1 kişilik Brezilya halkının hiçbirinden öşür vergisinin alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin

kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Brezilya erkek nüfusunu oluşturan 1 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun olmadığı görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm alman milletinin %100'ünün cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Brezilya halkı içinde kadın sayısının olmaması herhangi bir yüzdeye ulaşmamızı engellemektedir.

Bulgarlar için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Bulgar nüfusunun 2023 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 601 kişinin Müslüman olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 2023 kişilik Bulgar halkının sadece %29'undan öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Bulgar erkek nüfusunu oluşturan 1396 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 637 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Bulgar milletinin %69'unun cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Bulgar halkı içinde %31'ne karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Çinliler için

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Çinli nüfusunun 43 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 40 kişinin Müslüman olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 43 kişilik Çin halkının sadece %93'ünden öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Çin erkek nüfusunu oluşturan 40 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 3 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Çinli milletinin %7'sinin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Çinli halkı içinde %6'sına karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Danimarka için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Danimarkalı nüfusunun 72 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 0 kişinin Müslüman olduğunu görülmüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 72 kişilik Danimarkalıdan hiç öşür alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Bulgar erkek nüfusunu oluşturan 72 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 35 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Danimarkalı milletin %51'inin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Bulgar halkı içinde %49'una karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Hollandalı için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Hollandalı nüfusunun 217 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 1 kişinin Müslüman olduğunu görülmüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 217 kişilik Hollandalı halkının sadece %0,5'undan öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Bulgar erkek nüfusunu oluşturan 122 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 95 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Hollandalı milletin %56'sının cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Bulgar halkı içinde %34'üne karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Fransız için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Fransız nüfusunun 3335 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 126 kişinin Müslüman olduğunu görülmüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 3335 kişilik Fransız halkının sadece %3,9'undan öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Fransız erkek nüfusunu oluşturan 1781 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 1554 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Fransız milletin %53'unun cizye

vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Bulgar halkı içinde %47'sine karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

İngiliz için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki İngiliz nüfusunun 2776 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan sadece 116 kişinin Müslüman olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 2776 kişilik İngiliz halkının sadece %4'undan öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre İngiliz erkek nüfusunu oluşturan 1644 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 1132 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm İngiliz milletinin %59'unun cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Bulgar halkı içinde %31'ne karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

İranlı(acem) için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Acem nüfusunun 7348 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 5463 kişinin Müslüman olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 7348 kişilik İran Kökenli halkın %74'undan öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre acem erkek nüfusunu oluşturan 5777kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 1571civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Acem milletinin %78'unun cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Acem halkı içinde %22'ne karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

İspanyol için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki ispanyol nüfusunun 1148 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan hiç Müslüman vatandaşın olmadığı olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 1148 kişilik İspanyol halkının hiçbirinden öşür vergisi alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre İspanyol erkek nüfusunu oluşturan 816 kişinin cizye

vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 332 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Bulgar milletinin %71'unun cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada İspanyol halkı içinde %29'una karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

İsveç için

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki İsveçli nüfusunun 27 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan hiç Müslüman vatandaşın olmadığı olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 27 kişilik İsveçli halkının hiçbirinden öşür vergisi alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre İsveç erkek nüfusunu oluşturan 15 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 12 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm İsveç milletinin %55'unun cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada İsveç halkı içinde %45'una karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

İsviçre için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki İsviçre nüfusunun 370 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan hiç Müslüman vatandaşın olmadığı olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 370 kişilik İsviçre halkının hiçbirinden öşür vergisi alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre İsviçre erkek nüfusunu oluşturan 243 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 127 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm İsveç milletinin %65'nin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada İsviçre halkı içinde %35'una karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

İtalyan için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki İtalyan nüfusunun 6996 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 10 kişinin Müslüman olduğunu görülüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 6996 kişilik İtalyan Kökenli halkın %0,1'inden öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye

vergesi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre İtalyan erkek nüfusunu oluşturan 4004 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 2992 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm İtalyan milletinin %57'sinin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada İtalyan Kökenli halkın içinde %43'üne karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Karadağ İçin;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Karadağ nüfusunun 948 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 948 kişinin Müslüman olduğunu görülmüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 948 kişilik Karadağ Kökenli halkın %100'undan öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır.

Portekiz İçin;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Portekiz nüfusunun 73 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan hiç Müslüman vatandaşın olmadığı olduğunu görülmüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 73 kişilik Portekiz halkının hiçbirinden öşür vergisi alınmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Portekiz erkek nüfusunu oluşturan 48 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 25 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm portekiz milletinin %65'inin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Portekiz halkı içinde %45'ine karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Romanya İçin

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki roman nüfusunun 810 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 335 kişinin Müslüman olduğunu görülmüyor. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 810 kişilik Roman Kökenli halkın %41'inden öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Roman erkek nüfusunu oluşturan 547 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 263 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre

Osmanlıdaki tüm Roman milletinin %67'sinin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Acem halkı içinde %33'ne karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Ruslar İçin;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Rus nüfusunun 2082 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 582 kişinin Müslüman olduğunu görüyoruz. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 2082 kişilik Rus Kökenli halkın %28'inden öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Rus erkek nüfusunun oluşturan 1334kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 748civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Rus milletinin %64'unun cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Rus halkı içinde %36'sına karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Sırp lar için;

Tabloya göre Osmanlı sınırları içindeki Sırp nüfusunun 71 kişi olduğunu görmekteyiz. Bunlardan 14 kişinin Müslüman olduğunu görüyoruz. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 71 kişilik Sırp Kökenli halkın %19'undan öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre Sırp erkek nüfusunun oluşturan 38kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 33civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm Sırp milletinin %53'unun cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada Acem halkı içinde %47'sine karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Yunanlar için;

Tabloya göre 53.768 kişi ile Osmanlı sınırlarında barınan en kalabalık millet olarak yunanları görmekteyiz. Bunlardan sadece 271 kişinin Müslüman olduğunu görüyoruz. Öşür vergisinin sadece Müslümanlardan alındığı bilindiğine göre 53.768 kişilik yunan halkının sadece %0,5'inden öşür vergisi alındığı sonucuna ulaşılmaktadır. Öşür vergisi alınmayan gayrimüslimlerden cizye vergisi alınmaktadır. Osmanlı devletinde cizye vergisinin

kadınlardan alınmadığı bilindiğine göre yunanların erkek nüfusunu oluşturan 32.994 kişinin cizye vergisine tabi olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı devletindeki kadın nüfusunun 20.774 civarında olduğu görülmektedir. Buna göre Osmanlıdaki tüm yunan milletinin %61'inin cizye vergisine tabi olduğunu söylemek mümkündür. Burada yunan halkı içinde %38'e karşılık gelen kadın nüfusu hem öşür hem de cizye vergisinden muaftır diyebiliriz.

Genel olarak bakıldığında Osmanlı sınırları içerisinde 92.739 yabancı uyruklu vatandaş bulunmaktadır. Bunlardan 58.206'sı erkek ve 34,533'u kadındır. Yine bu yabancılar içinde Müslüman olanların sayısı 8.722'dir. bu sayı da Osmanlı sınırları içinde Müslümanlardan alınan öşür vergisinin alınabilecek kişileri ifade ettiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak bakıldığında Osmanlı sınırları içinde bulunan milletlerin %9,4'ü müslümanboldukları için öşür vergisine tabi olabilecek halk kitlesidir. Bilindiği üzere Osmanlı devletinde öşür vergisi kadınlardan alınmamaktadır. Bu tabloda Müslüman olmayan yabancı sayılarından sadece erkekleri göz önünde tuttuğumuzda öşür yerine cizye vergisi veren halk kitlesine ulaşmış oluruz. Burada yabancı erkek sayılarına baktığımızda muhtemel Öşür yerine cizye vergisi verenlerin oranı %90 civarındadır.

Tablo-7: 1917 yılı Osmanlı devletinde yaşayan yabancıların yaş grupları

	ERKEK	KADIN	TOPLAM	20-30 YAŞ	YÜZDE	30-40 YAŞ	YÜZDE	40-ve ÜSTÜ YAŞ	YÜZDE
ALMAN	2025	999	3024	469	23,2%	658	32,5%	804	39,7%
AMERİKAN	431	268	699	114	26,5%	110	25,5%	161	37,4%
ARJANTİN	23	2	25	13	56,5%	8	34,8%	2	8,7%
AVUSTUYA MACARİSTAN	3958	2786	6744	830	21,0%	1009	25,5%	1474	37,2%
BELÇİKA	84	45	129	20	23,8%	23	27,4%	38	45,2%
BİREZİLYA	1	0	1	1	100,0%	0	0,0%	0	0,0%
BULGARİSTAN	1396	637	2033	326	23,4%	336	24,1%	629	45,1%
ÇİN	40	3	43	22	55,0%	7	17,5%	11	27,5%
DANİMARKA	37	35	72	7	18,9%	6	16,2%	12	32,4%
HOLLANDA	122	95	217	31	25,4%	21	17,2%	42	34,4%
FRANSA	1781	1554	3335	332	18,6%	393	22,1%	711	39,9%
İLGİLTERE	1644	1132	2776	342	20,8%	352	21,4%	623	37,9%
İRAN	5777	1571	7348	1602	27,7%	1657	28,7%	1843	31,9%
İSPANYA	816	332	1148	240	29,4%	268	32,8%	176	21,6%
İSVEÇ	15	12	27	6	40,0%	2	13,3%	5	33,3%
İSVİÇRE	243	127	370	59	24,3%	76	31,3%	93	38,3%
İTALYA	4004	2992	6996	751	18,8%	923	23,1%	1386	34,6%
KARADAĞ	848	100	948	328	38,7%	247	29,1%	268	31,6%
PORTEKİZ	48	25	73	9	18,8%	13	27,1%	17	35,4%
ROMANYA	547	263	810	374	68,4%	130	23,8%	158	28,9%
RUSYA	1334	748	2082	475	35,6%	374	28,0%	358	26,8%
SİRBİSTAN	38	33	71	14	36,8%	8	21,1%	11	28,9%
YUNANİSTAN	32994	20774	53768	7586	23,0%	7371	22,3%	8622	26,1%
TOPLAM	58206	34533	92739	13951	24,0%	13992	24,0%	17444	30,0%

Yukarıdaki tabloda 1917 yılı Osmanlı Sınırları içinde yaşayan yabancıların hangi yaş aralığında olduğunu görmekteyiz.

Tablo-7 incelendiğinde Osmanlı devletinde öşür vergisi Müslümanlardan alınan bir vergidir. Bu vergi gayri Müslimlerden alınan cizye vergisine karşılık gelmektedir. Burada Osmanlı devletinde yabancılar içinde en fazla nüfusu 6996 kişi ile İtalyanlar oluşturmaktadır. Bu milleti oluşturan ve cizye vergisine tabi olma ihtimali olan nüfusun %18'i 20-30 yaş, %23'ü 30-40 yaş arasında, %34'ü de 40 yaş ve üstündedir.

Tablo-7 incelendiğinde Osmanlı devletinde Osmanlı devletinde yabancılar içinde en az nüfusu 1 kişi ile brezilyalılar oluşturmaktadır. Bu milleti oluşturan ve cizye vergisine tabi olma ihtimali olan nüfusun %100'ü 20-30 yaş arasındadır.

Tablo-7 incelendiğinde Osmanlı devletinde 20 ile 30 yaş arasında cizye vergisi verme oranı en yüksek olan millet brezilya kökenli vatandaşdır. Mevcut sayı 1 olsa da 20-30 yaş arası oran brezilya kökenlilere aittir.

Tablo-7 incelendiğinde Osmanlı devletinde 30 ile 40 yaş arasında cizye vergisi verme oranı en yüksek olan millet arjantin kökenli vatandaşlardır. Mevcut sayı 8 olsa da 30-40 yaş arası oran Arjantin kökenlilere aittir.

Tablo-7 incelendiğinde Osmanlı devletinde 40 yaş ve üstü cizye vergisi verme oranı en yüksek olan millet Bulgar kökenli vatandaşlardır. Mevcut sayı 629 olsa da 40 yaş ve üstü oran Bulgar kökenlilere aittir.

2.4. ÖŞÜR VERGİSİNİN OSMANLI EKONOMİSİNDEKİ YANSIMALARI

Yukarıda da değindiğimiz üzere öşür, geleneksel anlamda Osmanlı vergi sisteminin merkezinde yer almaktadır. Klasik iktisadi yapı içerisinde öşür, dirlik sistemi aracılığı ile tahsil edilmekteydi; ancak geleneksel yapının bozulması ile birlikte verginin tahsil yönteminde de değişiklikler meydana geldi. Zamanla öşür vergisinin toplanmasında daha çok iltizam yöntemine geçildiği görüldü. Fakat iltizam sisteminin yaygınlaşması reayada rahatsızlığa sebep oldu ve şikayetler arttı. Gelir kaygısı dolayısıyla uzunca bir müddet şikayetlere kulak tıkayan devlet zamanla, bu şikayetleri azaltabilmek maksadıyla malikane sistemini geliştirdi; fakat bundan da olumlu bir netice alınamadı.

19. yüzyıl itibariyle öşür vergisinin neredeyse tamamının iltizam yöntemiyle toplandığı görülmektedir. 1/5 ila 1/10 arasında değişen oranlar da alınan öşür vergisinin Tanzimatla birlikte 1/10 oranında alınmaya başlanması başlangıçta üretimi artırmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilse de zamanla eşitsizliğe sebep oldu, haksız rekabete yol açtığı ve vatandaşı mağdur ettiği aynı zamanda bütçenin açık vermeye başlamasına neden olduğu görülmüştür.

Tanzimat döneminden itibaren, devlet gelirleri tüm sancaklarda ayrı ayrı iltizama verilirdi, mültezimler de aldıkları iltizamları daha küçük parçalara bölerek günümüz tabiriyle taşeronlara verirdi. Bu durumda reayanın verdiği vergi, aslında ödemesi gerekenden fazla olmaktaydı. Bu durumda şikayetlerin artmasına, sorunların büyümesine sebep olmaktaydı. Öşür vergisinde mükellef köylüydü ve köylü aynı zamanda devletin mali yükümlülüğünü omuzlayarak vergi kaynağını oluşturan bir yapıya bürünmüştü. (İslamoğlu-Inan, 1991:75; Pamuk, 1982:22).

Devlet köylünün bu verginin toplanma biçiminden kaynaklanan adaletsizliğe uzun süre sessiz kaldı. Tanzimattan sonra %10 olarak toplanan vergi daha sonra %11,5'e çıkarıldı. Bu artış ulaşım, haberleşme ve maarif gideri olarak gerçekleştirildi. 1890'lı yıllar itibariyle öşür vergisi %12'ye, ilerleyen yıllarda ise %12.6'ya çıkarıldı. Kurtuluş Savaşı yıllarında ise Öşür vergisi %12 olarak tahsil edilmekteydi. (Diyanet Yayınları İslam Ansiklopedisi, Cilt 3:246-265) Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit zamanında "Aşar ve Ağnam Emaneti" kurularak kazalarda öşür memurları görevlendirildi. Bu memurlar öşür vergisini devlet adına toplamaya başladı. Daha sonraları ise bu uygulama terk edildi. Sultan Abdülmecit döneminde

bir yerleşim biriminin son beş senede ödediği aşar vergisinin ortalaması alınarak, köylüye vergi tahakkuk ettirilmeye başlandı. Bir kısım yerleşim biriminde ise verginin taksitlendirilmesi yoluna gidildi. Tüm bu uygulamalar verginin daha karmaşık bir hal almasına ve reayanın bu vergi altında ezilmesine yol açtı. Öşür vergisinin toplumda yol açtığı olumsuzlukları önleyebilmek adına 1886 yılında Aşar Nizamnamesi yayımlandı ve bu nizamname ile verginin köy ve idare meclislerince ihale ve iltizam yoluyla tahsil edilmesi benimsendi.

Aşar Nizamnamesinde olası art niyetli uygulamaların önüne geçebilmek ve iltizam sistemini denetim altında tutabilmek için birtakım tedbirlere başvuruldu. Mesela mahsulün tarlada zayı olmasının önüne geçmek için ve gecikmelere karşı bazı tedbirler alındı. Mültezimlerin ve beraberindekilerin tarladan ürün alabilmeleri bedelini ödeme şartına bağlandı. Aşar Nizamnamesi bazı değişikliklere uğrayarak 1925'te öşür vergisi kaldırılana değin kullanılmıştır.

Osmanlı'da Meşrutiyetin ilan edilmesi ile birlikte, iktisadi alanda ayrıntılı araştırmalara gidildi. Genel itibariyle büyük bir karışıklı içinde olan mali sistemin düzenlenmesi amaçlandı. Meclis, üreticiyi mültezimlerin baskısından ve hâzineyi zarardan kurtaracak bir nizamnamenin hazırlanmasının Maliye Nezaretine teklifini kabul etti (7.12.1909). "Aşar Nizamnamesinin Tadilatına Dair Kanun Teklifi" Mebusan Meclisi'nde görüşmeye alındı; fakat bu görüşmede yalnızca mültezimler ile devlet arasında söz konusu olan ihtilafların çözülmesine dair kararlar alındı. Daha sonraları 1905 Nizamnamesinin bir kısım maddelerinde değişikliğe gidilerek art niyetli uygulamaların önüne geçilmeye çalışıldı. Ancak bunlar da etkili olmadı ve halkın iltizama yönelik şikayetleri azalmadı, aksine şikayetler savaş yıllarında artarak devam etti. Öşür vergisinin toplanma yönteminin yanlışlığından olsa gerek, sistemde en büyük karı mültezimler etti. Ne devlet beklediği vergiyi tahsil edebildi, ne de üretici hasadını yaptığı üründen kar edebildi. Yani bir bakıma köylü sömürülmüş oldu. Ürettiği üründen beklediği geliri elde edemeyen köylü zamanla, üretimi yavaşlattı veya isyanlara başvurmak zorunda kaldı. Devlet ihtiyacı olan vergiyi tahsil edemeyince borçlanmaya ağırlık verdi ve dış borç olması gerekenden fazla bir seviyeye yükseldi.

2.5. ÖŞÜR VERGİSİNİN OSMANLI İSYANLARINA ETKİSİ

Öşür vergisini daha önce de Müslüman vatandaşların zirai ürünlerden elde ettiği gelirlerinin belli bir oranı devlete vermesi şeklinde ifade etmiştik. Bu verginin Osmanlı hukuk sistemi içine girmesi kendisinden önceki İslam devletlerinin hukuk kurallarına dayanmaktadır. Zaten öşür vergisi İslam hukukunda şer-i vergiler kısmına dahil olan bir vergidir. Bu verginin zirai ürünler üzerinden alınması, toprağın mülkiyetinin devlete ait olması gibi nedenlerle Müslümanlardan alınır. Müslüman bir vatandaşın zirai ürünler üzerinden verdiği bu vergiye zekat denildiğini de görebiliriz. Öşür sosyal devlet anlayışının bir göstergesidir diyebiliriz. Osmanlı, Selçuklu gibi önemli devletler bu sistemin uygulanması için oldukça elverişli yapıya sahipti. Çünkü devlet bu vergileri ekonomik durumu olmayan fakir vatandaşlarına kanalize etmekle yükümlüydü ve bunun altyapısını oluşturmakla mükellefi.

Osmanlı devletinde vergiye İslam hukukunun hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı devletindeki vergi uygulamalarına baktığımızda İslam hukukunun gerektirdiği vergilerin dışında farklı vergilere de rastlamak mümkündür. Bu konuda yazılmış birçok eser vardır. Daha önce belirttiğimiz gibi Osmanlı devletinde vergi sistemi Şer-i ve örfi vergiler olmak üzere İki gruba ayrılır. Şer-i vergiler genellikle fıkıh kitaplarına dayanır. Örfi vergiler ise hem kanunnamelere hem de fermanlara göre tahsil edilirdi. Osmanlı devletinde kanunlara dayandırılarak alınan örf-i vergiler de kendi içinde İki gruba ayrılır. Bunlardan biri devletin bizzat kendisinin tahsil ettiği “Tekâlif-i divaniye”dir. Yine devletin yüksek mertebe deki idarecilerinin tahsil ettiği vergiye de Tekâlif-i şakka vergisi denir.(Kazıcı,2014:39)

Osmanlı devletinde savaş ve olağanüstü durumlar için alınan bir vergi olan tekalifi divan vergisi zamanla sürekli alınmaya başlanmıştır. Belli bir oranı ve belli bir nispeti olmayan bu vergiler zaman zaman halkı isyana sürüklemiştir. Osmanlı devletinde beylerbeyi ve sancak beylerin üst düzey idarecilerdir. Bu idareciler Kanunnamelere dayanmasa da halktan bir takım vergiler almışlardı. Bu vergilere tekâlifi şakka vergileri denilirdi. Zamanla bu vergiler önlenemediği için Osmanlı devletinde kabul görmeye başladı. Kanunnamelere dayanmayan bu vergi, zamanla devlet tarafından da kabul görerek resmîyet kazanmıştır.

Halkın hem şeri hem de Örfi kaynakların vergileri yanında bir de angarya olarak tanımlanan bedeni işlerde çalıştırılmak üzere sorumlulukları vardı. Özellikle sınır

bölgelerinde padişahların veya üst düzey yöneticilerin çayır, mera ve üzüm bağlarının olması, bu bölgelerin işletilmesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunda Osmanlı devleti Halkı'na sorumluluklar getirmiştir. Halk bu meraları korumak çayırlara biçmek ve Üzüm bağlarına bakmak durumunda kalmıştır.

Osmanlı devletinde özellikle öşür vergisinin Mültezim adı verilen şahıslara verilmesi halkın isyana sürüklenmesinde oldukça etkili olmuştur. İltizam sisteminin şahıs üzerindeki karşılığı olan Mültezim devlete en yüksek bedeli vermeyi taahhüt eden kişidir. Bu kişiler özellikle duraklama döneminde önemli bir güç haline gelmişlerdir. Bu kişiler buldukları bölgelerde vergileri toplama yetkisini devlete en büyük bedeli vererek elde etmişlerdir. Bu da mültezimleri devlete verdikleri bedeli kat be kat çıkarmak için halka keyfi ve zorlayıcı uygulamalara itmiştir. Osmanlı Devleti'nin iltizam sisteminden kazancı vergilerin zamanı gelmeden mültezimden almasıdır. Mültezimler de hasat zamanı geldiğinde halktan vergilerini topladı. Mültezimlerin halka baskı yaptığı ve kanunnamelerde yer almadığı halde gerektiğinden fazla öşür vergisi aldığı görülmüştür. Yine Mültezimler halktan öşür vergisi dışında bidat adı verilen ve süreklilik haline gelmiş paralar toplamıştır. Bunun yanında Mültezimler öşür vergisi dışında köylüden ihtiyaçlarını da bedelsiz bir şekilde karşılamışlardır. Osmanlı devletinde görülen bu ağır ve adaletsiz vergi yükü halkı isyana sürüklemiştir.

Osmanlı devletinde tımar sahipleri, Mültezimler ve ayarlar aracılığı ile vergilerin toplandığı bilinmektedir. Daha önce tımar sahiplerini ve mültezimler hakkında açıklamalarda bulunmuştuk. Ancak vergi tahsilâtında önemli bir yere sahip olan ve Osmanlı devletinde demokratikleşme sürecinin temel ayaklarından birini Âyânlar oldukça ayrı bir öneme sahiptir. Bu kimseler Mültezimlerin vergi toplarken halka zulmetmeleri Keyfi uygulamalarda bulunması gibi nedenlerle halkın seçtiğini yeni vergi toplayıcılarıdır. Seçimle gelen ve ilk etapta halkı Mültezime karşı koruyan Âyânlar zamanla Mültezimlerle anlaşarak iltizam sahibi olmuşlardır. Yine bunlar Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte ayrı bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Yine halka karşı keyfi uygulamaların sürdüğü görülmüştür. (Kazıcı,2014:84)

Osmanlıda zaman zaman Mültezimlerin elindeki iltizamı iki üç katına bir başkasına sattığı da görülmüştür. Ayrıca İltizam sahiplerinin en yüksek bedel ile açık arttırmayı alması kıyasıya bir rekabeti doğurmuştur. Bu rekabet uygulama esnasında halka kat be kat fatura

edilmiştir. Halk kendisine uygulanan baskı ve en adaletsiz vergi uygulamasına karşı birtakım isyan girişimlerinde bulunmuşlardır.

Bir devleti oluşturan toplum isyan noktasına gelmişse bunun ortaya çıkması için bir takım şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Örneğin baskı ve zulüm, ekonomik sıkıntılar, etnik farklılıkların önemsenmesi vb olumsuz şartların ortaya çıkması gibi. Yukarıda bahsedilen konular aynı zamanda isyanın temel nedenleri olarak da gösterilebilir. Bir isyanın etnik temelli olduğu ifade edilebilir. Ancak burada isyanın sadece etnik temele dayandırılması doğru değildir, bu tarz isyanların ortaya çıkmasında yine aynı toplumun sosyo-ekonomik açıdan çeşitli dönemlerde geçirdiği buhranlar etkili olmaktadır. Nitekim bunu üç kıtaya yayılmış Osmanlı devletinde ta ki ekonomik sıkıntılar ortaya çıkana kadar etnik kültürel veya dini açıdan isyanlar ortaya çıkmamıştır. Osmanlı devletinde isyanların temel nedeni ekonomik sıkıntılardır diyebiliriz.

Osmanlı devletinde isyanların hiçbiri mevcut sistemi değiştirmeye dönük isyanlar değildir. Bu isyanlar temelde yöneticinin veya padişahın değiştirilmesi yönündedir. Kendisine kötü muamele yapan idareciyi bulunduğu makamdan alan halk isyanını sonlandırmaktadır. Padişahın hem devletin sahibi hem de halifelik gibi bir dini unsuru temsil etmesi halkın isyanını hem geciktirmiş hem de bu isyanların bastırılmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı devletindeki isyanların temel nedeni adaletsizlik ve orantısız vergi uygulamalardır. Bu isyanlara değinmek gerekirse şu şekilde ifade edilebilir.

2.5.1. Celali İsyandar

Osmanlı devletinde vatandaş çoğunlukla tarımla uğraşmaktaydı. Devletin de tarımla uğraşan vatandaşlarından aldığı vergiler oldukça önemliydi. Öşür vergisinin de zirai ürünlerden alınmaktaydı. 1500 ile 1600 yılları arasında Osmanlı devleti ekonomik ve toplumsal anlamda buhran dönemine girmiştir. Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfinden sonra Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumunun önemin azalması bunda etkili olmuştur. Bu dönemde Osmanlı devleti ticaret yolları üzerinden elde ettiği gelirin yanında tarım ile kamu gelirlerini sağlamaktaydı. Dünya ticaret yollarının değişmesi hem ekonomik hem de kültürel anlamda Osmanlı Devleti'nin sıkıntılar yaşamasına neden olmuştu. Osmanlı devletinde bir diğer gelir kaynağı ise ganimetlerdi. Ganimetlerin azalmasında en önemli nedenlerden bir tanesi devletin Avrupa'nın silah ve teknoloji gücüne karşı yetersiz kalmasıydı. Bu nedenle

Osmanlı devleti, savaşlardan elde ettiği ganimetlerin azalması üzerine, vergiler üzerinde artırıma giderek kamu gelirlerini kendi halkından tahsil etme yoluna gitmiştir. İlk etapta tımar sisteminin oldukça iyi sonuçlar verdiği görölmektedir. Ancak tımar sisteminin belli kişilerin elinde değişmeden kalması üzerine halkın tepkisine neden oldu. Tımar sahiplerinin keyfi uygulamaları nedeniyle toprağı işleten çiftçi vergi borcunu ödeyemeyerek toprağını terk etmiştir bu da hem toprağın işlenmesini engellemiş hem de vergi gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. (Akdağ,1995:43)

Devletin gelir kaynaklarının azalması var olan zirai vergilerin artırılmasına veya yerine yenilerinin eklenmesine neden oluyordu. Bu durumdan özellikle Müslümanların etkilendiğini belirtmekte fayda var. Öşür vergisinin Mültezim, Ayan ve Mütessellim gibi aracılara verilmesi toplumsal isyanların temel nedeni olmasa da isyanların alevlenmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Tarım ekonomisine dayalı bir Osmanlı devleti 600 yıl boyunca kendi mevcudiyetini korumuş birçok ulusu da bünyesinde barındırmıştır. Tarım ekonomisine bağlı bir devlet sonuç olarak kamu gelirlerinin büyük bir çoğunluğunu tarımsal arazi üzerinden alınan vergilerden sağlamaktadır. Tarımın dışında yapılan faaliyetlerin Osmanlı devleti için kayda değer bir vergi kanalı olmadığı bilinmektedir; bu yüzden Osmanlı devletinde tarımla uğraşan köylünün vergi mükellefiyeti devletin sistemlerinin işlemesi için önemli bir unsurdur. Bilmektedir ki toprak devletindir işletmesi halka aittir. Osmanlı devletinde vergiler bir defterde düzenli bir şekilde kayıt altına alınırdı. Ancak bu kayıt defterini tutan zabıt memurları ile köylü arasında toprağın vergi oranının belirlenmesi konusunda birtakım itilaflar vardı. Bu itilaflar zaman içinde Celali isyanların temelini oluşturana kadar sürdü.

Osmanlı devleti bir takım ekonomik sıkıntılar içinde olmasına rağmen hem bu sıkıntılarla uğraşıyor hem de halkına zulmeden Mültezim, ayan ve tımar sahipleri ile mücadele ediyordu. Nitekim Osmanlı devletinde bu işte görevlendirilmiş Kadı'lara sık sık vergi oranlarının hatırlatılması, tahsilât zamanının ifade edilmesi, fermanların gönderilmesi vergiler noktasında sıkıntı çekildiğinin göstergesidir.

Ülke dışında gerçekleşen seferler ve artan iç masraflar Osmanlı Devleti'nin nakit İhtiyacını arttırmıştır. Bu yüzden Osmanlı devleti vergilerini peşin alma yolunda farklı

yöntemler denemiştir. Bunlardan iltizam sistemi daha önce de bahsettiğimiz gibi vergilerin peşin alınması noktasında gerçekleştirilen önemli bir uygulamadır.

Üçüncü Murat'ın, vergi memurlarının halka zalimce davrandığını ve bunu önlemek için Kadı'ları görevlendirdiğini biliyoruz. Ancak Kadı'lar da bu kişilerle birleşerek vergilendirme sistemini ele geçirmişlerdi. Vergi üzerindeki bu araçlar ortadan kalkmadıkça halk ve devlet huzura kavuşmayacaktı. Devletin de bu noktada aciz kalması, halkı bu kişilere karşı silahlı mücadeleye başvurmaya zorunda kılmıştır.

Osmanlı devletinde yine bu dönemde paranın değer kaybetmesi nedeniyle vergi gelirlerinin düştüğü görülmektedir. Çünkü Osmanlı devletinde ürünlerin fiyatları artmış ancak devletin eline geçen vergi oranları, araçların aldıkları hariç ,sabit kalmıştır.

Osmanlı devletinde tekâlif-i divan vergisi savaş ve olağanüstü durumlar için alınmıştı. Ancak bu vergi sürekli hale geldiğinden dolayı köylü bu vergiyi ödeyebilmek için oldukça büyük çabalar sarf ediyordu. Tımar sahibi, Mültezim veya ayanlar paranın değer kaybetmesi nedeniyle zarara uğradığını iddia ederek, çiftçiden verginin 3-4 katını alarak kanunnamelerin dışına çıktığı görülmüştür. (Akdağ,1995:52-53)

Osmanlı devletinde üst düzey yöneticilerin kendilerine tahsis edilmiş araziden 8,9,10 misli vergi tahsil edildiği bilinmektedir. Tarımsal ürünlerden alınan öşür vergisinin zaman zaman zalimane bir şekilde alınması ve üst düzey yöneticiler tarafından alınan verginin oranını her geçen gün artırılması, Osmanlı halkını zamanla isyana sürüklemiştir. İlk etapta bu vergiler üst düzey yöneticilerin sefere çıkması gerekçesiyle halktan alınmaktaydı. Üst düzey yönetici olduklarından bu duruma ses çıkartan olmamıştır önceleri. Ancak bu yöneticiler paranın değer kaybetmesi gerekçesiyle keyfi olarak bu vergileri almaya devam ettiler. Tüm bunların yanında toprağı işleyen emek harcayan köylü devlete olan sadakatini sonuna kadar sürdürmeyi başarmıştı. Ancak halkı isyana sürükleyen önemli nedenlerden bir tanesi de 1525 yılında ihtiyar bir hoca olan Kadir hocanın öşür vergisinin tahsilatı sırasında vergi memuru tarafından kötü muameleye maruz bırakılmasıdır.

Anadolu'da tarımsal üretimin yavaşlaması, çiftçinin üzerindeki vergi yükünün artması ile büyük sıkıntılar çeken Osmanlı köylüsü arazisini terk ederek şehirlere yerleşmeye başlamıştı. Bir kısmı da dağa çıkarak eşkıyalığa bulaşmış geçimini bu şekilde sağlayarak

varlığını sürdürmeye çalışmıştı. Bazı gençlerin bu şekilde üçer beşer bir araya gelmesine Leventler topluluğu denilmekteydi. Şehirlerde cinayet, soygun, hırsızlık gibi suçların artması bu işsiz gençlerin asayişini bozmasına bağlıyordu. Bu topluluğun vergiye ve vergi toplayıcılarına tepkileri celali isyanların da başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.(Oğuz, 1997:259)

Osmanlı devletinde isyanların çıkış noktasını vergilerin toplanma şekillerinden ve uygulayıcıların keyfi yaptırımlar çıkarmasından kaynakladığını söyleyebiliriz.

Celali İsyanlarına Ortaya Çıkışı

Celali İsyanları Anadolu'ya yayılan bir isyandı. Bu yüzden Anadolu'da gerçekleşen belli başlı isyanlara değineceğiz.

Şeyh Celal İsyanı

Osmanlı devletinde uygulanmakta olan iltizam sistemiyle halktan öşür vergisinin toplanmasına karşı ortaya çıkmış bir isyandır. Anadolu'da ve İstanbul'da ortaya çıkmış ilk isyandır. Yozgat çevresinde Türkmenlerin ortaya çıkarmış olduğu bu isyan tehlikeli boyutlara Yavuz döneminde ulaşmıştır. Özellikle Kızılırmak ile Yeşilirmak arasındaki bölgeyi Şeyh Celal adındaki bir kişinin vergi vermemek kaydıyla zapt etmesi ile kendini göstermiştir. Arkasına bir takım grupları da alarak itaatsizliğe ortam hazırlamıştır. Anadolu'da ekonomik sıkıntı ve ağır vergiler nedeniyle topraklarını terk eden köylülerin celal etrafında toplanması ile isyan tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Osmanlı devletinde Tımar elde etmek için savaşa gitmek oldukça iyi bir yöntemdi. Celali isyanlarına katılan kimseler savaşta başarı gösterdikleri halde kendilerine tımar verilmediğini iddia ediyorlardı. Bu kimseler hem işsiz hem de topraksız olduklarından asayiş problemler ortaya çıkmıştı.(Akdağ,1995:117)

Vergi yükü, adaletsiz vergilendirme, köylünün gittikçe fakirleşmesi gibi unsurlar isyanı daha da körüklüyor ve Celali İsyanlarını, sayıları on binleri bulan kitlelere dönüştürüyordu. Celali İsyanları Osmanlı devleti tarafından bastırılmıştı. Şeyh Celal öldürülmüştü. Ancak bu isyanın bastırılması Anadolu'da Türkler tarafından yeni isyanların ortaya çıkmasına da zemin hazırladı.

Baba Zinnun İsyanı

Bu isyanda Bozok'ta ortaya çıkmıştır. Celali isyanlarından. Lideri Şeyh Veli Baba Zinnun'dur. Bu isyanlardan bir diğeri de İçel'de meydana gelmiştir. Toprak vergilerinin arttırılması bu isyanların çıkış noktasıdır. 1525 yılında vergi memurunun Kadir Hoca adında bir ihtiyardan zorla vergi almak istemesi üzerine halk Baba Zinnun adında bir lider etrafında toplanarak isyana kalkışmıştır.(Oğuz,1995:242)

Kalender Çelebi isyanı

Bu isyan da Kanuni Sultan Süleyman zamanda gerçekleşmiştir. Sultan Süleyman hazinenin sıkıntı yaşadığı bir dönemde, yine vergi sorumlusu köylülere yüklenmiştir. Vergi memurları tahlil defterlerine köylülerin gelirlerini 2,3 kat fazla yazarak ,onların daha fazla vergi vermesine ortam hazırlamışlardı. Bu da halkın galeyana gelmesine neden olmuştur.

Bir de merkez teşkilatındaki üst düzey yöneticilerin gösterişli yaşantıları, uzun süren savaşlar gibi nedenlerle halk yoksulluğunu bahane ederek itaatsizliğe başlamıştı. Tüm bu sıkıntıların üzerine Kalender Mustafa Çelebi, Ankara bölgesinde büyük bir isyan çıkardı. İsyân, kısa sürede on binlerce insana ulaştı. Kanuni Sultan Süleyman bu olayın bastırılması için Vezir-i azam İbrahim Paşa'yı görevlendirdi ve isyan bastırıldı.

4. Karayazıcı isyanı

Mültezim, ayan ve tımar sahiplerinin bidat, angarya işler ve Şeriata aykırı vergiler ve uygulamaları nedeniyle Anadolu'da bir takım rahatsızlıklar duyuldu. Karayazıcı eski bir mütesellimdi. Halkın şikâyeti üzerine elindeki topraklar alınca isyan etti. Onun bu isyanının temel nedeni kendisinin topraklarını kaybetmeme çabasıydı. Böyle olmasına rağmen halk Karayazıcı etrafında toplanarak devletle karşı karşıya geldi. Urfa kalesine yerleşen Karayazıcı iki seneye yakın buraya sığındı. Halkıyla birlikte kaleyi oldukça iyi savundular. Ancak halkın uzun süren açlıktan bunalması üzerine Osmanlı devleti ile geçici bir ateşkes ilan edildi. Daha sonra Karayazıcı kaleyi terk ederek farklı bir yerde yaşamını sürdürdü. (Oğuz,1995:262)

2.5.2. Patrona Halil İsyanı

Bu isyan sivil anlamda gerçekleşen esnaf itaatsizliği olarak da ifade edilebilir. İstanbul'da ortaya çıkmış bir isyandır Patrona bir gemi ismidir. Bu gemide çalışan Halil adındaki bir lider önderliğinde ortaya çıkmıştır.

Ekonomik durgunluk, üretimin azalması, paranın değer kaybetmesi gibi nedenlerle esnafın zor durumda kalması, bu isyanın çıkma nedenlerindedir. Bu dönemde yurtdışında gerçekleştirilen savaşların giderlerinin artması halkta bir takım rahatsızlıklara neden olmuştur. O günün şartlarında sıkıntı yaşayan esnaf, İran üzerine gerçekleştirilecek olan seferin masraflarının esnaftan karşılanması amacıyla çıkartılan vergiye tepki olarak isyan etmiştir. Bidat adı verilen bu vergi, esnafın perakende olarak sattığı mallara değeri üzerinden vergi konulması olarak ifade edilebilir. Sefer gerekçesiyle toplanan vergiler, sefer gerçekleşmediği halde toplandığı için halkın isyanına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin sefere çıkmasının esnaflara bir takım kazançları vardı. Esnaflar sefere çıkacak Ordu'nun bulunduğu bölgeye tezgâhlar açar ve bu bölgede savaş malzemeleri satardı. Yeniçerilerin de esnaf faaliyetini gerçekleştirdiğini bir kez daha ifade ederek burada isyanın başlamasında ve sürdürülmesinde yeniçerilerin esnaflarla işbirliği yapmasının kaçınılmaz son olduğunu görebiliriz. (Tabakoğlu,1985:219)

Yeniçerilerin esnaf teşkilatı ile birleşerek isyan etmesi devleti zor durumda bırakmıştır. Osmanlı Devletinde savaş zamanında İmdad-i Seferiye adında bir vergi alındığından daha önce de bahsetmiştik. Barış dönemlerinde ise imdad-i hayatiyet adında bir vergi alınırdı. Barış zamanındaki vergiler Osmanlı devletinde eyalet ve sancakbeylerindeki askerlere harcanırdı.

Yeni gelen padişah isyancı lideri Halil ile görüşerek taleplerini dinledi. Patrona Halil kendi şahsı için bir istekte bulunmadı yalnızca halkı ezen vergilerin kaldırılmasını ve kötü uygulama yapan memurların cezalandırılmasını talep etti. Padişahın bu talepleri kabul etmekten başka bir seçeneği olmadığından, bu isyan lale devrinin kapanmasına tesir etmişti. (Tabakoğlu,1985:228-229)

2.5.3. Atçalı Kel Mehmet İsyanı

Mehmet Efendi 1780 ile 1830 yılları arasında hayatını sürdüren fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaşlarda yenilgiye uğradıktan sonra halktan aldığı ağır vergiye ve kötü muamele gösteren mültezim, ayan ve Mütessellime karşı ayaklanan bir Efedir. Osmanlı devletinde tam bir halk hareketi olarak da ifade etmektedir. İsyanın çıkış nedeni olarak ağır şartlar altında vergisini ödemeye çalışan halkın geçimini sağlayamaz duruma gelmesi ve iltizam sahiplerinin kötü muamelesi gösterilebilir. (Yetkin,1997:52)

Atçalı Kel Mehmet Efendi, Aydın ili civarında kötü muameleye maruz kalmış olan köylü halkın haklarını savunma amacı güder. Bu amaç doğrultusunda ayan ve Mültezimlerle çatışmaya girer. Adaleti sağlamaya ve zenginden alıp fakire vermeye çabalar. İltizam sahipleri kendisini padişaha karşı gelmekle suçlar. Mehmet Efendi Aydın civarında himayesi altında bulunan herkese adil ve saygılı davrandığından dolayı büyük hal kitesinin arkasından gelmesini sağlamıştır.

Mehmet Efendi oluşturduğu kuvvetlerle egemenliği altındaki vatandaşları kanunnamelere uyan vergileri vermesi için teşvik ediyordu. Ayan ve iltizam sahiplerinin herhangi bir kanunnameye dayanmadan keyfi olarak imdad-i Seferiye vergisini almaya devam etmekteydi. Kel Mehmet Efendi'nin Ayanların yukarıda bahsedilen vergilerine karşı koymuştur. Kanundışı uygulanan her türlü vergiye karşı halkın örgütlenmesini sağlamıştır. Örfi vergilerin de halk tarafından ödenmemesi konusunda vatandaşı teşvik ettiği bilinmektedir. Bunun yanında şer-i vergileri usulüne uygun olarak toplayıp İstanbul'a göndermiştir.(Oğuz.1995:288)

Ege bölgesinden geniş destek alan Kel Mehmet Efendi'nin düşünceleri kısa zamanda yaygınlaşmış ve yerel halk Mehmet Efendi'ye kapılarını açmıştır. Mehmet Efendi de Ayanların dışında herhangi bir kuvvetle tartışmaya girmemiştir. Mehmet Efendi isyanı da Anadolu'daki diğer isyanlar gibi padişahlık düzene karşı değildir. Aksine padişahı ve halifeliliği bir üst makam olarak görmüştür. Akçalı Kel Mehmet Efendi isyanı, halka yüklenen ağır vergilere ve bu vergilerin toplanmasında kötü muamele yapan ayan, mültezim ve mütessellime karşıdır. Bu kişilerin padişahın yetkilerini kullanarak halka zulmetmesi bu isyanın çıkış noktasıdır. 1930 yılında Osmanlı devleti kuvvetleri ile akçalı Kel Mehmet Efendi

karşı karşıya gelmiş ve bu çatışmada Mehmet Efendi hayatını kaybetmiş ve isyan bastırılmıştır.

Netice itibariyle, Osmanlı İmparatorluğunda çıkan isyanlara genel hatlarıyla bakıldığında, bu isyanların daha çok ekonomik gerekçelere dayandığı görülmektedir. Özellikle ekonominin tarıma dayanması, isyanların genellikle tarımla geçimini sürdüren vatandaşlar tarafından çıkarıldığını göstermektedir. Özellikle tımar ve iltizam gibi vergi toplama sistemleri iyi niyetle gerçekleştirilmeye çalışılmış vergi toplama yöntemleri olsa da giderek halka zulmeden bir yapıya kavuşmuştur. Özellikle öşür vergisinin halk üzerinde giderek artan bir yük durumuna gelmesi, çiftçinin artan maliyeti, kuraklık ve verimsiz araziler zamanla halkı ayaklanmaya teşvik etmiştir.

2.6. KURTULUŞ SAVAŞI YILLARINDA ÖŞÜR VERGİSİ TARTIŞMALARI

Kurtuluş Savaşı yıllarında, Ankara'da kurulan yeni hükümet, savaşın finansmanını sağlayabilmek adına yeni gelir kaynakları aramaktaydı. Bu sırada öşür vergisi ile ilgili şikayetlerde pek çok kez meclis görüşmelerinde dile getirildi. Harp döneminde öşür vergisinin taksitlendirmesinin nasıl yapılacağı, işgal altındaki topraklarda verginin toplanmasına dair birçok düzenlemeye bu dönemde imza atıldı.. Bu görüşmeler sırasında öşür vergisinin toplanması, oranı, dağıtımı konusunda pek çok şikayet dile getirilmiştir. Dönemin Maliye Vekili, bu konularda kendilerinin de çok ciddi çalışmaları olduğunu, bu verginin zamanla arazi vergisine dönüştürülmesinin düşünüldüğünü dile getirmiş; ancak öncelikle düşmanı yenmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Meclis kayıtlarında yer alan bu konuşmalar öşür vergisi konusunda ilerleyen dönemlerde bazı düzenlemeler yapılacağını, tedbirler alınacağını göstergesiydi. Savaş döneminde pek çok imkandan mahrum olan hükümetin en önemli konusu hiç şüphesiz orduyu finanse edebilmektir. Bu finansman için de gerekli kaynak vergilerden sağlanabilmekteydi. Öşür vergisinin Osmanlı vergi sistemi içindeki önemi düşünüldüğünde, öşür ile ilgili gelen şikayetlere çözümler üretilmemesi normaldir. Zaten o dönemde öşürle alakalı tedbirler alabilmek gerek mali gerekse de siyasi olarak mümkün görünmüyordu. Kurtuluş Savaşı sonrasında öşür konusunun öncelikli konular arasında gündeme gelmesinde hiç şüphesiz süregelen sorunların ve şikayetlerin önemli ölçüde etkisi olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra çözümlenmesi gereken iktisadi, mali ve siyasi pek çok mevzu vardı. Öşür vergisi, hiç şüphesiz çözülmesi gereken mali konuların başında gelmekteydi. Öşür vergisine ilişkin gelişmeleri üç yönden değerlendirmek gerekmektedir: Bunlardan ilki; savaş sonrası kurulan yeni rejimin resmi ideolojine göre yapılan düzenlemek, ikincisi; İkincisi, öşür vergisi konusunda toplumu oluşturan sosyal sınıfların yaklaşımı ve ekonomik yönden değerlendirilmesi, üçüncüsü ise; mali açıdan. Hiç şüphesiz ilki genel olarak ideolojik gerekçeleri ve düzenlemeleri içermektedir. İkincisi öşür vergisine dair ekonomik sosyal ve siyasi uygulamaları içerirken, üçüncüsü öşür vergisinin devlete vergi geliri sağlamadaki fonksiyonuna dair uygulama ve görüşlere dair uygulamalarla alakalıdır.

Öşürün kaldırılmasına dair ilk teklif, İzmir İktisat Kongresi'nde Çiftçilerce dile getirilmiştir. Bu teklifte öşür vergisinin kaldırılarak yerine bu ülke sınırlarında yaşayan herkese pay edilecek bir verginin kabul edilmesi istenmişti. (Öner, 2005:126) İzmir İktisat

Kongresinde öşür vergisinin kaldırılmasını desteklemeyen ticaret ve sanayi erbabı, sonraları öşür vergisinin kaldırılmasını desteklemiş ve yerine getirilecek verginin ülkenin tamamına yönelik uygulanmasını talep etmiştir. Öşür vergisinin toplanma usulündeki yanlışlık, verginin yapısal anlamda sorunları olduğu konuları kongreye katılanlarca ittifaken dile getirilmekteydi. Öşür ile ilgili kongrede gerçekleştirilen görüşmeler, kongre sonrasında yazılı basında büyük yer buldu. Yapılan haberlerde verginin kaldırılması desteklenmekte, ancak bu verginin ülke ekonomisi için önemli bir gelir kaynağı olduğu da dile getirilmekteydi. kongre sonrasında basında büyük ölçüde yer aldı. Ahmet Hamdi Başar TBMM tutanaklarında yer alan ifadelerinde özetle şöyle demektedir: öşür vergisini vatandaşın sırtında ağır bir yük olmaktan kurtarabilmek için maktu bir yapıya sokmak gerekmektedir. Buna göre Kurtuluş Savaşı'nın il yılından itibaren geriye doğru on yıllık bir süre hesaplanacak ve bu sürede ilgili yöreden alınan öşür vergisinin ortalaması hesaplanarak, elde edilen sonuç miktarınca köylüden maktu vergi tahsil edilecekti.

İzmir İktisat Kongresinden her ne kadar öşür vergisinin kaldırılması yönünde bir karara varılmışsa da önceleri hükümet aşarı kaldırmak yerine iyileştirme yoluna gitmek istemekteydi. Kongrede aşarın kaldırılması yönünde bir karar çıkmış olsa da, başlangıçta hükümetin görüşü, aşar vergisini kaldırmak yerine, iyileştirilmesini sağlamaktı.

1923 tarihinde toplanan İcra Vekilleri Heyeti'nin programında, öşür vergisinin %12,5'tan %10'a indirilmesi kararlaştırıldı. Bunun dışında öşür vergisinin toplanma yönteminin iyileştirilmesi gerektiği, bu verginin tarımın gelişmesini destekler mahiyette olmasının hükümetin en temel görevlerinden olduğu dile getirilirken, yapılacak düzenlemelerin mali açıdan ülkeyi sıkıntıya sokmadan ve tüm yönleri ile düşünülerek yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu programda öşür vergisinin üretici için ağır bir vergi yükü olduğu, çiftçinin çalışma isteğini körelttiği ve üretimi yavaşlattığı, bunun da hem devletin adalet ilkesine ters düştüğünü hem de üretimi düşürerek devleti zarara uğratan bir uygulama dile getirilmiştir. İsmet İnönü'nün Fethi Okyar'dan sonra kurduğu hükümet programında da öşür vergisinin kaldırılması yerine ıslah edilmesi üzerinde durulmuştur. Öşür vergisinin kaldırılmasına ilişkin ilk teklif dönemin Diyarbakır Milletvekili Zülfi Bey tarafından 1923 yılında "Aşar Vergisinin İlgasıyla Arazi Vergisinin Tatbiki Hakkında Bir Kanun Teklifi" adıyla yapılmıştır. Ancak bu tasarı o dönemde gündeme alınıp görüşülmemiştir.(Öner,2005:46-54).

Öşür vergisinin kaldırılmasına dair hükümet kanadından yapılan ilk teklif, İsmet İnönü hükümetince 20 Ekim 1924 tarihinde yapılmış; ancak yapılan hükümet değişikliği ile bu teklif kanunlaşmamıştır. Ardından kurulan Fethi Okyar hükümeti de programına öşür vergisinin kaldırılmasını özellikle ekledi. Görüldüğü üzere başlangıçta öşür vergisinin ıslah edilmesi gerektiğini düşünen hükümetler, ilerleyen dönemlerde kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak içinde bulunulan mali sıkıntılar ve henüz tam anlamıyla bir vergi sistemi oluşturulamaması öşür vergisinin kaldırılmasını yavaşlatmaktaydı.

2.7. ÖŞÜR VERGİSİNİN KALDIRILMASI ve KALDIRILMA GEREKÇELERİ

Kurtuluş savaşı yıllarında önemli gelir kaynaklarından olan öşür islam inancından dolayı kaldırılması din adamları tarafından istenmeyen bir vergi türüdür. Bunun dışında öşür vergisinin kaldırılması için de yeteri kadar nedenin var olduğu görülür.

2.7.1. Öşürün Kaldırılma Gerekçeleri

Kuruluş yıllarında Türkiye Cumhuriyeti tarımsal ekonominin egemen olduğu bir ülkedydi. Tarım sektörü milli gelir içinde en büyük paya sahipti. Ülke nüfusunun büyük bir bölümü kırsalda yaşamakta ve yapılan ihracatın tamamını tarım ürünleri ve hammadeler oluşturmaktaydı. Hiç şüphesiz uzun süren savaşlardan en büyük yarayı tarım sektörü aldı. İşte bundan dolayı milli mücadelede kazanılan başarıdan sonra, ülkenin yeniden inşası noktasında en önemli kısım tarıma ayrıldı. Özellikle kırsalda yaşayan çiftçilerin durumu çok kötüydü. Bunun en temel sebebi de devletin tarım vergilerini peşinen iltizam yoluyla toplayarak, köylünün ezilmesine sebebiyet vermesiydi. Öşür vergisi bilindiği üzere birtakım siyasi, iktisadi ve dini geçmişe sahip bir vergi çeşididir. Hiç şüphesiz kaldırılmasında da mali gerekçelerin yanı sıra tarihi, ideolojik ve dini arka planlar da mevcuttur.

2.7.1.1.İltizam Sisteminden Kaynaklanan Vergi Eşitsizliği

Daha önce de bahsettiğimiz üzere İltizam sistemi ve öşür birbirinden ayrılmaz şekilde iç içe geçmişti. İltizam sisteminin geçmiş uygulamaları incelendiğinde özellikle vatandaşa yönelik büyük haksızlıklar içerdiği, devletin beklediği vergiyi tahsil edemediği ve mültezimlerin servetlerine servet kattığı görülmüştür. Söz konusu iltizam sistemi, denetime tabi tutulsa da sorunlar çözülememekteydi. Ayrıca öşürün yürürlükte kalması da beraberinde iltizamı getirmek zorundaydı ki bu da halkçılığı temel almış bir ülkede uygulanması söz konusu olmayacak bir vergi toplama yöntemi olurdu. Öşürün tahsilinin iltizam sistemi olmadan toplanamayacağı, iltizam sisteminin de bir sömürü aracı olduğu halk arasındaki genel kanıydı. (Öner,2005:86)

Özellikle kırsalda yaşayan insanlardan tahsile dilen verginin ketliden kesilenden kat be kat fazla oluşu, köylünün mültezimle sık sık karşı karşıya gelmesi ve mültezimlerin eziyetlerine karşı köylünün çaresizliği gerek mecliste gerekse de halk arasında sık sık dile getirilen şikayetlerdendi. Gerçekten de bu eleştirilerin haklı payı vardı. Kırsal ve kentsel vergi

oranları incelendiğinde büyük çaplı adaletsizliklerin olduğu tespit edilmiştir. Özellikle XV ve XVI. asırda vergilerin daha ziyade tarım ürünlerinden alınıyor olması kentlerde yaşayanlardan gelirine ve kazancına göre olması gerekenden daha az vergi alınmasına sebep olmuştur. Köylüden %50'ye varan vergiler alınmaktayken, kentlerde yaşayan esnaflardan ve diğer vatandaşlardan en çok %10 vergi alınmakta kiminden de hiç vergi alınmamaktaydı.

Tanzimat Fermanı ile birlikte vergi sisteminde değişiklikler yapılmış; ancak kentsel ve kırsal nüfus arasındaki vergi dağılımındaki dengesizlik düzenlenmemiştir. Ticaret en fazla kar eden ve büyüyen kesim olduğu halde kapitülasyonlar nedeniyle vergilendirilemiyordu. Ülkede köylülerden başka pek çok kesim vergiden muaftı veya çok az vergi ediyordu. Tarım alanındaki küçük üretici dünyanın en fazla vergi veren kesimlerindendi. (Aktan, 1966:112).

2.7.1.2. Öşür Vergisinin Tarımsal Üretimi Azalttığı Düşüncesi

Öşür vergisinin tarımsal anlamda üretimi düşürdüğü herkesçe kabul ediliyordu. Bu vergi nedeniyle üreticiler tarlalarını ekmekten çekiniyor, geliri fazla olandan daha fazla vergi alınacağını bildikleri için sadece yaşamlarını sürdürece kadar araziye ekiyorlardı, bu nedenle pek çok arazi ekilmiyordu. Böylesi bir vergi uygulaması devam ettiği sürece tarımın gelişmesi imkansızdı. (1. Köy ve Ziraat Kongresi, 1938:66-7). Öşür vergisi ürün üzerinden alındığından pek çok sıkıntıyı beraberinde getirmekteydi. Vergilendirme yapılırken tarladan elde edilen toplam ürünün belirli bir oranı alınıyordu; ancak bu yapılırken girdi maliyetleri dikkate alınmıyordu ki bu da çiftçi üzerinde olumsuz etki yaratıyor ve üreticiyi mağdur ediyordu. Tarım üzerindeki bu vergi yükü aynı zamanda tarımsal anlamda yapılacak yatırımları da olumsuz etkiliyordu. Bir de mültezimlerin karının ürüne eklenmesi ile birlikte pazarda halkın satışına sunulan ürün fiyatı da artıyordu. Bu nedenle iltizamın kaldırılması ile ürün maliyetlerinde düşüş yaşanacağı ve üretimin artacağı öngörülmüyordu.

Öşür vergisinin kaldırılmasındaki bir diğer neden ise kırsal kesimde vatandaşlar arasında kurulan kredi sistemiydi. Özellikle zor durumda olan çiftçiler tefecilerden kredi kullanmakta ve daha sonra bu kredilerini ödeyemeyince arazilerini tefeciye devretmekteydi. Bu da çiftçinin arazisiz kalmasına ve geçimini sağlayamamasına neden olmaktaydı.

Öşür vergisinin kaldırılmasında siyasi faktörlerin de önemli rolü vardır. Doğu'da çıkan Şeyh Sait ayaklanmasının başladığı dönemde öşür vergisinin kaldırılmasının tesadüf olmadığı

pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Öşür kaldırılarak isyan sırasında yerel halktan destek alabilmek ve toprak ağalarının işlerinin kolaylaştırılmak istendiği işlenen tezler arasındadır. Bakıldığında ve yörenin şartları göz önünde bulundurulduğunda başlatılan ayaklanmanın öşür vergisinin kaldırılmasını hızlandırdığı değerlendirilebilir; ancak öşür vergisinin kaldırılmasını salt şeyh Sait isyanına bağlamak kolaycılık olur. Öşürün kaldırılmasının gerekçelerini daha iyi kavrayabilmek için yukarıda bahsettiğimiz gibi meclisin ilk yıllarına kadar gitmek ve hükümetin mali politikalarını iyi değerlendirmek gerekmektedir.

Hükümetin o dönemki İktisadi politikasına bakıldığında, tarımsal ekonominin gelişmesinin hedeflendiği ve ticari ürünlerin üretimine önem verdiği görülmektedir. Bu yönüyle, toprak ağaları ve öşür arasında doğrudan bağlantı kurulabilir. Ancak mevcut arazilerin büyük bir kısmına sahip oldukları halde o dönem çok cüzi bir bölümünü ekmekte olan toprak ağalarının ekilmeyen araziler için öşür vergisi vermedikleri düşünülürse, öşür vergisinin kaldırılması konusunda büyük bir baskı oluşturdukları söylenemez.

2.7.2. Öşür Vergisinin Kaldırılmasına Dönük Tartışmalar

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında öşür vergisinin dini bir vecibe olduğu, şeriatın bir hükmü olduğu ve bu yüzden kaldırılmayacağı belirtiliyordu. Öşürün bir şer'i vergi olması, şeriatın ayrılmaz bir parçası gibi algılanmasına yol açmıştır. O dönemlerde şeriat din olarak topluma lanse ediliyor ve şeriatın kurallarının dışına çıkılması sapkınlık olarak değerlendiriliyordu. Dolayısıyla öşürün kaldırılması dinin kaldırılması olarak değerlendiriliyordu; ancak öşür vergisinin en temel nedenlerinden olan mültezimler iyi bir şekilde incelendiğinde görülecektir ki, mültezimlerin finans kaynağı aslında gayr-i Müslimlerdir. Bu gayri Müslim sarraflar mültezimlere finans desteği sağlarken ciddi anlamda kazanç elde etmekteydi. Dolayısıyla öşürün kaldırılması ekonominin laikleştirilmesi olarak değerlendirilebileceği gibi aynı zamanda bu adımla ekonomi milleştirilecekti. (ÖNER,2005:20).

Batılılaşmanın devletin her kurumunda kabul gördüğu bir dönemde öşür vergisi ve buna bağlı olarak kısmen devam eden iltizam sistemiyle Türkiye'ye bir bakıma ortaçağdan kalam bir vergi sistemi dayatılıyordu. Yukarıdan beri anlatılagelen bu olumsuzluklar nedeniyle 17 şubat 1925 tarihinde öşür vergisi kaldırılmıştır. (Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, 2001/22)

2.8. 1924-1925 YILLARINDAKİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ BÜTÇESİ VE ÖŞÜR VERGİSİNİN BÜTÇEDEKİ YERİ

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin ilk bütçesi, 1924 yılında oluşturulmuştur. Ancak bütçe kanununun mali yılbaşına kadar çıkarılmamasından dolayı 425 ve 457 sayılı kanunlarla mart ve nisan aylarını kapsayan iki aylık geçici bütçe hazırlanmıştır. (Darıcı, 1995: 20).

2.8.1. Türkiye Cumhuriyeti 1924 Yılı Gelir Durumu

Tablo-8: 1924 yılına ait gelir yapısı.

Gelir Kalemleri	Türk Lirası	%
Dolaysız Vergiler	43.950.500	34,42
Damga Vergisi, Harçlar, Para Cezaları	3.210.000	2,73
Dolaysız Vergiler	27.170.000	21,82
İnhisarlar	26.044.100	20,65
Müessesat	703.000	0,005
Emlak ve Eşya-yı Devlet Hasılatı	4.480.000	3,86
Müteferrik Gelir	5.204.296	4,82
İstirdat	219.714	0,002
İstiklak Rüsümü	14.461.000	11,69
Gelirler Toplamı	129.214.000	100
Giderler Toplamı	140.433.369,80	

Kaynak: Ünal vd. 1979:29-30

Dinsel özellik taşıyan Öşür Vergisi bütçe kaleminde Dolaysız Vergiler kaleminde yer almakta idi. Öşür vergisi dolaylı vergilerin yaklaşık %80'ini oluşturmaktaydı ki bu da Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında önemli bir mali kaynak anlamına gelmekteydi.

2.8.2. Türkiye Cumhuriyeti 1925 Yılı Gelir Durumu

Tablo-9: 1925 Yılı Bütçesi Gelir Cetveli

Gelir Kalemleri	Türk Lirası	%
Dolaysız Vergiler	39.870.500	26,5
Damga Vergisi, Harçlar, Para Cezaları	5.445.000	3,5
Dolaysız Vergiler	35.655.000	23,3
İnhisarlar	27.800.100	18,16
Müessesat	1720.000	1,1
Emlak ve Eşya-yı Devlet Hasılatı	14.965.000	9,77
Müteferrik Gelir	8.060.000	5,26
İstirdat	671,354	0,004
İstiklak Rüşumu	16.360.000	10,68
Harp Karşılığı Varidatı Fevkalesi	2.500.000	1,63
Gelirler Toplamı	153.046.854	100
Giderler Toplamı	183.932.767	

Kaynak: Parasız, 1998: 13; Ünal vd. 1979:27

Öşür vergisi 17 Şubat 1925 tarihinde kaldırılmıştır. 1925 yılı bütçesi ise 26 Şubat 1925 tarih ve 565 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Yani 1925 yılı bütçesinde öşür vergisi yer almamıştır. 1924 ve 1925 yılı bütçeleri karşılaştırıldığında öşür vergisinin içerisinde yer aldığı Dolaysız vergilerden elde edilen gelirin 43.950.500 TL'den 39.870.500 TL'ye düştüğü ve yüzdelik olarak toplam bütçe içerisinde %7.92'lik bir düşüşe sebep olduğu görülmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu öşür vergisinden dolayı söz konusu olan gelir kaybını telafi edebilmek için devlet diğer vergilerde artırıma gitmiş ya da alternatif vergiler getirmiştir.

2.9. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE ÖŞÜR VERGİSİ KALDIRILDIKTAN SONRAKİ VERGİ UYGULAMALARI

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk kuruluş yıllarında, vergi sistemi tıpkı Osmanlı Devletinde olduğu gibi tarıma dayanmaktaydı. Toprakten elde edilen ürünler üzerinden alınan öşür vergisi devletin topladığı en mühim dolaysız vergilerdendi. Ancak yukarıda bahsettiğimiz olumsuz durumlardan dolayı İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların bir yansıması neticesinde 1925 yılında bu verginin toplanmasından vazgeçilmiştir.

Öşür vergisi Türkiye Cumhuriyeti genel bütçesinin neredeyse çeyreğini karşılamaktaydı. Dolayısıyla bu verginin kaldırılması büyük bir gelir vergisi kaybının oluşmasına sebep oldu. Ortaya çıkan bu gelir kaybını önlemek ve devletin giderlerini karşılayacak yeni gelirler elde edebilmek için birtakım yeni vergi uygulamaları getirmek elzemdi. Bu kapsamda, daha fazla vergi geliri elde ederek, devletin gittikçe artan giderlerini karşılayabilmek ve daha modern bir vergi sistemi oluşturabilmek maksadıyla 1926'da "Kazanç Vergisi" adı verilen verginin toplanması mecliste kabul edildi. Bu verginin alanını kişi veya kuruluşların elde ettikleri gelirleri; kamu yararına çalıştığı halde gelir elde eden dernek ve vakıfların gelirleri, kişilerin tarımsal, ticari veya serbest olarak elde ettikleri kazançları, sanayiden elde edilen kazançlar ve ücretli olarak çalışanların elde ettikleri gelirler oluşturmakta ve vergilendirme bu gelirler üzerinden yapılmaktaydı.

Önceleri herkes için beyan usulü vergilendirme yoluna gidilmiş ancak çok geniş çaplı bir uygulama olması hasebiyle bu yöntemle pek başarılı olunamamıştır. Uygulama başladıktan bir yıl sonra ise yalnızca şirketlere beyan usulü zorunluluğu getirilmiş, diğer vergi mükellefleri için götürü usule göre vergilendirme yapılmıştır.

Fakat vergi yükümlülüğü noktasında kimin yükümlü olup olmadığının tam anlamıyla belli olmaması, vergi kanunundaki birtakım belirsizlikler, vergi denetimi noktasındaki eksiklikler, beyan usulü ile bildirimde bulunan pek çok firmanın zarar göstermesi ve bu yüzden vergi vermemesi nedeniyle karine veya götürü usulünce vergi verenlerin diğerlerine göre daha çok vergi vermesine neden olmuştur. Baş gösteren bu sorunu gidermek maksadıyla ,1935 yılında vergi güvenlik tedbiri olarak beyannameli yükümlüler için asgari yükümlülük uygulamasına gidilmişse de vergi sistemini modernleştirmeyi hedefleyen kazanç vergisi uygulaması başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Türk, 1981:341).

Öşür vergisi kaldırıldıktan sonra devlet gelirlerinde oluşan azalmanın önüne geçebilmek amacıyla Kazanç Vergisi dışında da bazı yeni vergiler uygulanmaya başlandı.(Vural, 1999:137). Osmanlı Devletinin son dönemlerinde bütçe gelirlerindeki oranı %10 olan Arazi Vergisi'nin bütçe gelirlerindeki payı %48'e çıkarıldı. Kamu gelirlerinde meydana gelen kaybın önüne geçebilmek için ayrıca bütün iktisadi ve ticari eylemleri, her aşamada vergilendirmeyi öngören "umumi istihlak vergisi"dir. Toplumda lüks vergisi olarak da adlandırılan bu vergi türünde genel tüketim dışında lüks eğlence ve tüketimin de vergilendirildiği görülmektedir. Fakat dönemin muhasebe sisteminin yeterli olmaması ve yeterli kayıt sisteminin gerçekleştirilememesi ve vergi idaresinin tam anlamıyla etkin olmamasından dolayı 1927'de bu vergi de kaldırılmıştır. Bunun yerine "Muamele Vergisi" getirilmiştir. Küçük ölçekli imalatçılara ve ihraç edilen ürünlere yönelik uygulanmış olan söz konusu vergi, aslında ileride uygulanacak olan KDV niteliğinde bir vergi çeşididir.(Türk, 1981:349). Fakat söz konusu vergi, vergiye tabi satış işlemlerini azaltması, ihracatı ve küçük imalatçıları olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle başarılı olamadı ve sonraki yıllarda yapılan değişiklikler ile katma değer vergisi olma niteliğini de yitirdi (Varcan, 1987:34).

Öşür vergisinin kaldırılmasından sonra oluşan gelir kaybının telafisini yapabilmek için getirilen bir diğer vergi ise öşür vergisi kaldırılmadan hemen önce uygulamaya konulan "Yol Vergisi"dir. Yol Vergisi, birtakım önem arz eden tarımsal üretim merkezi özelliğinde olan alanların hem iç hem de dış piyasaya açılmasında önemli bir rol üstlenen karayolu yapımına hız vermesi anlamında önemli katkılar sunsa da çağdaş anlamda uygulanan bir vergi türü olarak nitelendirilmemekteydi. Çünkü bu vergi ile 18 ila 60 yaş aralığında olan bütün erkek vatandaşlara yol yapım çalışmalarına bedelsiz olarak katılma veya yol yapım çalışmasından dolayı emeklerinin karşılığını devlete vergi olarak nakit olarak ödeme sorumluluğu getirilmişti. (Keyder, 1993: 42).

Veraset ve İntikal vergisi, vergi sisteminin daha modern bir yapıya kavuşturulması noktasında 1926 yılında yürürlüğe konulan en önemli vergilerden biridir. Veraset ve İntikal Vergisi servetlerin ve varlıkların vergilendirilmesinde önemli bir aşamayı simgelemektedir. Öşür vergisi kaldırıldıktan sonra meydana gelen gelir kaybını büyük oranda telafi etmiştir.

Öşür vergisi kaldırıldıktan sonra devlet oluşan boşluğu giderebilmek adına pek çok önlem almış ve önemli ölçüde başarılı olmuştur. İlk yıllarda yukarıda saydığımız önlemlerin ardından ilerleyen yıllarda Türkiye mali yapısında önemli değişiklikler yapılmış ve oluşturulan mali sistemlerle vergi sorunu büyük oranda çözüme kavuşturulmuştur.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Öşür Vergisi; Osmanlı Devletinde toprak verimliliği, emek ve para sarfıyatı gibi kriterler göz önüne alınarak 1/10 ile 1/20 arasında kar amacı güderek zirai faaliyet gerçekleştiren kişilerden alınan bir vergidir. Öşür vergisi Resm-i Bağ, Resm-i şıra, Resm-i bahçe, Resm-i bostan, Resm-i Fevakih, Resm-i Kovan, Resm-i Harir, Resm-i Pamuk, Resm-Giyah, Resm-i Odun, Resm-i Ağ(balık) gibi türlerden oluşmaktadır. Zirai faaliyetler içinde her biri kendi nisbetinde oranlanarak vergilendirilmiştir. Vergilerin tahsilat zamanı da ürünlerin hasat zamanı ile paralellik göstermektedir. Bu kişilerin Müslüman olmaları zorunludur. Zira öşür, aynı zamanda dini bir vecibenin yerine getirilmesidir. Müslüman olmayan kişilerden de öşür yerine haraç vergisi alınmıştır. Öşre zirai ürünlerin zekatı da denildiği görülebilir. Bununla birlikte Osmanlı vergi sistemi üzerinde uygulanan Şer-i hukuk kurallarının, toprak sisteminin ve dini inançların etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Osmanlı Devletinin hukuk sistemi kendinden önceki Türk İslam devletlerle paralellik göstermektedir. Şer-i hukuk kuralları incelendiğinde İslam şeraitine dayalı anlayışın hakim olduğu görülmektedir. Buradaki kuralların kutsal kitaptan(Kuran-ı Kerim) çıkarılan sonuçlara göre düzenlendiği bilinmektedir. Hem bireylerin kendi arasındaki ilişkileri hem de bireylerin devletle olan ilişkileri kuran ve sünnet kaideleri ile düzenlenmiştir. Zaten örfi hukuk kuralları Türklerin ismaiyyete geçmeden önceki hukuk kurallarının devamı niteliğindedir. Bu nedenle Türk toplumunun tüm devlet yapılanması ile benzerlikleri muhakkaktır. Bunun yanında Osmanlı devletinde uygulanan toprak sistemi de vergilendirmelerin temel mantığını oluşturmaktadır. Devletin gelirlerinin ganimetler, Müslümanlardan ve gayrimüslimlerden alınan vergiler olduğunu düşünürsek tüm bu gelirlerin belli standartlara oturtulması gerekir. Bu yüzden toprak sistemini düzenlemek aynı zamanda vergileri de düzenlemek demektir. Hukuk kurallarının temel mantığının burada daha bir belirgin bir şekilde uygulandığı görünmektedir. Çünkü toprakların kime ait olduğu oldukça önemlidir. Eğer toprak mülkiyeti bir gayrimüslimde ise bunlardan alınan vergiler örfi hukuk kurallarına tabi olacak ve alınan vergiler haracı vergiler olacaktır. Bunun dışında eğer toprak Müslüman'a aitse uygulanacak olan hukuk kuralı şer-i hukuk kuralları olacaktır. Ve bu Müslüman'dan zirai ürünlerden elde ettiği gelire bakılarak Öşür adında bir vergi alınacaktır. Bu vergi zirai ürünlerin zekâtı mantığı ile Müslümanlardan dini bir vecibenin yerine getirilmesi esasına dayanacaktır. Osmanlı devletinde uygulanan hukuk kuralı ile toprak sistemi arasındaki ilişkiyi bu şekilde açıklayabiliriz. Hukuk kuralları, toprak sistemi devlet kalıcılığı, üst otorite gibi kavramaları

bir araya getirdiğimizde ortaya vergi adında devletin vatandaşların gelirleri üzerindeki hissesi akla gelmektedir. Nitekim vergiler Osmanlı devleti için de önemli bir gelir kaynağı idi. Halkın büyük bir çoğunluğunun çiftçilikle uğraştığını da düşünürsek zirai ürünlerden alınan vergilerin Osmanlı için hayati bir öneme sahip olduğunu görebiliriz. Zirai ürünler üzerinden alınan öşür vergisi de kendi içine farklılıklara ayrıldığını yukarıda belirtmiştik. Bunlardan Resm-i Bağ; Osmanlı devletinde kar amacı güderek üzüm bağı yetiştiren kişilerden alınan nisbeti genel olarak 1/10 olan vergidir. Resm-i Şıra: Osmanlı devlerinde kar amacı ile pekmez üreten kişilerden alınan vergidir. Bu verginin alınma mantığı ise aslında üzümünden ziyade pekmez yaparken halkın kullandığı odunun fazlaca kullanılmasıdır. Bunu Osmanlı Kanunnamelerinde " Ve pekmezden 1/15 alınur, zira pekmezde odun vardır. " diye odun sarfiyatını işaret etmektedirler. Resm-i Bahçe; Osmanlı devletinde meyve bahçelerinden alınan vergidir. Bu vergiler 1/10 nisbetinde alınır. Ancak bu vergilerin alınma zamanı her meyvenin hasat zamanı hem de her bölgenin olgunlaşma süresi farklı olmasından bu verginin ödenme zamanı meyvenin olgunlaşma zamanı olarak belirlenmiştir. Resm-i Bostan; Kavun, karpuz ve salatalık gibi ürünleri ticari bir menfaat için yetiştiren Müslüman vatandaştan alınan vergidir. Bunun dışında bu vergiler halka kolaylık sağlansın diye meyvelerin olgunlaşma zamanında ödenirdi. Resm-i Fevaki; Osmanlı devletinde üzüm bağlarından başka yerde yetişen tüm meyvelerden alınan vergidir. Osmanlı devletinde nisbeti yine 1/10 ile 5/10 oranında değişmekte olan vergilerdendir. Res-i Kovan; Osmanlı devletinde bal yetiştiren Müslümanlardan alınan vergidir. Bu vergi de Osmanlı devletinde 1/10 ile 5/10 arasında alınan vergidir. Bu vergi karışıklığa sebep olmamak için akça cinsinden alınır. Resm-i Harir: Osmanlı devletinde ipek önemli bir ticari faaliyetti. İpeğin ham maddesi olan koza üzerinden devlet bir takım vergiler almaktaydı. Bu vergiler 1/10 ile 5/10 oranında değişmektedir. Resm-i şıra vergisinin alınmasında odun sarfiyeti göz önünde tutulurken Resm-i Harir vergisi alınırken de gerekçe olarak ipek böceklerinin dut ağaçlarının yapraklarını aşırı derecede tüketmesinden bahsedilmektedir. Resm-i Pembe; Osmanlı devletinde pamuk üreticisinden alınan vergidir. Bu verginin ödenme zamanı da hasat ürününün hasat zamanı olarak belirtilmiştir. Bu vergi de yüzde on ile yüzde elli arasında toprak verimliliğine bağlı olarak nisbetlendirilmiştir. Resm-i giyah: Çayır vergisidir. Çayırları biçenlerden alınan vergidir. Her biçilen on deste çayırdan bir tanesi de devlete vergi olarak verilir. Resm-i Odun: Osmanlı devletinde Müslümanlardan alınan vergilerdendir. Nakit olarak da alındığı bilinmektedir. Sonuç olarak öşür vergi türlerini bu şekilde sınıflandırabiliriz.

Osmanlı Devletinde dini gruplar içinde öşür vergisinin istatistiksel değişimini görmek için bir takım incelemelerde bulunma şansımız oldu. 1530'lu yıllara bakıldığında öşür

vergisine tabi olabilecek hane yüzdesi Osmanlı devletini oluşturan hane sayısının %96'sını oluşturduğunu görebiliriz. O tarihte Osmanlı Devlerinde 11.000.000 civarında vatandaşın yaşadığı bilinmektedir. Burada öşür vergisine tabi olan milletlerin de Müslüman, Kürt ve Arap milletlerinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Yine Osmanlı Devletinde modern anlamda ilk nüfus sayımı 1831 yılında gerçekleştirilmiştir. Buradan çıkartılan sonuç ile toplamda 35 milyon vatandaştan söz edebiliriz. Bu vatandaşlardan öşür vergisine tabi olabilecek halkın tüm halk içindeki oranı %63 civarındadır sonucuna ulaşabiliriz.

4. KAYNAKÇA

1. Akgündüz, Ahmed; (2013) “Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri” CİLT II
İstanbul 1991 TİMAŞ YAYINLARI
2. Aksoy, S. (1996), Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi, İstanbul
3. Akyüz, Vecdi (2014) Zekât, İstanbul, iz yayımları. 431;
4. Aydın, M. Akif (2002). “Osmanlı Hukuku’nun Genel Yapısı ve İşleyişi”, Türkler,
(Editör: Kemal Çiçek-Salim Koca), C. 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
5. Aydın, M. Akif (2005). Türk Hukuk Tarihi, İstanbul: Hars Yayıncılık.
6. Barkan, Ömer LÜTFİ “İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların
Hususiyeti”, Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I (İstanbul, 1980), s. 250.).
7. Barkan, Ömer Lütfi “Osmanlı İmparatorluğunda Öşür”, İA.IX,486-487 1980
8. Barkan, Ömer Lütfi, “ Osmanlı Devleti’nde Zirai Ekonominin Hukuku ve Mali Esaslar
(kanunlar)” İstanbul, Burhanettin Matbaası
9. Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kuruluş Devrinin Toprak
Meseleleri”, Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I, İstanbul: Gözlem Yayınları,
1980, s.211-290.
10. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, “Tapu Defteri” nr. 478, s 5
11. Bingöl, Sedat (2004), “İstanbul’da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin
Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 23 Sayı: 36, ss. 43-60.

12. Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi, Nr.: Sadık Albayrak, s.69-70;
Y. Halaçoğlu, a.g.e., s.90;
13. Çağatay, Neşet; (1966) “Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Aalınan Vergiler”
Ankara üniversitesi. İktisat ve Maliye Dergisi.
14. Çakar, Enver (2003), “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Humus Şehri”, Fırat
Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, ss. 375-392.
15. Cavit Bey, Mehmet. İktisat İlmi, Ankara, Liberte Yayınları, 2001
16. Cin, Halil, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Ankara: Kültür
Bakanlığı Yayınları, 1978.
17. Demirci, Mustafa, “İkta” DİA, XXII, ss. 22-47.
18. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğu (2000), Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi
Dağılımı ve Türk Vakıfları). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğu
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 43, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
19. Düzdağ, Ertuğrul,(2009) “Kanuni Devri Şeyhülislamı Ebu Suud Efendi Fetvaaları”
İstanbul, Enderun Yayınevi
20. Erdoğan, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğu, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005
21. Erkal, Mehmet,“Cizye”, DİA, VIII, ss. 42-45.
22. Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Millet Sistemi, İstanbul, 1992,s.9-13
23. Elibol, Numan, (2007), “Osmanlı Devleti'nde Nüfus Meselesi ve Demografik
Araştırma” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt.12
S.2, s.135-160.
24. Güçer, Lütfi (1964) “ 16. ve 17. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat
Meselesi ve Hububat Alman Vergiler” İstanbul, Filiz Kitabevi

25. H. Cin, a.g.e., s. 46-47
26. Halil İnalçık, “Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım, (Editörler: Çağlar Keyder-Faruk Tabak), Çev.: Zeynep Altok, İstanbul 2010, s. 18-20.
27. Kavanin Mecmuası. Ankara: TBMM Matbaası, 1939. S.166
28. Kazgan Haydar (1999) “Türkiye zirai kazançların vergilendirmesi ile ilgili bir inceleme” İÜİFM, İktisat ve Maliye Dergisi cilt:1 sayı 11 sayfa 63
29. Kazıcı, Ziya; Osmanlı’da Vergi Sistemi, (KAYIHAN YAYINLARI), İstanbul 2014.
30. Kenanoğlu M. Macit, “1858 Arazi Kanunnâmesi ve Uygulanması”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S:I, 2006, s.107-138.
31. M. Ali Ünal, “Öşür”, Osmanlı Tarih Sözlüğü, İstanbul, 2011, s. 534.
32. Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta 1998, s.119-120
33. Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, Ankara 1959, I, 510-511.
34. Mübahat, Kütükoğlu S.:(1974) ”Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri”Türk kültürünü araştırma enstitüsü Yayınları, (Ankara:) S.65
35. Ömer Lütfi Berkan, XV ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, I (Kanunlar), Ankara 1945~ s. XIII.
36. Öner, "Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, 2.B. Ankara. 2005, s.20
37. Özcan, Abdulkadir, (2003) " Fatih Sultan Mehmed Kanunname-i Al-i Osmaniye” İstanbul, Yitik Hazine Yayınları
38. Özsoy, İsmail. “Süleyman Sudi’nin Osmanlı Maliyesi ve Vergi Sistemi ile İlgili Görüş ve Tespitleri”, Akademik Araştırmalar Dergisi, 1. Sayı 4-5, 2000.

39. Şaşmaz, Musa (1995), “The Ottoman Censuses And The Registration Systems in The Nineteenth and Early Twentieth Centuries”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Cilt: Sayı: 6 ss. 289-305.
40. TURHAN,S Vergi Teorisi, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1979, s.124-125, dn.30,31,32,)
41. Yılmaz Kurt, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, Osmanlı Ansiklopedisi, C:3, Ankara 1999, s.59.
42. Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, (Ankara: TTK Yayınları, 1998), s. 90.
43. Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1995, s.88-89.
44. Ziya Kazıcı, Osmanlı Vakıf Medeniyeti, İstanbul 2003, s.138-139